

УДК 82-312.4  
У 45

*Усі права збережено.  
Жодна частина даної книжки не може бути відтворена  
в будь-якій формі без письмового дозволу  
власників авторських прав.*

Серія «Дебют»

**Українець, Остап**

У 45 Малхут. Роман. — Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2017. — 256 с. — (Серія «Дебют»).

ISBN 978-617-09-3539-7

«Станіслав, шістдесяті роки XIX століття. Молодому адвокату і контрабандисту Ігнацію Камінському під час однієї з обородок до рук випадково потрапляють старі листи, у яких згадується його рідне місто як осердя лицарського ордену, що ставив собі за мету створення політичного союзу вільних країн — відновленої Речі Посполитої.

Дебютний роман молодого письменника присвячений пошукам напівміфічного спадку засновників міста, але давні таємниці розгадувати нелегко — надто ж якщо хтось і досі їх ретельно охороняє.

УДК 82-311.6

© О. Українець, текст, 2017

© «Фабула», макет, 2017

© Видавництво «Ранок», 2017

ISBN 978-617-09-3539-7

## РЕСТАВРАЦІЯ ЧАСУ

Люди настає такий момент — шукаючи сюжетні стежки художнього твору, письменник відчуває, що десь поряд, зовсім поряд, визріває і розгортає свої виміри цілий світ.

Варто лише простягнути руку, достатньо лише подолати найостаннішу перешкоду — тонку грань, невидиму мембрану, поверхню магічного дзеркала — і він вийде в темряви у всій своїй величі. Вийде одночасно у денний і нічний іпостасях, зі всіма належними морями, долинами, горами, лісами, істотами та героями.

Потрібно лише знайти ключовий елемент, за який можна буде вхопитися, щоби потягнути-потягнути та и утягнути суміжний світ до нашої реальності. Відомо, наприклад, що Толкін розгорнув простори та епохи свого **Середзем'я**, щасливо «потягнувши» за маленьке імлоге **Кільце**, знайдене людиною-кроликом з домашньої казки. Читачеві роману Остапа Українця «Малхут» не доведеться довго шукати тутешнього відповідника улюбленої іграшки Саурона Темного.

Ключовий елемент роману окреслюється хоча й не підразу, проте чітко. Це місто. Те, котре при заснуванні назвали Станіславовом на честь героя легендарної битви під Віднем 1683 року Станіслава Потоцького. І яке тепер називається Івано-Франківськом.

Наче для того, щоби в читача не виникало вже жодних сумнівів у значенні тієї ролі, котру грає столиця Карпат на цих сторінках, автор починає роман загибеллю полковника Потоцького під віденськими стінами, а закінчує... Правильно, появою Івана Яковича Франка. Номінативне коло замикається, а читач задоволено (або ж розчаровано, хто на що вчився) киває: «Ну, звичайно. Ми так і думали».

А вже танцюючи від ключового елемента, авторський задум залучає до сюжету й ту особу, що залишилася в історії «найкращим бургомістром» Станіслава — Ігнація Камінського, і сакраментального «батька прикарпатської історії» Садока Баронча, і гуцульську містику і цілий Орден Дракона з масонами та графом Дракулою.

Якоїсь миті здається, що нагромадження легенд стає надмірним. Але конструкція завжди вчасно врівноважується локальними «маркерами достовірності». Деталлями, що наче збільшувальне скло, наближають до нас іншу реальність, додають їй смаків і запахів, роблять її намацальною. Ми, серед іншого, дізнаємося, як у середині дев'ятнадцятого століття ставили на піч горщики, що відчували під час страти насаджені на кіл та в яких саме кімнатах та підземеллях полюбляли збиратися карпатські гностики, ховаючись від імперських та парохіяльних нишпорок.

А ще авторові вдалося залучити до числа тих «маркерів» прикарпатську ситуацію мовного перехрестя, де німецька, польська, русинська, волоська, єврейська та угорська говірки багато століть змішувалися з семінарською латиною, верховинськими та подільськими діалектами. Змішувалися, формуючи ту дивну і неповторну міську поліфонію Східної Галичини, котру можна розчути на вулицях ще й тепер, незважаючи на десятиліття освітньої та книжної уніфікації.

Літописи, газетні матеріали, а також твори, залишені нам такими «літературними свідками», як Олександр Гранях або Аврам Лібенсарт, підтверджують, що лінгвістичне полотно епохи малювалося багатьма культурами, галицькі корені яких губляться в далекому минулому. Автор «Малхуту» приклав відчутні зусилля, аби реконструювати тодішню мовну мозаїку, без якої образ старого Станіслава ніколи не набув би бажаної чіткості. Сподіваюся, не лише філологи та літературні гурмани складуть ціну його праці.

Але все вищезазначене, зрозуміло, не працювало б з читацькою увагою без захопливого і динамічного сюжету, що його автор зберігає цілісним, переходячи з однієї епохи до іншої, перемикаючи настроєві та стилістичні реєстри. В сюжеті є все, що складає сучасний інструментарій романного пригодницького квесту.

Затаєний скарб, династична ненависть, окультне підсподдя, політика, контрабанда зброєю та революційні плани інсургентів переплетені у «Малхуті» так щільно, як і личить роману, назва якого перекладається з давньоєврейської як «Царство». Тут пахне не лише пригодами, але й вистояною європейською магією, давніми інтригами та містеріями влади, яка спирається не лише на багнети і фортечні мури.

Автор вводить нас у царство, котре збудоване переважно з незримого. Це ще один з багатьох вимірів, у яких ним проявлене місто, назване на честь Станіслава Потоцького.

Цей вимір нині важко помітити крізь геометрію теперішніх вулиць, збудованих багатоповерхівками, проте у середмісті ще можна побачити лінії бастионів первісної фортеці, що її Франсуа Корассіні збудував за моделлю кабалістичного дерева Сефірот.

До речі, «Малхут» — це ще й назва одного зі світів Сефіроту. Нашого світу, вмонтованого в складну ієрархію

містичного сходження до Всевишнього. Так, звичайно, далеко не всі сучасні жителі прикарпатського міста знають про таємні знаки, що проступають крізь асфальт та пресовані плитки. Не всі й бажають про це знати. Але й, будемо відверті, і у Римі і у Лондоні пересічний люд дізнався про існування вуличної гностичної символіки також завдяки романам Дена Брауна.

Ніщо не зникає безслідно, кажуть нам секретні книги. Через 113 років після смерті Камінського в центрі Івано-Франківська з'явилася бронзова фігура колишнього бургомистра. Іронічно-меланхолійний пан Ігнацій попиває каву й дивиться на заповнене автомобілями перехрестя. На ті вулиці, якими він щоденно проходив з міської управи до улюбленої кнайпи. Треба було ціле століття, щоби він повернувся до свого міста.

А тепер ми маємо і роман, у якому «найкращий бургомістр» виступає в ролі головного героя. Маємо реставрований текстом час, де все ще триває день знаменитої Мармулядової пожежі, що майже знищила місто у межиріччі Бистриць.

День, котрий — нібито — згаснув півтора століття тому. День, коли у кам'яниці поряд з теперішнім пам'ятником мало б згоріти щось дуже цінне і загадкове. Але тут ми вже ризикуємо залишити те, що звикли називати реальністю, і перейти кордон Малхуту, суверенного царства. Автор передмови тут зупиняється. Нехай читач ступає далі сам.

*Володимир Ешкілев*

## ПРОЛОГ

**П**ередусім варто сказати, що я не замислюю цю розвідку як глибоко наукову. Не маю навіть певності стосовно її наукової цінності. Це радше спроба систематизації тих отруєних фактів, які мені вдалося знайти за останні кілька років. Можливо, через це моя праця комусь видасться занадто фрагментарною і невпорядкованою. Що ж, я й сам не можу сказати напевне, чи всі наведені документи і нотатки стосуються справи безпосередньо. Зрештою, як і кожен дослідник, я покладаюся на те, що одного дня з'явиться той, хто знайде щось нове і проллє більше світла на мою розповідь.

Власне, я не певен і того, чи слід називати це розповіддю. Нерідко мені доводилось цитувати сторонні документи, дотичні до інших історичних епох, щоб пояснити ті події, які цікавлять мене. Там, де між конкретними фактами були значні лакуни, для заповнення яких мені не вистачало документального матеріалу, я брався за пояснення сам і тепер, після тривалої роботи, подаю вам на суд це клаптикове дослідження.

Запропоновані мною відповіді на деякі запитання, що зринають в історії минулих століть, можуть внести ясність, а можуть заплутати ще сильніше — і з цим я нічого не вдію. Правда не буває простою. Боюся, щоб дістатися правди, яку пропоную я (не забуваючи, що це тільки одна з багатьох форм її існування), вам доведеться докласти не менших зусиль, ніж мені. Якби цю історію можна було викласти простими словами — я б так і зробив. Тільки це, на жаль, неможливо.

Якщо Біблія каже правду і кожному буде по його вірі, чимало з нас після смерті опиняться в Австро-Угорщині. На добре це чи на погане, ми ніколи не дізнаємось, бо така доля кожної віри — не знаходити підтверджень. Та я й не прошу читача вірити. Навпаки, я маю намір зневірити і розчарувати кожного, хто наважиться досить серйозно поставитись до моєї розвідки, хто не відмахнеться від неї, як від чогось, що заважає його світоустрою. Тому світоустрою, який нині, як шістдесят років тому, як не раз до чи після того, балансує на лезі ножа. Універсальної відповіді на питання часу не існує, але я знайшов ту, яка влаштовувала свою добу. Я вірю в це. І у своїй вірі я послідовний.

Dixi. Scripsi<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Сказав. Написав (лат.).

## ГЛАВА 1 МТ. 6:21

**12** вересня 1683 року під Віднем загинув Станіслав Потоцький. Його смерть не стала ні першим, ні найважливішим етапом історії, яка триває і донині. Проте смерть під Віднем є точкою, від якої зручно відлічувати час уперед і назад.

Станіслав Потоцький стояв на горі Каленберг, на узліссі. Вітер був легенький, проте сталий, тож полковник раз у раз незручно потирив шкіряною рукавицею вуса, які, приховані металевим наносником із напівмаскою, немилосердно лоскотали. Панцерна хоругва стояла трохи позаду нього, напівзахована в лісі. Поруч нервово переминалися з ноги на ногу коні дванадцяти ротмістрів і полковників, підпорядкованих Миколаю Сенявському. Тут був і Фелікс, його стрий. Далі по хребту Віденського Лісу, доки було видно, стояли центральні штандарти короля Собеського, ще далі — розвивалась Гжимала Яблонівського.



Сонце вже давненько перейшло зеніт. Судячи з усього, попереду було ще три-чотири години світлового дня, потім можна буде нарешті злізти з коня і відійти в кущі справити малу нужду. У сталевому панцирі було парко, але пити не хотілося — воду йому підносили. Їсти теж. Хотілося тільки спшитись і, розпрямивши ноги, відійти на кількадесят сажнів у ліс, відвернутися від усіх і вперше за день розслабитися. Пахвина, натерта від довгого сидіння в сідлі, нестерпно свербіла. Спиною стікав піт і, не знаходячи виходу, просочував одяг та промочував сідло під полковником, спарюючи ще сильніше, домішуючи зайву нотку до густо-кислого букету людських тіл, який неминуче супроводжує будь-яку похідну колону.

Вони сформували наступальний стрій ще вдома, коли на піхоту, що йшла під проводом Карла Лотаринзького, напали кілька орд яничар із війська Ібрагім-паші, не даючи німцям змоги вишикуватись бойовими порядками. Проте тоді піхота встояла, тим паче, що через кілька годин бою оборонці міста, раптом опинившись у тилу битви, наважились на виласку. Турецька армія виявилася зв'язаною в боях з обох кінців, але здебільшого зоставалася бездіяльною. Османські сили все ще мали суттєву кількісну перевагу, тому несподівана поява союзних військ та пов'язана з нею невдача османів під час спроби підірвати стіни для прориву не давали такої потужної тактичної переваги, як на початку. Загони Кара-

Мустафи та Гусейн-паші досі були настільки численними, що лобове зіткнення навіть при атаці з пагорба не могло гарантувати полякам перемоги.

Станіслав витягнув шию, намагаючись зрозуміти, що за метушня починається в центральному таборі. Судячи з того, що інші офіцери теж засовались у сідлах, а Сенявський навіть виїхав трошки вперед, цей маневр помітили всі. У підзорну трубу можна було бачити, що поле бою з боку Відня поволі вигинається крутим луком, — і без того ослаблих за тижні облоги захисників куди більші сили яничар тиснуть до стін. Загони Гусейн-паші та Кара-Мустафи поволі шикувалися, готуючись іти на допомогу і на прорив міської брами. Взяття Відня навіть порівняно невеликим загonom турків означало, що облогу довелось би продовжувати тепер уже визволителям. Проте схоже пожвавлення в строю запанувало і під штандартом короля Яна, поступово поширившись на всі сусідні загони.

Нарешті від центру пролунала команда, багатоголосого повторена всіма командирами:

— Szable na temblaki!<sup>1</sup>

Стиснувши на грудях маленький медальйон із викарбуваним драконом, Станіслав повісив шаблю на зап'ястя, озирнувся, переконуючись, що всі гусари його хоругви зробили так само, і взяв до рук піку. В голові зринув безликий чернець, який з'явився

<sup>1</sup> Шаблю на строю! (Пол.)

йому вві сні, за довгим столом, що стояв у Залі Бастіону під фортецею. Він тримав облатку, ніби на літургії Дарів, і мовив: «Де скарб твій — там буде і серце твоє». Станіслав розумів сон. Скарб його був перед ним — святий союз і надія на ясне майбутнє. Він прибув до Відня битися за це.

Наказу до наступу він не почув. Усі три лави наче одночасно рушили вниз ярами з-під прихистку лісу. Схил гори, як виявилося, не давав суттєвих переваг: увесь поораний лісистими байраками, він вимагав неабиякого вміння маневрувати. Коли ж униз таким схилом рухається двадцятитисячна армія, найменший крок не туди може спричинити велике стовпотворіння, яке, навіть якщо обійдеться без жертв, зведе нанівець усю атаку. Тож коні ступали повільно, а вершники до крові закушували губи в передчутті кількох наступних годин.

Щоб розігнатися для нападу, в них було не більше сотні сажнів досить безлісого пологого схилу, на підніжжі якого зразу починався турецький табір. Минула добра година, поки передня лава кавалерії вийшла на узлісся. На щастя, схил був достатньо широким, щоб солдати могли спускатися, не розтягуючись довгою колоною. Тому, щойно вони зійшли униз, без жодної затримки пролунала команда:

— Dalej!<sup>1</sup>

Станіслав повторив команду своїй хоругві та пустив коня рясую. В битві на відкритому полі ця коман-

<sup>1</sup> Далі! (Пол.)

да потрібна, щоб набрати швидкість і максимально скоротити відстань до супротивника, не виснажуючи коней. Проте в таких умовах, як і сімдесят років тому під Клушиним, кількадесят сажнів стартового розгону давали можливість заднім наздогнати передніх та вирівняти лаву. І як тільки всі кіннотники вийшли на відкрите, засурмив ріжок, а вслід пролунав останній наступальний наказ:

— Złóćcie kopie!<sup>1</sup>

Ця команда означала, що коня слід пустити повним галопом, а піку опустити навпереваги на рівень кінської голови. Якщо суперник дізнається про присутність ворога лише по цій команді — битву можна вважати виграною.

Перед ними буквально на відстані витягнутої руки тримали позицію шеренги ар'єргарду Кара-Мустафи, які не рушили на підмогу в бій із оборонцями міста. Вони помітили удар настільки пізно, що не встигли навіть узяти до рук і зарядити аркебузи. Озброєна ятаганями піхота стояла у три ряди, широко розитнувшись за укріпленнями облогового містечка. Як і будь-який військовий табір, воно було оточене земляними валами, перед якими із землі стирчало «свиняче пір'я», подекуди було встановлено рогатки. Проте ця ділянка тилу, прикрита схилом, вважалась безпечною, тому-то між валами деінде залишалися широкі, нічим не захищені проходи. Оскільки нападу з цього боку турки не чекали, то й ризику натрапити

<sup>1</sup> Опустити спис! (Пол.)

десь на замасковані редути теж не було. Не сповільнюючись, гусари кинулися в бій.

У першій атаці загинуло кілька коней і двоє вершників, які випадково напоролися на рогатки, проте в загальній масі цього ніхто навіть не помітив. Кіннотники змели ар'єргард і, навіть не сповільнившись, рушили далі крізь табір, уклінившись у ряди турків і зв'язавши їх боєм. Коли до Станіслава долинув чийсь окрик «Szable w ręku!»<sup>1</sup>, він давно вже рубався шаблею. Зламана піка зосталася в грудях якогось яничара.

Кожен бій завжди супроводжується неприємними запахами. У спекотні дні пролита кров закипає на обладунках і зброї, рани в живіт, від яких найчастіше гинуть кавалеристи, атакуючи піхоту зі списами, додають до цього різкий сморід екскрементів та напівперетравленої їжі — те саме стосується і багатьох убитих коней. За всім цим майже губиться гострий запах поту, який незмінно супроводжує будь-який похід. Нехай трупи хворих тварин уже майже не використовують під час облоги, проте дизентерія залишається супутником тривалих штурмових операцій. Коли ж битва триває від світанку до вечора, як оце зараз, солдати, не маючи можливості вийти з бою, змушені справляти свої природні потреби просто на ходу. Спершу ці смороди збивають із пантелику свіжих солдат, котрі тільки-но вступають у бій, проте вже за кілька хвилин чутливість притуплюється,

<sup>1</sup> Шаблі в руку! (Пол.)

а запал бою — у тих, хто переживає перше зіткнення, — вимикає всі органи чуття, крім зору і слуху. Байдужою стає навіть страшенна спека, що панує на всьому бойовищі поміж десятків тисяч розігрітих тіл, які рухаються так швидко, як тільки можуть, але все одно помирають.

Станіслав, як і всі кіннотники, компенсував млість, що охоплює вояка на початку бою, великою швидкістю, яка не дає змоги думати — ба навіть діяти — і цілком віддає вояка на волю і вміння бойового коня. Пірнувши на добрих кількисот сажнів у глиб бойовища, він уже не відчував ні смороду, ні спеки. Тільки запал бою. Багато хто вже спішився і продовжував бій на землі, але він і досі був на коні, вривався в ряди турків на чолі найбільшої кавалерійської атаки в історії. Позаду нього — двадцять тисяч добірних кінних вояків. Попереду — ворог. Потужним ударом вони змогли протиснути турецьку армію настільки глибоко, що їхній лівий фланг опинився зовсім поряд із фронтом, який тримали німці, а осердя бою змістилось майже до Пратера. Тут стояли загони, рекрутовані у Валахії та Трансильванії. Бічним зором полковник помітив спис, що у нього мітив якийсь волох. Крутнувся в сідлі, щоб відбити, — і таки unikнув смертельного удару. Сковзнув у промоченому потом сідлі та завалився на бік. На щастя, нога легко вийшла зі стремена, кінь побіг собі уперед, а пан хорунжий важко звівся на рівні перед озброєним коротким ятаганом волохом.

Битися волох не вмів і після кількох ударів кинувся тікати. Але пробігти встиг заледве п'ять кроків, коли його підняв на піку якийсь вершник, що на повному скаку промчав повз них. Воювати піхотою під валом кавалерійської атаки удвічі небезпечніше, бо свої стають загрозою чи не більшою за ворогів. Станіслав роззирнувся, шукаючи можливого прихистку від ошалілих коней. Трохи віддалік, у глибині бойовища, стояв чималий кругляк, який обступили турки чи валахи в турецьких латах — вочевидь, хтось із поляків чи німців там оборонявся. Полковник важко кинувся до скелі — крилата гусарська кіраса, що була корисною на коні, тут немилосердно заважала, але без допомоги зняти її було неможливо.

Перш ніж турки звернули увагу на нового супротивника, він устиг покласти трьох. Тоді навколо самого Станіслава утворилось нове осердя бою, а від кругляка турки почали відступати. Хто б там не стояв, він був дуже талановитим фехтувальником. Відбиваючись, полковник намагався поволі відступати до кругляка під його прихисток, коли принаймні можна буде не остерігатися удару зі спини. До того ж удвох із таємничим фехтувальником вони мали неабиякі шанси на успіх, хоч їх оточив добрий десяток далеко не найгірших у військовій справі волохів.

Ударом низу Станіслав убив одного із супротивників і коротким розкроком перейшов на його місце, ближче до кругляка. За цю мить він устиг побачити коротке сивувате волосся і горбоносий профіль свого

стрия — Фелікса Потоцького. Встиг побачити, як той відбиває удар зліва, зливаючи його досередини. Встиг побачити, як інший вояк заносить шаблю з правого боку, мітючи в незахищену шию.

Полковник кинувся вперед, ні про що більше не думаючи. Лівим плечем відштовхнув волоха, який відділяв його від каменю, і вліво оберта вдарив занесений ятаган під ефесом, урятувавши своєму стрієві життя. Обертаючись, він не помітив другий ятаган, який пройшов за кілька дюймів від його голови, вибивши з кругляка велику скіпу. Не помітив він і другого — влучного — удару того самого ятагана, який розрубав йому череп.

Коли 12 вересня 1683 року близько шостої вечора Станіслав Потоцький загинув у районі Пратера під Віднем, граф Імре Текелі, котрий бився на чолі трансильванців проти хоругви його стрія Фелікса Казимира Потоцького і завдав молодому полковнику смертельного удару, виборів у Кара-Мустафи своє життя. Той факт, що саме Текелі став убивцею спадкоємця Андрія Потоцького, насправді не є чимось надзвичайним. Проте це краще, ніж будь-що інше, знаменує зв'язок, який існував між ними уже не одне покоління і справжню суть якого мені вдасться відкрити, можливо, лише тепер. Ця історія без початку і кінця для мене починається саме під Віднем, коли її сторони вперше і востаннє зішлись настільки тісно.

## ГЛАВА 2

# SINE IRA ET STUDIO<sup>1</sup>

Як і щороку, восьмого травня в Микитинцях був ярмарок худоби. Ярмарок великий — на Святого Станіслава до міста торгувати приїздили не лише з Коломиї та Снятина (у якому, правду кажучи, тільки кури нормально й ростуть, а худоба ніяка), а й з буковинських Чернівців, Сучави та Сирета. Саме останніх тут пантрував середнього зросту вусатий чоловік, одягнений у фірмове, хоч і вельми зношене, пальто, прості шкіряні черевики та пошарпаний капелюх. Він, поза сумнівом, намагався здаватися перспективним заможним покупцем, але йому це не дуже вдавалося. Почасти через одяг, але переважно тому, що всі купці на обох міських ринках і на цьому торговищі знали його як облупленого. Точніше, місцеві купці. Саме тому він приглядався до волохів, багато з них тут було чи не вперше, та ще й виглядали вони обдертішими за місцевих гуцулів та покутян — поруч із ними він був як свій.

<sup>1</sup> Без гніву й упереджень (лат.).

Внутрішні кишені пальта йому відтягували два гаманці — порожній та повний. Порожній, звісно, був його власний. Повний йому передав бойко Орест, із яким він зараз займався справами. Справи, і про це на всю площу кричав його костюм, ішли не дуже. Адвокатська практика останнім часом приносила копійки, а ще ж 1861 рік видався хоч і вельми врожайним, але політично невдалим, тож разом із цінами на худобу впали і його заробітки в конторі. Тепер Орест обіцяв йому дещо більше. Принаймні, казав він, про це «більше» говорив іще якийсь його приятель-німець, що жив у Стрию. Жодних деталей про цього приятеля Орест не повідомляв, а сам він не розпитував — не любив влізати занадто глибоко. За останні п'ятнадцять років чоловік устиг уже кілька разів посидіти в тюрмі за участь у різних конспіративних товариствах, а зараз його мала на оці вся жандармерія Станіслава. Цю нильну увагу до своєї, загалом безпечної, персони він приписував частково езуїтському імені, частково просто любові до Польщі, яку він ніколи особливо й не приховував. А що зараз на півночі пошжавлювався рух «червоних», то й австрійський уряд став уважніше придивлятися до ненадійних елементів.

Те, чим він займався зараз, назагал до забороненої діяльності не належало. Схема була проста: він одержував від посередника гроші, сторговувався з купцями за худобу і клав до своєї кишені різницю, попередньо поділивши її навпіл із Орестом. Тепер, коли Станіслав опинився на півдорозі з Лемберга на



Черновіц, наживатися на різниці в цінах можна було вже практично без контрабанди. Покутяни продавали волів по 18 ринських за голову, а за породисту, сильну тварину можна було віддати всі двадцять. У волохів виходило дешевше: гарного молодого вола можна було знайти за 16 ринських, та ще, маючи добре підвішеного язика, сторгуватися на крону дешевше. Головне — перейняти купця на підході до ринку, поки той іще не сплатив гроші за торг. Коли з купцем було домовлено, той клав виручку до кишені та переганяв худобу на передмістя у домовлене місце. Там худобу переймав Орест і гнав через Калуш і Долину до Стрия, де і залишав її на обійсті німця. Звідти воли, за яких так і не було сплачено ні крейцера мита, прямували на Відень чи Пресбург.

У врученому Орестом гаманці лежало десять асигнацій по двадцять крон і кілька золотих ринських. Цього мало вистачити на шістьох молодих воликів і відступне для нього з посередниками. На таку суму він приглядив собі небагато вбраного селянина, з виду — волоха, який саме вийшов із-за повороту путівця з трьома парами волів. Той досвідченим оком перехопив погляд Ігнація, який рушив назустріч, і закричав на ціле село:

— Bună ziua! Vin să ia o privire, ce vite frumoase!<sup>1</sup>

Ігнацій приклав пальця до губ і швидко підбіг до чоловіка, на ходу згадуючи ту єдину фразу, яку знав по-їхньому:

<sup>1</sup> Доброго дня! Ходіть подивіться, яка гарна худоба! (Рум.)

— Nu înțeleg. Poți vorbi poloneză?<sup>1</sup>

— Русинський троха знаю, — його «и» звучало геть на волоський лад, глухо, наче із глибини грудей.

— Скільки хочеш за голову?

— А? — не зрозумів волох.

— За вола. Vou! — пригадав він потрібне слово.

— Сімнадцять за один. За всіх va fi дев'яност п'ять.

— Піде. Тут маеш гроші, волів жени до Галицького передмістя. До субурбії, ști?<sup>2</sup> До Рагуші, далі направо. Там буде чоловік, Орест. Він худобу забере. Будеш тікати — знайду. Suntem de acord?<sup>3</sup>

Ігнацій закінчив бесіду ще однією волоською фразою, яка йому щойно випадково пригадалася. Погроза знайти була, загалом, порожньою. По-перше, Станіслав був на тому березі Бистриці, а перейти її інакше, як через кладку, селянин ніяк не міг. По-друге, тікати через поля з шістьма волами могла тільки дуже дурна людина. На випадок зовсім непередбачуваних обставин можна було телеграфувати знайомому жандарму в Отинію і попросити його перейняти буковинця з краденою худобою «до з'ясування». Всі питання законності таких обгородок Ігнацій досі залягоджував сам і, з огляду на те, що все ще був на свободі, робив це доволі успішно.

Селянин закивав, ховаючи гроші до тайстри, тоді відв'язав волів та погнав їх на той берег — до міста.

<sup>1</sup> Не розумію. Ви можете говорити польською? (Рум.)

<sup>2</sup> Розумієш? (Рум.)

<sup>3</sup> Домовилися? (Рум.)

Ігнацій неквапом пішов за ним до кладки, біля якої нудився хлопчак років дванадцяти, мнучи в руках засмальцьованого картуза. Сягнув до кишені та, видобувши з неї припасені на такий випадок два крейцери, вкинув їх у шапку малому. Той, ніби вжалений, накинув картуз на голову, примудрившись не розгубити при цьому монети, і кинувся за селянином. Ігнацій же, спершись на кладку, натоптав люльку і закурив — його робота тут закінчиться, коли малий прибіжить назад із повідомленням, що вуйко Орест волів забрав.

Курячи, Ігнацій роздумував про прибутки, які він гіпотетично отримує з такого гешефту. У ті часи ринський (або, як його називали освіченіші люди, райнський — повна назва була *Rheingulden*, тобто райнський золотий) рівнявся двом кронам. У кроні було п'ять шісток, а кожна шістка складалася з десяти крейцерів, що на них замість профілю найяснішого цісаря карбували хрест. Як можна посудити з назви дрібних монет, шісток раніше було шість, але перехід на десяткову систему лічби змусив владу трохи форматувати гроші. Річний прибуток у шістсот ринських вважався високим і за старою системою дорівнював прибутку в дві тисячі чотириста польських злотих. Річний прибуток Ігнація з урахуванням контрабанди не дотягував навіть до чотирьохсот.

Малий повернувся за годину з добрими новинами — волів передали, рушили на Стрий. Далі, сказав він, треба почекати наступного вечора, коли Орест, передавши десь у Калуші чи Долині волів своєму шваг-

рону, має повернутись назад і зустрітись з ним у корчмі на Галицькому тракті.

Наввтра Ігнацій, залагодивши всі свої нечисленні справи у конторці на Липовій, де й винаймав квартиру, згодя рушив до Пасічної, розраховуючи підійти саме до Орестового приходу. Під Княгинином, на Галицькому передмісті, досі висів міцний кислий запах снію, який ніхто й не думав прибирати після вчорашнього торжища. Обережно ступаючи, щоб не впасти у щось на дорозі (благо, що погода стояла суха і сонячна, а сніги посходили ще зо два тижні тому), він перейшов кладку на той бік Надвірнянської Бистриці та попрямував далі узбіччям тракту, на першому повороті якого і стояла корчма. Хоча торговий шлях був дуже і дуже жвавий, пополудні в середу тут було порожньо. Останні купці, змушені певно армарку заночувати в місті, перш ніж вибиратись на Гарнополь чи Лемберг, уже поїхали, і у всій чималій залі сиділа єдина компанія з трьох чоловіків і ріднася в карти. Ореста ще не було.

Ігнацій замовив гальбу темного пива і сів біля віконечка, розкуривши люльку. Ніяк не міг позбутись думки, що щось десь пішло не так. Орест мав би передати йому гроші на завтрашній щотижневий армарок, досі, якщо він не встигав особисто забігти в контору, просто кимось пересилав гаманця. Зустріч у відлюдній корчмі до звичного перебігу справ не належала. Але які варіанти? Накрилася підпільна торгівня з Віднем? Та навряд чи місцеві промисловці

визнали за краще доплачувати зайві два-три золотих із голови за легально куплену худобу. На них вийшла жандармерія? Теж ні, бо фактично вони не порушують закону, навіть купуючи худобу, за яку не було сплачено мито, за межами ринку. За ці операції нікого з них посадити не могли, тим паче у цьому конкретному випадку — там оберталися такі смішні суми, що ніхто б не брав собі до голови за них чіплятися. Хіба що десь у самому Відні прижучили тих, хто утримував цю торгову мережу у всіх віддалених провінціях Імперії, наживаючись на різниці в цінах. Там, у Відні, їхня діяльність справді перетворювалась на контрабандний промисел, за який можна було цілком спокійно загриміти до криміналу чи принаймні напоротися на солідний штраф. Які гроші взагалі оберталися в цій справі, Ігнацій не знав і, намагаючись триматися від гріха подалі, не цікавився.

Двері до корчми скрипнули, на Ігнація впала смуга денного світла, яку негайно заступив Орест. Він увійшов, кілька секунд пильно дивився на свого партнера, тоді рушив до шинквасу. Коли і йому націдили пива до олив'яного кухля, він повернувся до столу, поставив кухоль на стільницю зі свого боку. Тоді скинув камізельку, так само мовчки відсунув стільця, всівшись, знову взяв до рук кухля, зробив один довгий ковток і, гримнувши оливом об стіл, гаркнув:

— Ти патріот?!

— Тобі зле, Оресте? — прошипів русинською Ігнацій, який замалим не захлинувся від несподіванки.

— Мені добре. Тебе питаю — ти патріот? — Орест паче схаменувся і вимовив останню фразу пошепки.

— Чого патріот?

— Польські. Жечи Посполітей. Як ви ще на неї кажете?

— Оресте! Ти що від мене хочеш? Я думав, розмова буде про роботу.

— Ая, про ню й буде. Мав я в Калуші спотканя з одним паном, який дуже цікавився, чи ти не хтів би попрацювати на благо ойчизни.

— Якої ойчизни? Ти хочеш зі мною разом загриміти? Бо якщо мене зараз провокуєш, май на увазі — я тебе потягну за собою.

— В однім місцю я мав те' провокувати! — Орест уже починав нервувати, але, видно, не знав, з якого боку починати розмову. — Ти ж колись принохувався до політики — тоді, як другий раз із криміналу вийшов. Акурат коли пішов від Грегоровича і відкрив свою контору. Хтів бути послом до крайового Сейму. Було таке? То я тобі хочу дати таку можливість. Словом, мій знайомий отримав телеграму від такого собі Агатона Гіллера. Чув про такого?

— Усе може бути, — насправді це ім'я промовляло до нього подіями останнього року, коли той поширив прокламацію «До всіх співвітчизників на польській землі» після розправи над учасниками демонстрації у Варшаві. Ігнацій до пізньої ночі перечитував

відозву та новини про різанину, водночас безсило співчуваючи співвітчизникам та тішачись із того, що йому пофортунило жити у порівняно безпечній Австрійській Імперії.— Це ж якийсь журналіст із Королівства, який писав про бійню на демонстрації?

— Ая. То було акурат у тамтім році, на Святого Станіслава. З тих пір Агатон — ну, відколи відійшов від ран — активно займається революційною діяльністю. І, судячи з телеграми, аж надто активно. Тепер таке — що ти чув про Тисменицю?

— А Тисмениця при чому? Ну, шкіри, віск, мед. Що він має до Тисмениці?

— А вже нічого. Колись на початку сорокових відтам до Фрайбурга переправляли зброю. Такий собі Якоб Фройд. Тут до нього почали приглядатися, то в сорок четвертому він з родиною перебрався до Моравії. Його неньо, Соломон, умер пару років тому, але варшавські панове про то не знали. Їм до сраки, що та контрабанда чехам ніяк у повстанню не помогла. Лишень шукають тут кого, хто буде готовий із ними гендлювати. І дали знати моєму колезі з Калуша, який мав щось до діла ще зі старим Соломоном. Той, ясне діло, вхопився за мене, бо більше нема за кого, а гроші виходять грубі.

— Перфектно. Але якщо Фройді виїхали і повимирали, то я тобі їх не заміню. Я не є контрабандист, а варшавським добродіям буде ще до кого звернутися.

— Не буде. А як буде, то я не хочу, аби до того дійшло. Соломон як Соломон, але Якоб був добре

шаний гешефтсман у Фрайбургу. І таку саму репутацію має в Варшаві. Васи...— Орест прикусив язика, похочившись, що називає ім'я свого калуського партнера, але, зрозумівши, що вже пізно, продовжив,— Василь попросив пару тижнів часу на перемовини...

— Для чого ти мені це кажеш? Нема в мене зброї! Я її не продаю, бо я її не купую!

— А ти би дослухав. Я тебе й питаю: ти патріот? Був би патріотизм, а зброю знайдемо.

Тут, насправді, заперечити було важко: Ігнацій був-таки патріотом. Історія, хай навіть фантастична на перший погляд, його зацікавила, а згадка про минулорічну різанину цей інтерес неабияк підігрівала.

— Ну розкажуй, де ти її шукати зібрався.

— У Відню.

— Ти блекоти наївся? У якому Відні?

— У столиці Відню. Якоб не промишляв великими партіями, бо тут її нема, де купити великими партіями. А от Відень — інше діло. І там є добрі люди з «червоних», які готові допомогти. Тільки переправляти такий огром зброї відкрито не можна — це на перших же партіях закінчиться цугундером. Або й гірше. Тільки от на Галичину їде прорва різного реманенту і техніки. Варш?

— Разом із реманентом?

— Не разом, а під виглядом. Сюди їдуть запчастини до нафтоочисних заводів. У Микитинцях їх вивантажують і збирають. То дивися, є там ще пару таких, як і ти, патріотів. Навіть один жандарм, який

каже, що йому то до сраки, поки зброя зі сего боку границі не стріляє.

— Оресте, ти мені зараз розкажуєш, що до Тисмениці з Відня доправити зброю важче, ніж відси до Варшави?

— Ти ніби університет кінчав, ніби закони вчив, але тупий, як пробка. Сам добре знаєш, що я гендлюю, і то не перший рік. Продаю і на Пресбург, і на Брест. Знаєш, де мене частіше шпаняють? На Пресбург. Того що внутрішні перевезення цісаря хвилюють більше. Бо ті товари лишаються в державі. А що з держави вивозять, то проблеми прикордонних перевірок.

— І прикордонні перевірки цю зброю хіба не знайдуть?

— Наші не знайдуть. Бо наші — ваші. Агатон гарантує. А ті... там за добру ціну можна всю службу з тельбухами купити. Везти будемо через Замосць. На тій границі також ваших багато. А в Замосці її будуть забирати і робити, що знають. Я не знаю, де вони взяли на то гроші, але взяли. І гроші добрі. Приймати вантажі в Микитинцях і споряджати на Замосць буду я. Не перший рік за цим. З тебе — документи. На північ зброя буде їхати разом із реманентом, ніби на продаж. І на випадок звичайної перевірки документів — вони мають бути перфектні.

— Скільки?

— Триста крон за партію. Раз на два тижні. Твої і мої гроші приходять разом із вантажем. Зможеш?

Ігнацій міг. Якщо не зважати на вантаж, це мало чим відрізнялося від звичайної контрабанди, до того ж, якщо Агатон мав домовленість на кордоні, навіть трохи безпечніше і без великого ризику вліпнути особисто. Якщо навіть обоз візьмуть дорогою, буде достатньо часу втекти. І справа була навіть не у грошах, а в особистих амбіціях Ігнація — долучитися до чогось великого. У тих нелегальних товариствах, де він обертався колись, були переважно або терористи, або, в кращому разі, дуже амбітні студенти. Він ще на середині розмови знав, що погодиться.

— Працюємо.

— Серйозно?

— Серйозно.

— Но добре. Я передам. І зайду, коли буде відомо про першу партію.



## ГЛАВА 3

# VOX POPULI<sup>1</sup>

Приміщення Станіславського магістрату вирувало, як ніколи раніше. Початок квітня видався прохолодним, але у залі нічим було дихати. Урядники і комісари закликали до тиші, поважні міщани схвилювано перемовлялися зі знайомими і незнайомими сусідами, бідніші люди, які потрапили сюди вперше, злякано галасували, боячись утратити таку нагоду. Тихо мліли нечисленні жінки. На помості стояв комісар Айхель і кричав, намагаючись угамувати натовп. Хоча він і сам поділяв їхні емоції. Це вперше люди прийшли сюди з повним правом самостійно обирати депутатів до Крайового сейму. Не кожного ж дня.

Кандидатів було багато — поляки, вірмени, русини. Їх усіх об'єднувало одне — вони були людьми старого гарту. Головно через це й галасували чоловіки у великій залі. З усіх делегованих кандидатів був тільки один, якому ніхто не міг закинути провладність — середнього зросту вусатий чоловік у просто-

<sup>1</sup> Голос народу (лат.).

му костюмі та капелюху-котелку, який стояв осторонь основної трибуни, ніби ще більше дистанціюючись від решти.

— Ми сьогодні маємо непросту справу,— оголосив із трибуни пан Айхель. Як і всі урядовці, він говорив німецькою, проте присутні в залі, хоч переважно були носіями русинської та польської, чудово його розуміли.— Як ви всі знаєте, нині мають відбутися вибори до Крайового сейму ві Львові, чого ради ми всі тут і зібралися. Я маю честь представити вашій увазі кандидатів...— прізвища, які виголошував пан комісар, тонули в ревищі вигуків підтримки та зневажливого свисту.— І, нарешті,— знову заговорив Айхель, витримавши паузу після останнього,— пан Ігнацій Камінський.

У залі зчинилося ревище, підхоплене юрбою надворі, яка й не розуміла добре, що відбувається, проте все одно галасувала: хтось, піймавши крізь прочинену квартиру прізвище «Камінський», а хтось і просто так.

— Саме через пана Камінського,— вів далі Айхель,— я сказав, що маємо непросту справу. Він, як усім відомо, висунув свою кандидатуру на ці вибори, але я маю підстави сумніватися в його намірі. Як усім тут, знову ж, відомо, цей чоловік двічі був під арештом за конспіративну діяльність та участь в організаціях, запідозрених у підривних намірах. Його репутація настільки похитнулася, що під час останнього візиту Найяснішого Цісаря міський суд

постановив йому на весь час перебування залишатися в селі Княгинин, щоби своєю присутністю не засмутити світлу постать Монарха! Ці арешти сильно похитнули репутацію пана Ігнація як чесного адвоката, справи його пішли вниз, тому зараз я хочу запитати шановне панство, для чого людині з такою далеко не чистою совістю влада в руках? Пане Ігнацію, надієтесь таким чином вибілити свою честь від колишніх злочинів? То правда, що ви своє покарання відбули і перед законом чисті, але чи потягнете ви, що день і ніч гарантуєте, втративши майже всі засоби до заробітку, бути депутатом у Крайовому сеймі? Чи потрафите ви там відстоювати інтереси людей, які вас на те обрали? Чи вами рухають ближчі до власної шкури мотиви? Я того не знаю. Сподіваюся, ви мені скажете. Ви маєте розуміти, панове, що один із цих чоловіків завтра прокинеться представником та оборонцем інтересів кожного з вас у вищій інстанції Королівства та Імперії. Цей чоловік своїми словами і вчинками — інакше кажучи, своєю репутацією — буде представляти вас усіх. Чи ви дійсно хочете, щоб законник, який двічі скомпрометував себе в очах влади, став цим чоловіком? Щоб інші, дивлячись на нього, бачили вас — кожного з вас?..

Ігнацій, слухаючи виступ Айхеля, нервово м'яв ладцан піджака, готуючись сказати щось на свій захист. З виборів його зняти не можуть, тому відбивати треба звинувачення, які пан комісар кидає натовпу, а не особисто проти нього. Почати треба з визнання —

так, панове, грішний. Самі знаєте, хто може кинути перший камінь. Але він мітить у Сейм, а не на вельчир благородних мужів. Сейм цікавлять лише справи Сейму та нічийі інші, тож потрібен той, хто справді вміє стояти на своєму, а не чистьоха, що боїться забруднити манжети... Інші кандидати. Потрібно буде виставити себе в кращому світлі, не ображаючи їх. Бюрократи. Для простого народу немає брутальнішої лайки, ніж слово «бюрократ», що втілює собою цілий державний апарат, який заважає людині жити так, як вона того хоче. Отож, панове конторні працівники, які все своє життя звикли сидіти у владних кабінетах (не зовсім «бюрократи», але так приплівся навіть натяк на провладність інших кандидатів), либонь, забули вже...

— Прошу пана комісара пробачити! — гаркнув якийсь кремезний чоловік із середини зали.— Прошу вибачення, жи перебиваю таку штивну проповідь. Я не знаю, що має до слова пан Ігнацій, але я хтівби-м сказати слово за себе та й за той народ, до котрого ви тут так взиваєте. Мене звати Геньо, я маю м'ясний sklep на Тисменицькому передмістю і багато тут присутніх мене знають.— Геньо говорив русинською, тож Айхель аж перегинався з помосту, намагаючись уловити сказане.— Я не кінчав університета, не вчив-им юрисперденцій, але раз позивався з Осипом Гаркавим до міського суду за телицю. І в тім суді я видів статую тої кобітки, котру ви називаєте правосуддя. Файна кобітка, її статую гер

Йоган з моєї куми робив, тільки що очі має зав'язані. То я маю до пана Айхеля питання — про які очі закону він тут говорив? Я кінчив щойно дві класи при церкві на Майзлях, та й то знаю, що коли звинувачення здоймають, то їх, курва, здоймають. Раз він має право стояти на цім помості, то має право і бути депутатом, хіба ні? Чи я чого не розумію?

— А певно, що не розумієте! — озвався молоденький хлопчина, писарчук, судячи з чорнильних плям на манжетах сорочки. Стійко витримав кілька ворожих поглядів, які негайно метнулися в його напрямку, і продовжив: — Бачте, я про пана Ігнація чув не найліпші речі, яким не маю причини не вірити. Особливо коли врахувати, що я — вірнопідданий цісаря, а шановний кандидат, як він і сам не проти іноді визнати після чарки, — ні. — Кількість сердитих поглядів, звернених на писарчука, невпинно зростала. Ігнацій, гадаючи, куди той веде, аж забув перейматися власними проблемами. — І все це, звісно, кидає на шановного пана адвоката не найсвітлішу тінь, з чого поспішно скористається весь магістрат міста. А причина тому єдина, і то дуже проста — він тут єдиний не гне лінію уряду. І, може, його платонічні стосунки з Віднем тут не всім до смаку, як-от мені, але це, принаймні, людина, яка дійсно представляється від народу. І мене нітрохи не дивує, що комісару Айхелю, який тут розказує нам про гріхи пана Камінського, не спало на думку розповісти нам щось цікаве про інших кандидатів: про того, що його

кілька років тому зловили за руку на хабарі, а тоді відпустили. Чи про іншого, якого щоп'ятниці можна зустріти в п'ятнадцятому будинку по вулиці Каліцькій, колишній Зосиній Волі, на другому поверсі — самі знаєте, за чим. Відповідь на це питання дуже проста — комісарові Айхелю, як і більшості австрійських урядовців нашого міста, у сеймі потрібен хто завгодно, крім пана Ігнація. Він єдиний, хто з присутніх на цьому помості не гне вже згадану мною урядову лінію.

Присутні в залі загаласували, і їхні крики вихлюпнулися в коридори і на вулицю. Айхель збліднув, тоді розчервонівся і, схопивши молоток, загроював ним по кафедрі. Минуло хвилин п'ять, поки всі втихомирились.

— Пан Камінський, — замалим не бризкаючи слиною, заговорив комісар, — не належить до того типу людей, яких радо вітають на Сеймі. Може, він і не заявляв про свій сепаратизм, але це поки що. Ми повинні обрати кандидата, який буде гідно представляти нас усіх...

— Нас — це вас? — гучно перебив його якийсь небагато вбраний жидок, який тримав пивничку на Тисменицькій.

Далі все змішалось. Натовп, розбурханий словами писарчука, кинувся вперед до помосту. Поліціанти заступили їм дорогу кийками, але передні напірали чимдуж. Люди в коридорі, побачивши попереду себе штовханину, кинулись у двері, на вільні

місця. Поліціантів змели. У юрбі залунали крики «У вікно Айхеля! Дефінішувати його!». «Дефенеструвати!» — гучно виправив писарчук, і собі кидаючись до помосту. Коли з юрби, яка вже напирала на верхні східці і ледь стримувалась кількома жандармами, в напрямку пана комісара простягнулись перші руки, Айхель з усіх сил грюкнув молотком по трибуні і загорлав:

— Досить! Голосування відбудеться за погодженням наперед списком!

Натовп ніби напорвся на загорожу. Ці слова по діяли магічно — люди просто на очах угамувалися і посунули назад, наступаючи одне одному на ноги. У повітрі вирувала збурена пилюка. Під ногами тихо хрустіли окуляри і пенсне, що в тисняві позлітали зі старших людей. Ніхто не видавав ні звуку.

На виборах переміг Ігнацій із невеликим відривом. Проте старостат результати оскаржив і призначив перевибори, на яких Камінський із таким само невеликим відривом програв. Дивовижно, але настрої людей негайно перемінилися проти нього, після завізованої Віднем поразки його справи пішли ще гірше, ніж до цього. Гроші невблаганно закінчувалися, а взяти їх було нізвідки. Важко було б уже триматися й самому, не кажучи вже про те, щоб утримувати ще й дружину. Тижні, коли йому випадало більше одного клієнта, який платив не продуктами, можна було вважати успішними. Ближче до початку травня Ігнацій сидів у своїй конторці, готуючи відповіді

на два боргові нагадування, з яких стрімко наближались терміни погашення. Коли він умокнув перо в каламар, наготувавшись писати першу відповідь, двері до конторки скрипнули і до приміщення зайшов середнього зросту чоловік, одягнений по-сільському, але доволі заможного.

Доброго ранку, прошу пана. Я хотів би вас прохати про юридичне сприяння мені в одній справі. Знаю, що то не геть ваш профіль, але мені порадили звернутися до вас. Кажуть, у вас на таке вистачить часу. Можемо обумовити суму, яка вам підійде, але я би радше пропонував пристати на пай у моїй справі.

Ігнацій, збентежений таким потоком слів, не відразу зрозумів, що йому пропонують роботу.

Перепрошую. Я, звісно, радий, що до мене ходять із діловими пропозиціями, але перше хотів би знати, хто до мене ходить. Я, ви вже знаєте, Ігнацій Камінський, адвокат.

Орест Гулій. Я скотар зі Старого Угринова, під Калущем.

## ГЛАВА 4 VOX DEI<sup>1</sup>

Орест прийшов через п'ять днів після їхньої розмови про зброю, в понеділок, прямо до контори Ігнація та всівся на маленьке скрипуче кріселко, яке призначалося для клієнтів. Надворі вже сутеніло — адвокат наполягав, щоб у всіх питаннях сумнівної законності до нього приходили тільки після смерку. Ігнацій, хоч у нього й не було зараз жодного клієнта, здавався страшно заклопотаним. На і без того захащеному різними паперами столі стояла чорнильниця, дві початі банки чорнила, печатка його контори і лежали пера різного рівня зношеності, які ховалися під стосами паперів, раз у раз дряпаючи і плямуючи чорнилом і так не надто новий одяг. Схоже, що з цими завалами на столі Ігнацій воював давно й цілком безуспішно. Але й Орест не хотів чекати, поки ця комедія закінчиться сама собою. Він розправив русинське «Слово», яке приніс із собою, і кинув на стіл перед адвокатом:

<sup>1</sup> Голос Бога (лат.).

— Читай! Передостання сторінка, знизу.

— Що ти знову ламаєш? «Слово» годиться максимум підтертися, і то не завжди.

— От не знав-им, що ти так тямши русинську пресу. Пам'ятаєш, ти був згодився? Ото нині маємо звістування про першу передачу. Читай давай! Передостання сторінка, нижня колонка.

На передостанній сторінці знизу виділялась одна рамочка, над якою вгорі був напис «Хочу в'їрити». Під заміткою стояв підпис якогось Яна Мільдера, а рубрика, наскільки зрозумів Ігнацій, швиденько пробігшись текстом, оповідала про зустрічі з незбагненими — привидами на цвинтарях, духами в старих будинках та іншою холерою, якою зараз у великих містах масово почали страждати багаті панії.

— Ну? — нетерпляче спитав Орест. — Бачиш?

— Сраку я бачу. Що то повинно бути? — Ігнацій, хоч допіру й не займався нічим корисним, зараз раптом дуже роздратувався, що його відривають від попереднього заняття.

— Тебе там нічого не дивує?

— Мені твої питання ні сіло ні впало скоро вже з вух полізуть! Дивує... Дивує, знаєш! Для чого жид пише колонку про всяку дзябельщизну, виссану з пальця, — дивує. Для чого цю колонку публікують москвофіли у своїй пропаганді — дивує. Для чого ти мені це приносиш і кладеш під носа — теж дуже дивує.



— Тю на тебе, Ігнацю, ти якийсь геть нервовий став. А я ж тобі лиш хотів розказати ще одну історію за Агатона. Слухати будеш?

— Буду,— буркнув Ігнацій.

— От. Живе собі в Лембергу один Ян Мільдер. Сам жидок, але з великою симпатією до поляків. І з не меншою вавою в голові, якщо сам вірить, що пише. Платить «Слову», щоб його там друкували. А Гіллер платить йому, щоб він раз на два тижні писав ту замітку, яку його просять писати. І приплачує верстальникові, який у цій газеті при наборі додає внизу сторінки пару випадкових цифр, на які ніхто не зверне уваги.

— І для чого ця комедія?

— Для Гіллера, який не хоче регулярно слати телеграми, хоч би й шифровані. Бо рано чи пізно хтось щось запитає. Тому він пересилає Мільдеру листи нібито зі своїми незвичайними історіями. Верстальник — його старий знайомий ще відтоді, як той штукував історію в Ягелльоні. І, так сталося, мій старий знайомий... Тобі не треба знати звідки. Верстальнику він пересилає набір цифр. І от набір виглядає на шифровану телеграму, тільки що нею не є. То читаєш?

Ігнацій ще раз глянув на колонку. У коротесенькій нотатці не було нічого цікавого чи вартого уваги:

«Сеї неділі у Микитинцях, котрі під Станиславом, пані Кушнірова мала спіткання з дечим, до чого щойно тепер признала ся в письмі до нас. По полуночи,

бликше до першої, она вийшла з дому до керниці, бо дуже їй спирало груди. Звідтам на ню сахнула ся тота потвора, котору пані Кушнірова називає «малпою з рогами і котовими драпаками». Зобачивши газдиню, «малпа» кинула ся тікати в бік Бистрици. Ні газдиня, ні наша редакція не находять конекції межи сею оказією та чоловіком пані, которого щойно по семи годинах витягли з під кладки утоплением».

Виглядало радше на дуже-дуже невдалий жарт, ніж на справжню колонку в політичній газеті. На місці редактора він заломив би немалі гроші за таку забаву. Ігнацій поглянув на нижнє поле газети, де по самому краю йшов ряд цифр:

2 4 28 24 25 88 41 65

Тоді ще раз повільно перечитав цілу замітку, про себе відзначаючи слова. Нарешті вигріб із-під валу наперів якесь перо, причепив його до ручки, вмокнув просто у відкорковану банку чорнила і швидко напшкрябав на звороті якогось документа кілька слів. Тоді перечитав, запам'ятовуючи, і, зрештою, підпалив документ від єдиної свічки, яка горіла на канделябрі з п'ятьма рижками (гасовою лампою Ігнацій користувався вкрай рідко, економлячи), та вкинув до п'єца. Можна було й не добирати слова, аби зрозуміти сенс послання, але тепер він точно знав, де має бути наступна зустріч.

\*\*\*

У неділю двадцятого квітня Ігнацій прийшов до кладки через Тисменицьку Бистрицю за півгодини до умовленого часу — вийшов із дому, щойно куранти пробили північ, аби не запізнитися. При собі мав готові документи, з якими обоз міг пройти до самого кордону, витримавши будь-яку перевірку. Єдина прогалина, яку він бачив у цьому плані, була у тому, якби хтось із причетних здав вантаж і жандармерія вивантажила хури. Зброя, наскільки він знав, мандрує вже зібрана. Знайти її було б неважко.

Ігнацій стояв трохи осторонь тракту в кущах бузини і курив. Поки що чутно було тільки шум води в Бистриці, яка, хоч і переходила тут на рівнину і глибшала, досі зберігала характер гірської річки. Десь отут минулого тижня і втопився шановний пан Кушнір, якщо таке, звісно, взагалі колись було, а не народилося з банальної потреби зорганізувати місце зустрічі. По тому боці тракту, звідкись з Угорників, завалував пес. Йому, як завжди в таких випадках, відповів другий, третій... У такому шумі можна було б і стріляти — ніхто не почує. Із провулка на тракт вийшов Орест, поправляючи камізельку.

Десь у Микитинцях залунали стишені окрики погоничів, а через кілька секунд обоз підійшов настільки близько, що можна було почути скрипіння возів. Але на тракті обоз так і не з'явився. За хвилину чи дві усе затихло, тільки десь далеко в Угорниках ще

довивав своє собака. Орест же звернув не до кладки, а ліворуч, до Тисмениці. Ігнацій здивовано визирнув із куців. Хура стояла на виїзді з Микитинців на тракт і нікуди не повертала. Біля неї крокував Орест, раз у раз дивлячись у бік міста. Помітивши адвоката, що вийшов на дорогу, він мовчки замахав руками.

Ігнацій підійшов до обозу — п'ять пар волів у п'яти хурах. До того ж волів знайомих — передню пару, з обламаними рогами, він купував цього четверга на Галицькому передмісті. Здається, Орест вирішив сам докластись до цього діла. Та за такі гроші гріх було й не докластись. Із передньої хури зліз невисокий чоловічок, якому ніби на лобі писало, що він погонич і ціле життя тільки цим і займався. На плечі він накинув мадярську гуню, знизу був убраний у полотняні штани і постоли, але підперезаний не чересом, а тонким пояском зі свинячої шкіри. Хоч маківкою ледве сягав Оресту підборіддя, руки мав грубі та сильні. На лисій голові над лівим вухом виднілася свіжа гуля. Чоловічок зліз і, енергійно потиснувши руку Ігнацію (хоч і не відрекомендувавшись), перейшов до справи:

— Я маю передати щось обом?

Орест кивнув і очікувально потер руки. Чоловічок кивнув хлопцеві, який сидів на хурі. Той повернувся і, пошукавши щось у паках, передав погоничеві маленьку бочечку і три олив'яні кухлі.

— Давайте перше вип'ємо, а за решту поговоримо потім. Нам далека дорога, то хотілось би промочити горло.

Він вийняв із бочечки чіп та, розливши пиво, віддав два кухлі Оресту з Ігнацієм, а третього взяв собі. Троє чоловіків глухо стукнули кухлями, від чого троє пива вихлюпнулось на землю, і пригубили.

— Господи! — вигукнув Орест.— Яка гидота! То пасічнянське? Ну й паскудний же в тебе смак...

— Та я просто з Пасічни.

— Та хоч звідки! Брав би вже калуське чи станіславське в дорогу, ви ж там один біс варити не вмієте.

Ігнацій, скривившись, швиденько допив своє і запитав:

— То ви тут чому поставали? Вам же на місто їхати.

— На яке місто? — відмахнувся чоловік.— Я тобі дурний — з таким вантажем через Станіслав їхати? В Микитинцях поночі ваші жандарми не ходять, тому зустрічаємось тут. А їхати будемо через Монастежиска і Пшемишляни. Менша дорога. Менше перевірок. Документи є?

— Є документи.— Ігнацій витяг із внутрішньої кишені маринарки незапечатаного конверта і вручив погоничеві.— Там написано, що ви їдете з Тисмениці, сам зранку переглянеш. До самої границі ніхто до вас не прикопається. Ну а далі, як буде. Гроші?

— Будуть і гроші,— буркнув чоловік і поліз на хуру. Витяг із-під полотна два пакунки, замотані в старезний, чимось пописаний папір, і передав Оресту. Той сховав свій пакунок до торби і передав Ігнацієві другий.— Рахуйте, як хочете, але мені їх такими передали, а я передаю вам. Претензії не до мене.

І, всівшись на лавиці, що стояла поперек хури, рушив праворуч — на Тисменицю. Валка потяглася за ним. Двоє партнерів ще якийсь час дивилися їй услід, а тоді самі пішли в протилежний бік.

У місті було тихо, на вулицях — ні душі. Поки що перша партія рухалась без пригод і залишалось тільки чекати підтвердження другої. Розпрощались на Кратерівці, звідки Орест пішов у бік Ринку, куди там йому було треба, а Ігнацій — до себе на Липову. Коли він через п'ять хвилин замкнув двері своєї квартирки на ключ, то зразу ж запалив газову лампу і заходився перелічувати гроші. Сто п'ятдесят папірців по дві крони. Сто п'ятдесят ринських за раз. Триста ринських на місяць. Невідомо, звідки червоні брали такі гроші, але тепер вже й бажання не було про щось запитувати. Ігнацій уже збирався загасити лампу і лягти спати, коли кинув оком на шматок обгортки, який він відірвав, розпаковуючи гроші. Два слова, з яких починався написаний там текст, були йому знайомі, хоч він анітрохи не володів угорською. Це були ім'я і прізвище, які він чув, іще коли навчався в університеті: *Thököly Imre*.

## ГЛАВА 5

# СЦИЛЛА І ХАРИБДА

8 травня 1682 року

Текелі сидів у своїй кімнаті, почергово перечитуючи листи від французького двору та Кара-Мустафи. Думки плуталися в голові, не даючи зосередитись на чомусь одному. Все начебто складалося так, як він цього хотів, але щось муляло, якісь поки що непомічені помилки, що можуть коштувати йому всіх важких здобутків. Навіть зараз, на піку своїх досягнень, він не міг звільнитися від думки, що всі вони належать не йому. Безперечно, шлюб із Ілоною Зрінї, вдовою Ракоці, невимовно укріпив його позиції серед незадоволених мадяр і трансільванців. Але ж не тільки в тім річ!

Агенти Людовика передавали, що Імперія не зможе чинити належний опір у разі продовження повстання. Саме так можна було узагальнити поверхневий зміст усіх шифрованих і нешифрованих донесень, які тепер він отримував кілька разів на тиждень. Справжній їхній зміст був іще коротшим: «Нападай!».

Лист Кара-Мустафи у дуже делікатній формі вітав його зі здобуттям і укріпленням влади над Верхньою Угорщиною. Попри те, що номінально Верхня Угорщина стала васалом Османів, Порта у його політику не втручалась, обмежуючись рекомендаціями, а не прямими наказами. Сам собою цей лист жодним чином не суперечив натякам, які він одержував із Франції, якби не ще один лист схожого змісту — з двору Імператора. Цей лист був промовистішим за всі донесення агентів — Відень визнав його владу на цих землях, Відень не хоче продовжувати війну. Але Імператор доволі чітко поставив його перед вибором: зберегти вже набуте або далі ризикувати всім, включно із головою, на війні. Сам Текелі радий був пристати на негласну пропозицію Відня, але тут, здається, вирішував не він один. Він почувався загнаним у пастку, в яку кількадесят років тому трапив і козацький гетьман. Завоювавши буцім незалежну державу, він однаково змушений був просити підмоги у сильніших гравців. Його країна була вічним полем бою, тому єдиний вихід був у тому, аби зайняти чиєсь місце. Богдан, маючи нагоду стати на місце Польщі, не скористався нею, тому в північних землях досі хаос. А що буде після його, Текелі, смерті, якщо він не зможе повністю унезалежитись від сильніших союзників, кожен із яких вимагає свого?

Мустафу, та й не його одного, турбували ще деякі події на півночі. Справа була в нещодавно закладеній майже на прикордонні фортеці. А ще — у зв'яз-

ку Ревери, його сина, фундатора та власника фортеці, із лицарським орденом, який для всіх на цих землях давно перетворився на порожню забавку і призабуту байку про славні часи. І в тому, що сама фортеця стала осердям цього відновленого ордену, хоч тому й не було жодних підтверджень. Це лякало і злило. Текелі й сам не міг зрозуміти свою неприязнь до Драконів — зрештою, всі вони, аж до останнього справді активного кавалера, прагнули того ж, що й він, — створення і розбудови сильного королівства, здатного підтримувати мир і порядок. Тільки що засновувався цей орден для боротьби з османами, від яких він зараз отримує допомогу. Від яких він одержував гроші та зброю для своєї армії, для створення цієї власної, начебто вільної та самостійної держави. Було ще дещо. Первісна мета ордену передбачала союз рівних, здатних допомагати одне одному фінансами і військом, коли виникне потреба. Імперія без імператора. Сама думка про таку єдність, про братання з чужинцями проти інших чужинців була йому гидка. Та не менш гидким був і вчинок його далекого попередника, Матяша, який видав князя Владислава туркам, щоб забезпечити собі гаданий спокій та самостійність. І де тепер цей спокій? Зібрав його він, Імре Текелі, крихта за крихтою — та й то не до кінця.

Останнє, що, здається, зоставалося зараз — це сподіватися, що султан, у якого були свої проблеми на інших кордонах, запрогне-таки миру з Імперією. Тоді скоріш за все саме йому, Імре, доручать бути

посередником у цих переговорах. І якщо вдасться виторгувати бодай тимчасовий мир, це стане запорукою спокою для нього самого, можливістю укріпити щойно зібрану державу на випадок наступної війни. Про такий компроміс із самим собою він думав уже не раз — так, потрапити під пильне око і контроль обох великих імперій, але при цьому бути вже не номінально, а дійсно самостійним. Настільки, щоб, коли війна таки вибухне (Текелі не був дитиною і добре знав, що сусідство двох великих держав мусить рано чи пізно закінчитися війною), він міг самостійно обрати сторону. Чи — найпевніше — залишитися осторонь. Тепер йому вистачало фінансів на укріплення держави: Мункач із прилеглими землями, які відійшли до нього за Ілоною, був багатим краєм. Йому потрібен тільки мир, надійніший за той хисткий баланс, який був зараз.

Думки урвала давно очікувана подія. У дворі замку здійснювався галас челяді, а просто під вікнами захропів кінь. Сходами вгору загупали кроки, і без жодного попередження чи оголошення до покою ввірвався турецький чауш, мимохідь простягаючи йому запечатаного листа. Наказавши слугам нагодувати гінця і дати йому свіжого коня, Текелі зірвав печатку великого візира і заходився читати послання. Достатньо було просто пробігти очима перші рядки: так, з огляду на останні події Порта вирішила спробувати домовитися з Імператором за посередництвом господаря Верхньої Угорщини Імре Текелі.



ГЛАВА 6  
ЗАКОН ВИКЛЮЧЕНОГО  
ТРЕТЬОГО  
(ЧАСТИНА ПЕРША)

7 червня 1862 року

**З**а два місяці пройшло чотири партії зброї на Замосць і Варшаву. Ігнацій, нарешті позбувшись фінансових проблем, почав поволі зводитись на ноги. Поставив у конторці та квартирі гасові світильники, заховавши куди подалі канделябри, купив собі новий костюм та білизну і взагалі зажив більш-менш людським життям. А головне — зжився з думкою про те, що він чи не вперше в житті робить щось насправді корисне, хай навіть порушуючи закон. Його справи пішли вгору і в адвокатській практиці — можливо тому, що презентабельний вигляд викликав більшу довіру. Ігнацій взяв собі за звичку вечорами прогулюватися Кратерівкою, просто сидіти на лавицях чи разом із дружиною ходити в гості до знайомих, де вони до ночі грали в ломбер або віст. Тепер Ігнацій

офіційно був зайнятою і заклопотаною людиною, яка жила нормальним життям.

За останні два місяці в нього з'явилася ще одна звичка — щосуботи зустрічатися з Орестом у корчмі на Галицькому тракті, за гальбою станіславського пива обговорюючи поточні справи. Ігнацій кілька разів поривався покінчити з контрабандою худоби (хоч від одного гріха подалі), але Орест наполягав. Казав, що хтось міг знати про цей промисел і щось запідозрити, якби всі їхні справи раптово урвалися. Тим паче, що сам Ігнацій своєї раптової заможності й не приховував, на відміну від Ореста, все багатство якого вимірювалося в головах худоби, а не грошах.

Обговорювали вони переважно цікаві випадки з минулих справ і планували майбутні. Втім, чіткі плани вони остерігалися будувати — жоден із них не знав, які наміри в Агатона і варшавських червоних, коли — і чим! — це все закінчиться. Обоє тямали, що ходять по тонкому льоду, і не хотіли зайве про це згадувати. Цієї суботи Ігнацій ішов на зустріч, добре знаючи, про що хоче поговорити. Сподівався тільки, що Орест не заломить ціну. А по-доброму взагалі не попросить грошей. Ігнація марудила думка про документ, у який випадково виявились загорнуті гроші за першу партію.

Він таки знав Імре Текелі — колись читав про його повстання, про битву за Відень і війну Священної Ліги. І хоча їхня «славна вікторія» мала стати предметом гордощів для нього, поляка, що його пра-із-чимось-дід воював у армії короля Яна, відчувалось

переважно розчарування. Передовсім тим, що Польща, виснажена війнами Ліги, до якої доклалася значно більше, ніж мала змогу, зрештою опинилася там, де перебувала й зараз, поділена між трьома країнами. І винуватцем цього він бачив саме Імперію з її диким і «високим» бажанням стати центром великого союзу, першою серед рівних. І ця-таки Імперія, коли їй запропонували ласий шматок, від нього не відмовилась, а вдячно прийняла. І тільки тепер, прочитавши один із листів Текелі, він зрозумів міркування цього чоловіка, який хотів не стати нікому рівним, а просто створити самого себе. Розумів він і Гіллера, який, очевидно, мав на меті те саме, а розуміючи, співчував. Розумів, що тепер робить це не заради грошей — принаймні не тільки заради них.

Не менше його зацікавили і згадки «прикордонної фортеці» та Ревери, його зв'язки з якимось малозрозумілим орденом, який ніде не називався прямо. Очевидно, що у документі мався на увазі Станіслав, але було невідомо, наскільки ці натяки відповідали дійсності, який був зв'язок між ними та Священною Лігою і чи збереглись донині бодай релікти цього ордену. Ігнацій зі своєю вродженою любов'ю до конспірації та дивних, зазвичай фіктивних таємниць давнини не міг опиратися спокусі погратися в приватного детектива та дізнатися, що і як відбувалося двісті років тому.

Минулого тижня Орест розповів, що гроші йому також передали в аркуші паперу, з обох боків щіль-

но списаному мадярською. Ні, казав він, не викинув. Тримає гроші в тих пакунках, у яких передавали, — звичка така. Так, може сьогодні принести, йому нескладно. І ні, не хоче навіть знати, навіщо. Коли Ігнацій тільки-но знайшов папери, то витратив кілька днів лише на те, щоб знайти собі гідного перекладача. Гідного — означало такого, який, по-перше, зможе перекласти документ і дати відповіді на всі запитання, а по-друге, буде тримати язика щільно за зубами. Ігнацій і сам докладно не знав, нащо йому була потрібна мовчанка. Просто відчував, що про всяк випадок буде краще, якщо про ці документи знатиме якомога менше людей.

До корчми він, як завжди, прийшов першим. Загалом цю зустріч він волів провести не тут, а десь у не такому людному місці — радше в борделі, де присутність клієнта тримається в більшій таємниці. Але перекладач-чернець навідріз відмовився туди приходити. Орест також не палав бажанням. А оскільки пили вони всі, то зустрітися вирішили на старому місці.

Ігнацій подумав, що така назва личила б цій корчмі. Про її заснування було записано ще в першому привілеї, а звідтоді споруду жодного разу не перебували. «На старому місці» — ідеальна назва для подібного закладу.

Попри ясний день, усередині панував задушливий швіморок. Удень свічок не світили, а маленькі віконечка пропускали геть трохи світла, яке дрібними прямокутниками падало на крайні столи, підсвічуючи

пилюку на дерев'яних та олив'яних кухлях. Сонце вже повернуло з полудня, тому в напіввідкритій грубі горів яскравий вогонь. Над ним на хитро змайстрованій залізній етажерці готувалися різноманітні страви. По краях у двох великих казанах кипіли зупи — проста картопляна юшка і журек. Біля казана з юшкою на низькій розпірці, над самим вогнем, стояв чималий чавун, накритий масивною кришкою. Запах із нього губився поміж інших, але судячи зі жмені чорносливу, яку туди вкинув шинкар, навіть не потурбувавшись витерти руки, там тушкувався біґос. На низькій бантині з дерев'яною ручкою, яка завшувалася на гаки, шкварчали ковбаси. Над ними, рівно посередині, на круглому рожні з корбою поволі оберталися порося і три голонки, жир із яких скрапував на ковбаси та й просто у вогонь, з апетитним шипінням спалахуючи маленькими племінцями. Дим із люльки Ігнація домішувався до легенького диму вишневих дров, на яких у цій корчмі готували страву.

Ігнацій, слухняно виконуючи забаганки живота, підвівся і, поставивши щойно розкурену люльку на стіл, пішов до шинквасу. Замовив собі біґос, голонку і гальбу станіславського темного. Та щойно рушив з тарелем і келихом до свого столу, щоб нарешті поїсти, не чекаючи інших, як від входу залунав глибокий, добре поставлений голос:

— Laudetur Iesus Christus!<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Хвала Ісусу Христу! (Лат.)

— In Saecula Saeculorum<sup>1</sup>,— пробурмотів Ігнацій у відповідь високому тілистому чоловіку в сутані, рушаючи-таки до столу.— Cześć, Sadoku. Chcesz jakieś piwo, coś jeszcze? Oresta jeszcze niema.

— Taki duży chłop we kaftanie? Już za mną idzie. Ale piwa oczywiście chcę.

— Jeszcze jedne ciemne, proszę pana! — гукнув Ігнацій корчмареві.

— A Orest co?

— Jeszcze dwa<sup>2</sup>! — знову гукнув Ігнацій, ставлячи свій таріль і келих на стіл.

У цей час до шинку зайшов Орест у своїй незмінній камізельці. Спека йому, здавалося, не вадила. Побачивши ченця, який вертався від шинквасу з двома кухлями, і зміркувавши, що в корчмі, крім них, нікого немає, підійшов до нього, забрав один кухоль і простягнув руку:

— Орест Гулій.

— Sadok Barącz<sup>3</sup>.

— Ігнацю, то твій перекладач? — гукнув він адвоката, який уже наготувався їсти.

На віки вічні (лат.).

— Привіт, Садоку. Будеш якесь пиво, абощо? Оresta ще немає.

— То такий здоровий чоловік у кожусі? За мною іде. Але пива хочу.

— Ще одне темне, прошу пана!

— А якщо ж Орест?

— Ще два! (Пол.)

<sup>3</sup> Садок Баронч (пол.).

— То мій перекладач.

— А русинську він знає?

— Русинської не знає.

— *Przepraszam pana*<sup>1</sup>,— легенько вклонився Орест і підійшов до столу.— Ігнацю, я не знаю, що ти з мене хочеш, але давай із цим розберемося чимшвидше. І ще. Ти свого тлумача покликав, щоб не купляти в мене той папірець? То от знай — я тобі його думав віддати. Але раз ти хочеш ламати тут комедію на трьох, то я тобі помагати не буду.

— І що ти з мене хочеш за той папірець? Скільки?

— Ти так говориш, гі я за тебе бідніший. Не здали-ся мені твої гроші. Але ти мені будеш винен — чув?

— Чув. Давай заспокойся і діставай свої папери, бо й отець оно вже вертається.

Баронч сів до столу, поставивши на нього кухоль і дерев'яний полумисок із порізаною хлібиною. За ним підійшов шинкар із тацею, на якій парували дві миски з журеком та невеликий таріль з порізаними ковбасами і печеною бараболою, яку, видно, допіру випорпали із грані. Нинішня зустріч була повністю на рахунок Ігнація. Орест дістав із сумки пошарпаний аркуш списаного від руки паперу і поклав його на стіл перед ченцем. Той пригубив пива, розгладив папір і, добре знаючи, для чого його сюди покликали, заходився читати, одразу перекладаючи польською.

<sup>1</sup> Перепрошую (пол.).

## ГЛАВА 7 ЛИНВА НАД ПРІРВОЮ

11 вересня 1683 року

**Б**итва закінчилась поразкою угорців. Текелі, опинившись зі своїми куруцями на найдальшому фланзі армії, аж під Пресбургом, змушений був прийняти бій проти Карла Лотаринзького і втратив добру половину вояків та майже всі можливості переправитися через Мораву до основних сил. Єдина переправа, якою досі можна було скористатися, могла будь-якої миті опинитися під контролем саксонців. Та й сама вона була надто вузька, щоб нею могла скористатися бодай більш-менш солідна армія. Причину такого свого становища — і тактичного, і стратегічного — Текелі добре розумів, але ніяк не міг збагнути, коли саме він помилився.

Переговори зірвалися не з його провини — обидві сторони хотіли миру, але не готові були до компромісів. Османи прагнули, щоб Текелі став у перего-

ворах на їхній бік, хоч він і мав би дотримуватися нейтралітету як посередник. Зрештою, Цезар вирішив узяти цезарева і Кара-Мустафа нагадав про васальне зобов'язання. У відповідь австрійський двір пригрозив повторним невизнанням самостійності Верхньої Угорщини. У тому, що сталося, обидві сторони схильні були звинувачувати самого Імре, який насправді не зробив нічого, бо не мав таких повноважень. Зрештою, рівень довіри до нього у Відні впав практично до нуля, а Порта ще до оголошення війни зобов'язала його виставити війська. Сейм, зрозуміло, рішення про вступ у війну на боці османів не схвалив. Частина вимагала зберігати нейтралітет, сподіваючись, що війна між двома настільки сильними державами їх не зачепить, частина, особливо з тих, чийі землі межували із майбутнім театром війни, налягала на вступі до війни на боці Священної Ліги. Всі вони були дурні.

Його підтримувала абсолютна меншість, але її зусиллями він зміг перелякати, купити чи залякати решту непокірних і боязких вельмож. Він дав їм зрозуміти, що, яка б сторона не здобула перемогу у війні, їх звинуватять у зраді та бездіяльності. Тим часом навіть поразка у війні на боці однієї із Імперій означатиме просто військову поразку — і все. Священна Ліга була найгіршим рішенням, яке тільки можна було прийняти в його ситуації. Турки не пробачать зради, а Римська Імперія, навіть (особливо!) здобувши перемогу, пригадає йому всі старі гріхи. І якщо

з кимось іншим можна було сподіватися на поблажки, то Леопольд — найбільш злопам'ятна людина з усіх, кого він мав нещастя зустрічати. І перемога на боці Священної Ліги означала б кінець Угорщини. Так, не всі це розуміли. Так, багато кого довелося переконати, але зрештою в травні Сейм виділив-таки гроші. Першого вересня він із п'ятьма тисячами куруців рушив на допомогу основним силам Кара-Мустафи. І навіть до початку основної битви зазнав катастрофічної поразки.

Зараз Текелі бачив перед собою єдиний вихід: малими силами пробратися через Мораву до Відня і там особисто все пояснити Кара-Мустафі, піти в битву з ними і спробувати забезпечити собі бодай збереження попереднього статусу-кво. Тому він, перегрупувавши знекровлені війська, відібрав із них три сотні найкращих, найменш пошарпаних у битві і наказав лаштуватися до переходу. Сонце стояло ще високо, тому, вчасно рушивши верхи, вдосвіта вони могли бути вже під Віднем. Саксонське військо форсованим маршем переправлялося через Мораву вгору за течією, щоб вийти на бойові позиції над Леопольдштадтом. Переправу, певно, почали зразу після битви, бо вода в ріці скаламутилась від намулу та кінського посліду.

Невеликому загону куруців вистачило півгодини, щоби перейти на протилежний берег і вишикуватись похідним порядком. Далі вони рушили добре званою їм дорогою в Донауштадт, звідки вже більш-менш

безпечно можна було переправитися до основних сил турків.

Удосвіта вони саме вийшли на позиції турків, але отримати аудієнцію у великого візира Імре не встиг — загони Карла Лотаринзького переправилися швидше, ніж можна було очікувати, і придунайські орди вдарили на випередження, не даючи їм розгорнутися бойовими порядками. Імре та його солдати зайняли позиції навпроти центральної ставки, під Пратером, але ближче до гори Карленберг і гаданої лінії зіткнення, взявши за орієнтир чималий кругляк, що височів посеред табору. Починалася генеральна битва за Відень.

## ГЛАВА 6

# ЗАКОН ВИКЛЮЧЕНОГО ТРЕТЬОГО

(ЧАСТИНА ДРУГА)

**Б**аронч поклав документ на стіл, а тоді одним духом допив пиво і заходився їсти. В корчмі не заморочувалися тим, щоб подавати журек у хлібі, тож їсти доводилося вприкуску. Орест до їжі не торкнувся, а тільки дивився на Ігнація, мовчки чекаючи, коли той захоче йому сам щось розповісти. Тоді повільно взяв папір зі столу і поклав назад у сумку. Ігнацій стягнув у кишеню і дістав невеличкий пакунок, перетягнутий стрічкою. Там лежала частина його останнього заробітку — з вигляду десять або двадцять крон, які він готовий був віддати цьому ченцеві просто за те, що він прочитав листа своєю рідною мовою. Орест, хоч і був куди багатшим, цього нітрохи не розумів. Чекав, поки Садок піде. Той не змусив себе довго чекати. Закінчивши трапезу, він узяв зі столу пакунок і, сховавши його десь серед складок сутани, вийшов.

— І що ж це, Ігнацю, було? — шикнув Орест.

— Не розумію тебе, Оресте. Був то мій перекладач. Він домініканець. Чоловік відомий. Книжки пише. Їздить цілою Галичиною і на моє запрошення люб'язно погодився двічі навідати Станіслав, щоб допомогти мені. Щоб ти розумів, я дізнавався. Між іншим, він якийсь час жив у Тисмениці — і виїхав звідти невдовзі після молодого Фройда. Хоча й не думаю, щоб вони були якось пов'язані. Головне — він пояснює мені все, що треба, і нічого зайвого не запитує.

— А я не про нього. Не моє діло, кому і за що ти платиш такі гроші. Нащо тобі ці папери, скажи мені. Бо ми з тобою зараз разом у гендлі. І якщо ти куди залізеши, то може й мені грозити. Ігнацю, ти того не знаєш, і тобі того не треба, але в мене є жінка і двоє малих синів. Я не хочу, аби мені щось грозило.

— Мені того таки не треба. Але нічого тобі не грозить. То є мій приватний інтерес, і нічого до діла з нашим гендлем він не має. А як я проводжу вільний час, то моє діло. А я, знаєш, ще з гімназії кохаюся в історії.

— Твоє-твоє. Але щось купу народу нині цікавить той Тьокьолі,— Орест потягнувся за аркушем і заходився його складати.

— Ти зараз про який народ?

— Та взяв собі на бричку одного, дорогою ми з ним розговорилися, то я йому сказав, що везу, як якийсь туман, з Калуша до Станіслава папірець. Згадав, що ти мені казав, що то від якогось Текелі чи

Тьокьолі,— і тут він зацікавився. Почав розпитувати, що і куди. То я йому сказав, що лізе не до свого поля, а там уже акурат до села під'їхали. Я тобі скажу, що ти мутиш воду. А ти собі думай, що робити.

— Чекай. Під'їхали до села — це сюди, до Пасіч-ни? — стривожився Ігнацій.

— Ну а до якого? Ти думав, я пішки з Калуша буду йти?

— Оресте, тебе малим...— почав було підвищувати голос Ігнацій, але не договорив.

Зі страшенним гуркотом двері до корчми розчахнулися, і всередину вломилося кілька жандармів. Якусь хвилю вони роззиралися, шукаючи когось поглядом, але, забачивши двох чоловіків за столом, цілеспрямовано рушили до них. Орест, нічого не розуміючи, завмер, а от Ігнацій, і без того розтривожений звісткою, що хтось іще цікавився документами Текелі (хоч сам Ігнацій, чесно кажучи, погано уявляв, чому вони взагалі можуть цікавити когось, крім нього), кинувся тікати. Розштовхавши двох заціпенілих від несподіванки жандармів, він кинувся до дверей, але у проході виріс іще один, з палицею в руках. Ігнацій повернув назад і, пробігши повз шинквас, на ходу висадив маленьке віконце, у кількох місцях порвавши новенький костюм, і важко впав на землю. З корчми долинали тупотіння ніг і глухий стогін Ореста. Ігнацій підірвався і знову кинувся бігти. За корчмою починалися городи, які тяглися кілька сот сажнів до першого ряду хат Угринова. Не перевіря-



ючи, чи женуться за ним жандарми, перестрибнув через низенький паркан і забіг у прочинені двері. Опинившись у сінях, прихилився до стіни і важко видихнув: «No kurwa...». У передньому покої заворушилися тіні, а жіночий голос промовив:

— No dzień dobry, panie<sup>1</sup>.

## ГЛАВА 8 ДАМА І БЛУКАЧ

— Розкажете, що тут робите, чи маю сама вгадувати? — пані перейшла на русинську.

— Розкажу, тільки моглибисте нікому не казати, що я у вас був? — і собі перейшов на русинську Ігнацій.

— О, а вас шукають? Маю честь переховувати кримінальника? З такої okazji маємо познайомитись — я називаюсь Анна. А ви, прошу пана?

— Ігнацій, — бозна-чому ляпнув справжнє ім'я адвокату.

— Рада познайомитись. То ви ховаєтесь від когось? Можете не переживати, не викажу. Але ж цікаво.

— Сам не знаю, від кого ховаюся. Виглядає, ніби від жандармів.

— То ви на правду кримінальник!

Ігнацій силкувався роздивитись жінку, яка сиділа в півтіні покою. Зрештою, вона сама підвелась і розчинила віконниці, пускаючи до хати трохи передвє-

<sup>1</sup> Ну, доброго дня, пане (пол.).

чирнього світла. Вбрана була ошатніше, ніж зазвичай одягаються селянки. «Ця, певно, і майтки носить», — не дуже чемно подумав Ігнацій. Сама хата, як щойно тепер помітив адвокат, хоч із виду й селянська, обставлена була пишніше, ніж інші: із сіней відкривалися не два, як зазвичай, а цілих три покої — спереду, зліва і справа. Бічні двері були зачинені, але долівка в сінях мощена дошкою, а не земляна, як буває по селах. У кімнаті, наскільки він міг розгледіти, стояли буфет, бюрко і ліжко, на якому й сиділа жінка. Над бюрком було чимале вікно із прозорими шибамі. У сінях над головою висіла гасова лампа, а ліворуч від входу стояла драбина, що вела на стрих. У бочці без кришки, що стояла під стіною, судячи з усього, була квашена капуста. Зі щаблів драбини на ниточках звисали пучки трав — переважно чебрецю і м'яти. Тут жили заможні люди.

Що ж до господині, то їй із вигляду було років зо тридцять — уже не дуже молода, не надто гарна з себе. Ігнацій був схильний назвати таку зовнішність «буденною» — настільки вона не виділялась з юрби жінок, яких він знав. Це могла бути його випадкова клієнтка, яка прийшла скаржитись на те, що чоловік її б'є. Натомість зараз він сидів у її хаті, повністю відданий її волі. Вона, ніби, сказала, що нікому не донесе. Тільки що робити далі? Піти геть? Невідомо, на кого трапиш на вулиці. Мовчки сидіти теж не випадає. Продовжити знайомство? Воно все ж чужа жінка, то не дуже годиться. А чорт його знає...

— Я вдова за одним німцем, Кнопфом. То його будинок. Це якщо ви хотіли запитати. Зараз живу одна, поки ви мене не розбудили — акурат спала. У вільний час читаю або вибираюсь гуляти до міста. Читати люблю Гайне і Шіллера — чоловік привчив. Крім русинської, говорю німецькою, польською, англійською і трошки знаю їдиш. Ніби все. Тепер ваша черга.

— Я називаюся Ігнацій Камінський, — несподівано для себе самого заговорив він. — Я поляк, працюю адвокатом і трохи приторговую... різним. Маю конторку на Липовій. Тут був у своїх справах, коли на нас із колегою налетіли жандарми. Я втік і зараз думаю, що мені робити. Читаю переважно газети і судові зведення, улюблених авторів не маю, бо вони здебільшого кінчають у криміналі, — пані Анна ввічливо посміхнулася з невдалого жарту. — Тепер і я вам нібито все розказав. То що маємо робити далі?

— Якби ви хотіли запропонувати мені прогулятися до міста, я була би дуже не проти, бо то надовідає — сидіти в чотирьох стінах. Але наперед, раз вас шукають жандарми, маємо дещо зробити, — вона розчинила вікно навстіж, — Галю! Галю! Можна твого Юося на годинку?

— Хоч би й на цілий день бери! — відповів немелодійний жіночий голос із того боку вулиці, а вже за хвилину Ігнацію довелось відступити від дверей, бо в них почав ломитися хлопець років дванадцяти, в якому адвокат упізнав того-таки Юозя, що стежив за їхніми оборудками з худобою. Тут до Ігнація дійшло,

що він досі стоїть і розмовляє з господинею з проходу, тож незграбно став бокувати до покою.

— Йосю, піди до жандармерії до вуйка Станіслава і розпитай у нього, кого там нині арештували. І тобі то має бути дуже-дуже цікаво, пам'ятаєш? Вернешся до смерку — додам крейцар зверху.

Хлопчина кивнув і кинувся з хати. Що ж, «його» Юзьо, видно, мав сталий підробіток.

— Ну а тепер, прошу пана,— знову звернулась до Ігнація господиня,— сідайте за це бюрко і докладно мені розповідайте за ваші справи. Я вже обіцяла, що нікому вас не викажу, але мені самій то дуже цікаво. Життя вдови, знаєте, вельми нудне.

Ігнацій присунув стільця і заходився розказувати Анні про свої справи. Звісно, не все. Розповідав про контрабанду худоби, про нинішній гендель із Замосцю, але не згадуючи зброю. Коли в розповіді вперше зринуло ім'я Ореста Гулія, господиня всмінулась, і ця посмішка не сходила з її лица аж до кінця оповіді, якій, щоправда, бракувало ще однієї деталі — причини, з якої вони утрюх нині зустрілися в корчмі на Галицькому тракті. Зі сказаного складалося враження, що трое знайомих просто зібралися там поговорити, коли це з'явилися жандарми і стали в'язати всіх направо і наліво. Не згадав він також імені третього — Садока Баронча. Не тому, що не хотів обтяжувати розповідь малоцікавими деталями, а просто вважав, що присутність мандрівного домініканця, тим паче, знаного серед освічених людей,

до яких явно належала Анна, може викликати нові запитання.

Він ще оповідав про те, як тікав від жандармів, коли двері розчахнулися і гучне сопіння в сінях сповістило про повернення Йосі. Хлопець зайшов до покою і, стоячи на вході, почав звітувати:

— Вуйко Станіслав передає вам привіт і каже, аби самі заходили, якщо хтось цікавить. Але я припросив, і він розказав, що нині на Ринку злапали злодія, який вкрав у пана Герца дзигрок, та ще пані Мулярова вночі здала свого чоловіка до криміналу, бо той напився і розбив їй шибу в покої, як вона не пустила його до хати. Ще вуйко Станіслав просив передати, що не думає, аби вас цікавив котрийсь із тих двох, і сказав мені шпаняти к бісовій мамі, а вам передати, що завжди радий пригостити філіжанкою кави.

— А за вуйка Ореста нічого не чув, його не приводили?

— Та де! Вуйко Станіслав би не змовчав, аби їм знову за щось вуйка Ореста привели. Але згадував за нього, ая!

— А що казав? — Ігнацій, мабуть, упав би, якби вже не сидів. Крім того, що пані Анна, очевидно, знала Ореста, як і малого Юзя, вона щось мала до діла з міською жандармерією. Не здивувався б уже, якби знала і про нього, і про їхній гешефт, а всю цю історію слухала для сміху.

— Казав, аби я передав пану Оресту, щоби більше ні в які кримінали не ліз, бо він в одному місці

мав його витягувати,— як за командою відтарабанив хлопець, а тоді простягнув руку, чекаючи винагороди.

Анна взяла з бюро невеличкого гаманця і, діставши звідти дві маленькі монетки, кинула малому. Той спритно схопив гроші, та, крутнувшись, побіг додому. Анна замислено сказала:

— Спритний хлопчина. І заробляє на таких побігеньках дай Боже, краще, ніж добрий наймит деколи. Але я вам не про те хотіла,— її тон знову став діловий.— Як бачите, Ореста ніхто не арештовував. Тобто й вас ніхто не шукає. А це означає, що ми сміливо можемо піти-таки погуляти. Вже вечір, але я вірю, що такий чоловік, як ви, не зможе не винайняти пані фіакра додому. А туди можна і прогулятися. Я б хотіла перевдягнутись, а вам...— вона оцінила стан його порваного і брудного костюма,— має підійти щось із речей мого чоловіка. Ходіть за мною.

Ігнацій слухняно рушив до лівого покою, який виявився житловою кімнатою. У дальньому куті стояло величезне двоспальне ліжко, а стіну навпроти нього займала проста дерев'яна шафа. Відгороджений ширмою куток, очевидно, правив Анні за будуар. Напроти дверей стояв середнього розміру трельяж у дешевій оправі. Анна відчинила ліві дверцята шафи і навмання вивудила звідти завішений на плічка костюм, уже добряче пропахлий нафтаїном. Кинувши костюм Ігнацію, вона відчинила інші дверцята і заходилася роздивлятися плаття, що там висіли. Всього

їх було п'ять штук — досить непогано для жінки, що живе в селі.

Ігнацій узяв костюм і рушив до іншого покою — перевдягатися. Зачерпнув із дзбанка, що стояв на буфеті, трохи води і пригладив розтріпане волосся. Тоді ще раз поправив піджак і вийшов у коридор. Анна теж не забарилася. На ній була проста, без особливих прикрас червона сукенка і круглий фетровий капелюшок. Щойно зараз Ігнацій помітив, що волосся у неї підстрижене за останньою модою — до плечей. «Таки точно носить майтки»,— подумав він і прикусив язика.

— Ну, то ми можемо йти,— сказала Анна,— про сусідів можете не переживати, всі давно вже думають, що я гуляща. Крім Галі, бо якби то було дійсно так, її Йосьо з його невмінням стукати перший би про те дізнався. Але мені до того діла немає, тому рушаймо.

Коли вони прийшли до центру, ліхтарники почали запалювати ліхтарі. Молоді та старші пари прогулювалися невеличким сквером на початку Сапінжинської. Вечір видався душним, тож спочатку вони випили по зельтерській у цукерні Герца — того, якого допіру обікрали на Ринку,— і аж тоді рушили до скверу. Всі лавочки вже були зайняті парами, тільки на одній, найдальшій, сидів старий жидок у пошарпаному одязі та потрясав перед перехожими брудною ярмулкою.

— О, я знаю його,— зашепотіла Анна.— Він тут постійно сидить, коли не буваю. Вічно сидить отак

і випрошує крейцер. І ніхто його звідси не жене. Тільки раз цього року... коли то?.. На Страсну п'ятницю, докладно так, бо я ходила тоді до міста до плащаниці, він сидів на сходах церкви і плакав. То я підійшла, думала, може, йому зле. Спитала, чи не треба йому допомогти. А він якось так подивився на мене і сказав: «Ти всіх не врятуєш, себе рятуй». І відштовхнув. А тоді подивився на ту руку, якою відштовхнув, і ще сильніше заплакав. Але я його вічно жалію і подаю якийсь крейцер. Бо з мене ж не убуде, а його шкода.

Ігнація тим часом прoderло холодом поза шкірою від такої оповіді. Зненацька розхотілося і гуляти, і говорити. Розхотілося гендлювати з Орестом і самому, а хотілося просто лягти і лежати, поки ця оповідь начисто не зітреться з його голови. Він розвернувся у протилежний бік, думаючи пошукати якусь лавочку ближче до будинку Ланди, але його спинив рівний, спокійний голос, що звертався до нього на ім'я.

— Ігнацію? Ігнацію, ти повернись, коли до тебе говорять,— то, звісно, говорив жид, що жебрав на лавці скраю Кратерівки.

— Прошу? — ледь видушив Камінський, повертаючись до жебрака.

Той підвівся з лавки і рушив йому назустріч. Підійшов упритул і взяв його обличчя в свої грубі, шкарубкі руки.

— Ігнацію,— голос звучав дивовижно дзвінко і молодод, як на поважний вік жидка (шістдесят? шістдесят п'ять?),— скажи, нащо тобі булава... без голови?

З цими словами він відпустив Камінського і поحوгав назад до своєї лавки, де й усівся, далі випрошуючи милостиню. Ігнацію не треба було більше. Він спинив найближчий фіакр, який порожній проїздив повз Кратерівку, і, сунувши фірману крону, допоміг Анні залізити. Тоді, не чекаючи, поки той рушить, кинувся до себе, на рідну Липову, де засвітив усі свічки та лампи, які в нього були, і заліз під ковдру, тремтячи всім тілом. Слова жида не промовляли до нього нічим конкретним, але разом вселяли найбільший страх, якого він зазнавав у житті. З годину полежавши, Ігнацій сів за стіл та, діставши з бюрка грубезний зошит у шкіряній оправі, почав записувати туди все, що з ним трапилося за цей час. Тоді взяв до рук розарій і молився навколішки. На п'ятнадцятому «Ojczy nasz»<sup>1</sup> заснув так, як стояв,— на колінах. Уві сні йому бачилось розп'яття Ісуса та велике яскраве сонце, яке ховалось за чорним кружалом. Поглянувши вниз із Голгофи, Ігнацій побачив Станіслав, яким його видно із Вовчинецьких Гір. Сонце, на яке наповзала п'тьма, шипіло і шкварчало, а тоді покотилося вниз, ніби смолоскип спалахнувши по ободу чорного кружала. Із землі, на яку воно впало, повалив задушливий дим і заслонило усе навколо.

<sup>1</sup> Отче наш (пол.).

## ГЛАВА 9

# ВОЗЗ'ЄДНАННЯ РОДИНИ

Гасові лампи, догораючи, нестерпно чаділи. Ігнацій прокинувся від диму, що заповнив кімнату, і, натужно кашляючи, відчинив вікно. Вже сіріло, але було ще геть рано. Коли крізь прочинені вікна до кімнати повіяв свіжий вітерець погожого дня, в голові нарешті проясніло і страх відпустив. Натомість з'явився сором за Анну, яку він так безоглядно вчора покинув, не сказавши ні слова. Зараз годилося піти й вибачитися. Проте тіло після вчорашніх пригод із вибиванням шибок та повзанням навкарачки горами страшенно боліло, тож годилося радше поїхати і вибачитися. А ще ж варто було щось вирішити з костюмом — єдиним, який у нього зараз був, бо старі лахи він на знак початку нового життя спалив у дворі будинку ще після першої оплати. Тепер у нього з одягу були дві пари черевиків, три пари сорочок і щось там із білизни. Набір явно недостатній для відвідин пані Анни, тим паче у доволі ранній час. Ігнацій вирішив поки не повертати костюм.

А ще — тільки в цьому він навіть собі зізнавався дуже обережно — йому понад усе хотілося опинитись біля когось, із ким він міг би поговорити. Самотність невеличкої квартирки після цього сну тиснула на нього, не давала дихати. Марія, дружина, гостювала в батька, що лише поглиблювало почуття відчуженості від решти світу. Хотілося вийти кудись, піти на прогулянку в парк чи до Ринку, але здавалося, наче під кожним деревом стоятиме той-таки жид, потрясаючи ярмулкою. І хоч зараз страх від думок про юродивого вже зник, на його місце прийшов відчай, почуття беззмістовності життя та думки про те, що вся його робота — просто нище заробляння грошей, а фрази про патріотизм і високу мету — самозаспокоєння.

Проте ця думка, на відміну від панічного страху, вже була йому знайома. І в ті старі часи, коли вона регулярно навідувалась, завжди рятував безпрограшний варіант — напиться до зелених чортів. Варіант простий і дієвий, тим паче, що без Марисі негативні наслідки обмежилися б тільки головним болем, але сьогодні, коли виникла негадана альтернатива, слід було нею скористатися. Тож Ігнацій умився, одягнув костюм покійного пана Кноппа і пішов шукати фірмана, який би відвіз його до Угорників.

Відпустивши бричку ще на тракті, рушив до хати пані Анни. Із комина курився дим, Ігнацій, поправивши на собі піджак та пригладивши вуса, зайшов у двір та, секунду повагавшись, постукав у двері.

Всередині залунали кроки, і пані Анна відчинила двері.

— О! Які дорогі гості. А я вже й не думала, що ми з вами зустрінемось,— з її тону Камінський зрозумів, що саме про це вона думала в останню чергу.

— Доброго ранку, пані Анно, прошу пробачити ранній візит, я...

— Хотіли вибачитися за вчорашнє, точно. Не скажу, що розумію чи схвалюю, але нічого. Можете вибачатися.

— Прошу пробачення, що так несподівано вчора пішов.

— Нічого страшного. Принаймні ж не забули і мене додому доправити. Снідати будете?

— Е... так, дякую,— Ігнацій щойно тепер зрозумів, що вже більше двох годин на ногах і встиг зголодніти.

— Ну тоді проходите до покою і сідайте. Ви п'єте каву з цукром?

— Ні.

— Чудово. Бо в мене саме немає цукру.

Камінський зайшов до правого покою, який доти бачив тільки зачиненим. Там, як і можна було очікувати, була кочегарка — добру половину кімнати займав великий п'єд, облицьований глазурованою зеленою плиткою. Збоку до п'єца було примуровано побілений шпаргат — низеньку піч, укриту двома листами заліза. Посередині кожного було прорізане отвір, закритий складаною накривкою. Частини накривки можна було знімати по одній, залежно від розміру

посудини. Такі коштували дорожче, але й неабияк економили дрова. Вогонь потріскував лише під шпаргатом, проте димар у хаті був єдиний — через це вся хитра система обігріву та приготування їжі займала на диво мало місця, вивільняючи в кімнаті простір ще й для буфету, чималого столу та чотирьох стільців, які стояли відсунуті, мовби чекаючи на гостей. Обидва місця на шпаргаті були зайняті. На великій пательні шкварчало, може, з десяток яєць, а в мідному чайнику, певно, кип'ятилась вода. На розпечених бляхах лежали, підпікаючись, кілька скибок хліба. Стіл уже було накрито на двох.

— Пані Анно, то ви мене чекали? — обережно поцікавився Ігнацій.

— Чекала... не чекала. Хто його знає,— безтурботно відповіла Анна, посипаючи майже готову яечню сіллю.— Коли ваша ласка, то дістаньте з креденса ще одну тарілку і горня.

— Так на столі хіба не дві тарілки стоять? — здивувався Ігнацій, однак підійшов-таки до буфета.

— Ну, то маєте пробачити мені забобони. Завжди ставлю зайву — раптом ще хто прийде.

— Ви про когось конкретного?

— Та хто його знає,— відмахнулась Анна.— То як там посуд? Я би вже каву заливала.

— Тарілка от є, а філіжанок не бачу.

— А бо їх там і нема. Ви вже пробачте, але не люблю ту вашу каву з турок. Вічно якась перепечена мені здається. Беріть горня.



Ігнацій слухняно поставив горня на стіл. Анна тим часом дерев'яною лопаткою познімала грінки на тарелю і зняла з вогню чайник. Тоді взяла з полиці над шпартатом бляшану банку і насипала в кожне з трьох горняток потрохи кави, залила її водою, далі заходилась розкидати яечню по тарілках.

— То ви, пані Анно, таки чекаєте, що хтось конкретний прийде?

— А чого б йому не прийти? Чекайте, я зараз.

І пані Анна хутко рушила до переднього покою, звідки долинуло скрипіння і грюкіт дерева об дерево, наче хтось відкривав там ляду. Тоді пролунав голос господині:

— Вилазь і йди їсти. Скільки маєш там сидіти? — у відповідь почулось глухе бурчання, ніби з-під землі.

— Ти мені не розказуй давай. Зараз поснідаєш і пойдеш до себе. І щоб я тебе тут більше не бачила. Як мала дитина, їй-богу. А будеш вилазити — масла вріж, я тобі зараз дам масничку, — скригнули дверцята креденса, з якого пані Анна діставала посуд. Минуло яких півхвилини, і господиня знову з'явилася в проході в супроводі дуже знайомого чоловіка, який ніс у руках тарілочку з великим куснем масла на ній.

— Оресте?

— О, Ігнацю, і ти тут? Знаєш, якби не тримав масло, — дав би тобі в рило. Але нічого, зараз я масло поставлю.

— Так, тихіше, — через плече кинула Анна, — битися будете десь за моєю хатою. А зараз поїмо і поговоримо.

— Угу, поїмо, — буркнув Орест.

— Поїмо, — так само спокійно підтвердила Анна і, забравши в того масло, заходилась намащувати його на грінку. Тоді поклала її на тарілку і знову звернулася до Ореста: — Будь такий ласкавий, поблагослови їжу.

Орест став над столом і перехрестив його зі словами:

— Поблагослови, Господи, ці дари, поблагослови нас, поблагослови тих, хто їх приготував, і навчи нас ділитися хлібом, любов'ю і радістю через Христа Господа нашого...

— Амінь, — схилила голову Анна.

Ігнацій, який доти дивився на Ореста, мов на посталого з мертвих, схаменувся і теж видушив коротеньке «амінь». Тоді мовчки сів до столу і заходився їсти. Анна вчинила так само. Орест же якийсь час сидів, не торкаючись до їжі, а тоді нарешті повернувся до Анни:

— Ти ж мене оце через цього виганяєш, так? Кажі! Мало того, що він мене здав, ти ще й сама з ним знюхалася? А я до тебе...

— Тихо будь, Оресте! — розсердилась Анна, проте й сама поклала виделку. — Добре. Раз уже людського сніданку не вийде — поговоримо. Ігнацій вчора сам до мене прибіг, тікаючи від жандармів. І був такий

наляканий, що дивитися шкода. Це перше. Друге — ніякі жандарми тебе не шукають. І його не шукають. Я вчора перевірила.

— Ясно, що його не шукають! То ж він їх і покликав! Він або той його Баран!

— Нащо би Садок нас комусь здавав? Та будь мудрий, Оресте!

— Оресте,— примирливо заговорила Анна,— якби то були жандарми, ти би зараз сидів у криміналі. Точніше, вже би не сидів, бо я ще вчора послала Йося в розвідку. Я не знаю, хто то був, але не жандарми — це точно. Розкажи ліпше Ігнацію, що з тобою було, бо він ще не знає.

Ігнацій тим часом не надто тишився раптовій з'яві товариша, занурений у здогади про те, що ж за перебрані жандарми вчора на них налетіли. І нащо.

— Ну що, Ігнацю. Ти ж ото втік, а мені надавали по ребрах, скрутили, насунули на голову мішок від муки і кудись потягли. Так паскудно, як у тому мішку, мені ще ніколи не було. Та пилюка лізе усюди — у рот, ніс, очі. Свербить немилосердно, дихати нема чим, а вони мене знай кудись несуть, ніби то я — той мішок. Опустили вже, як смеркло, перешукали всі кишені, торбу, забрали того засраного листа і пішли. І що б ти думав? Якби я за халявою не носив цизорик — донині би там лежав. То я розплутався, прокашлявся, протер очі та й почав шукати вихід. А занесли мене, щоб ти знав, на сам край Дем'янового лазу. Виліз я звідти вже поночі, весь

бруднющий і злий на тебе, як чорт. Бо ти, курва мама, втік, хоч документа того шукав докладно ти і то тебе там мали крутити і бити обцасами. А як виліз — добувся до Угорників, бо тут мешкає пані Анна, з якою я колись мав справи. І вона мені ніби трохи винна з тих пір. Дивлюсь, а вона саме вертається. Ну я тут і лишився, думав, переховаюся. Але якщо то правда, що мене не шукають... І що не ти їх вивів...

Пані Анна уже відкрила рота, готуючись щось сказати, але Ігнацій її перебив:

— І ти ще мене тупим називав, Оресте? Але що, я й сам про то не подумав. Ти їх на нас вивів.

— Ігнацю, я вже трохи успокоївся, але тепер точно дам тобі в рило.

— Ну не ти, але той чоловік, що тебе підвозив. Ти кажеш — забрали документ. А він же Текелі цікавився! Може таке бути?

— Може й таке бути,— неохоче буркнув Орест.

— А хто цей «хтось», ви, хлопці, знаєте? — поцікавилась Анна.

— Та звідки. Ми взагалі тепер не знаємо, як далі бути з нашими справами,— відповів за двох Ігнацій.

— Ну то неспроста ви один одного тупими вважаєте,— наче аж образилась Анна.— Що один, що другий. Ну, знаєте вже, що то не справжні жандарми і владі до вас діла немає. Так? І шукали вони якісь ваші папери, а про ваші гендлі з Варшавою можуть і не знати. Кому ваші папери треба — самі думайте,

не маленькі. Я вам не поможу. Але якщо знову треба буде тікати — мій льох до ваших послуг.

Чоловіки усміхнулися. Сніданок минув уже доволі невимушено, а дорогою до міста Орест із Ігнацієм жваво обговорювали подальші плани.

Ігнацій, якому негадано додалося справ в адвокатській практиці, поступово забув думати і про Текелі, і про їхню пригоду в корчмі. Партії зброї рухалися справно, без жодних перебоїв, а по той бік кордону так і не вистрелив жоден із переправлених ними крісів. Так минуло півроку.

## ГЛАВА 10 EX LIBRIS<sup>1</sup>

*З відомої історії Ордену Дракона*

**О**рден Дракона, відомий також під назвами *Drachenorden* та *Ordinul Draculă*, не має ні точної дати заснування, ні точного засновника. Серби не раз намагалися присвоїти заснування ордену Мілошу Обиличу, проте історія не знає жодних згадок про цей орден, виконаних сербською чи будь-якою іншою слов'янською мовою. Натомість, більшість джерел називає засновником саме Сигізмунда I Люксембурга і наводить латинську назву ордену [*"Societas Draconica"* /прим. перекл./]. Окремі історики, наприклад, Кубіньї та Вагот, згадують Стефана Лазоревича не просто як члена ордену, але і як одного з ініціаторів заснування.

Гут слід віддати належне сербській версії. По-перше, обоє вищезгаданих істориків — маляри, тож така висока згадка про короля Стефана в їхніх пра-

<sup>1</sup> Із книг (лат.).

цях дозволяє припустити, що його справжня роль була дещо більшою. По-друге, Літопис Младіна, хоч його достовірність і викликає сумніви у деяких учених, згадує про нереалізовану ним ідею об'єднання всіх сербських земель з їхніми правителями на чолі у військовий союз рівних князівств. Ця ініціатива, згідно з літописом, належала саме Мілошу Обиличу і не була реалізована в повному обсязі через початок бойових дій. Подальший перебіг подій, згідно з літописом, мало чим відрізняється від загальноприйнятого: у битві на Косовому полі Мілош Обилич, пожертвувавши собою, вбив турецького султана, проте передчасний відступ (у народі негайно прозваний «зрадою») Вуки Бранковича не дав сербам закріпити здобуту перевагу і битва закінчилась вничю.

Стефан не зміг скористатися перемир'ям і став турецьким васалом. Окремі джерела свідчать, що він постійно шукав способів вийти із підданства Османам, а дехто навіть приписує йому саботаж у Ангорській битві, проте жодних незаперечних свідчень цьому знайти не вдалось. Скоріш за все, Стефан Лазоревич просто скористався нагодою і, коли йому дарували титул деспота (на той час деспот займав вищий щабель соціальної ієрархії, ніж король!), перебіг із табору в табір, звернувшись до короля Сигізмунда. Саме тоді в усій Південній Європі панував політичний хаос, а поразка під Ангорою на кілька років паралізувала Османську Імперію, що дало Стефану можливість угамувати Бранковичів та дещо

утвердити свою владу на частині старих територій Сербської Імперії, хоча Угорщина не надала йому жодної допомоги.

Тоді ж, 1403 року, в Угорщині загострилося протистояння між королем та баронами, які вимагали поділу влади. Конфлікт поволі переростав у громадянську війну. Ситуація ускладнювалась тим, що будь-якої миті Османи могли знову рушити на Балкани, цього разу не зустрівши там консолідованого опору. Неважко зробити висновок, що саме з огляду на це 1408 року Сигізмунд I Люксембург і Стефан Лазоревич заснували Орден Дракона.

Це мало кілька наслідків. Згідно з первісним планом Сигізмунда, він допоміг заспокоїти баронів, оскільки деякі з них увійшли до Ордену. Членство в таємній раді, яка вирішувала питання загальної безпеки, очевидно, тішило їхнє самолюбство. Для Стефана заснування такого ордену означало додатковий козир на шляху до примирення з Бранковичами та допомагало встановити мир, визначивши ключовий вектор зовнішньої політики — опір експансії Османів.

Першими членами Ордену Дракона, окрім титулярного магістра Сигізмунда, були Стефан Лазоревич, Герман Цілі, Фрідріх Цілі, Гарай Міклош, Сціборі Сцібожіце, Янош Тамаші, Лацкфі Якаб, Янош Мароті, Піпо де Озора, Міклош Цечі, Карой Корбавіаї, Симон Сечені, Янош Алсані, Петер «Чех» де Лева, Міклош Чакі, Паул Біссен, Пал Печі, Міхай Надашді,

Петер Перенї, Імре Перенї та Янош Гараї. Двадцять два лицарі та магістр.

Первісний склад Ордену збільшився, коли двоє засновників поширили свою владу на раніше втрачені землі. Так, туди вступив воєвода Боснії Хрвое Хрватинич та сербський воєвода Мілан Катич. Орден мав вплив і на інші країни. Зокрема, 1409 року членом Ордену став Ернст на прізвисько «Залізний» із роду Габсбургів та литовський князь Вітовт — так влились династії Габсбургів та Ягеллонів. Господар Трансильванії Владислав II став останнім вагомим членом Ордену.

На жаль, проголошена мета виявилась нетривкою в далекій перспективі, тож у вигляді активної організації, покликаної об'єднувати усіх християн у священному союзі проти загрози з боку Малої Азії та ісламу, Орден проіснував заледве одне покоління. Дрібніші феодалі схильні були звинувачувати державців, а надто Лазоревичів та Люксембургів, у маніпуляції та спробах створити єдину імперію. Так із часом цінності Ордену звелись до простого церемоніалу, хоча подеколи з'являлися чутки про спроби відродження старої форми організації з іншими назвами. Втім, немає жодних конкретних доказів, які проводили б паралелі між Орденем Дракона та пізнішими священними союзами Габсбургів, Ягеллонів чи їхніх наступників на престолі Польщі та представників інших родів, дотичних до вищенаведеного списку. Останнім активним членом Ордену був син Влади-

слава II, Владислав III, який офіційно титулувався лицарем Ордену Дракона (Vlad Țepeș Drăculea)...

*Уривок із книги «Europaei ordines equestres religioſque poſt expeditiones ſacras<sup>1</sup>» невідомого ченця. Знайдено 1813 року в монастирі містечка Офтендінгер, що неподалік Відня.*

*Переклад із середньовічної латини авторський.*

<sup>1</sup> Європейські військово-релігійні ордени після Хрестових походів (лат.).

## ГЛАВА 11

# НА ПІВНІЧ ЧЕРЕЗ ПІВНІЧНИЙ ЗАХІД

11 січня 1863 року

**К**амінський цією книжкою дуже захопився. Не сказати, що забув про роботу і сон, але кожну вільну хвилинку перечитував згадки про Орден Дракона у книзі невідомого ченця, що її передрук йому надіслали із самого Відня. Шукав супутні матеріали в інших джерелах, звіряв генеалогії Потоцьких та Ягеллонів, між роботою їздив до Лемберга і перевіряв в архівних документах, куди ведуть лінії спадкування, але всюди знаходив небагато. Розкидані тут і там півнатяки нітрохи не наближали його до розуміння того, що таке Орден, які його зв'язки із засновниками міста і, що його гризло найбільше, чому заснування Станіслава так допікало Османам, що цей факт удостоївся окремого абзацу в загалом вельми лаконічному листі Кара-Мустафи до Текелі. Тільки

на звороті однієї понад столітньої мапи, що тліла собі в далеких шухлядах міського архіву, знайшов надряпаний чорним чорнилом напис: *Малхут(?) бракує* 10. Слово «Малхут» кілька разів згадувалося в документах, які стосувалися Ордену та Станіслава, але ті листи і нотатки не викликали багато довіри. Виглядало на те, що не він перший чогось шукав у міських архівах Станіслава і Лемберга. Тільки він і сам поки не знав, що саме хоче знайти.

Останнім часом шукати було все важче. Більшість доступних документів уже були прочитані, про нові не було й мови, а ситуація з контрабандою зброї не кращала. Зараз Ігнацій, як свого часу Текелі, сидів у своєму покої з документами в руках. Він мав телеграму, надіслану особисто Агатоном Гіллером з Варшави. У ній йшлося (звісно, не називаючи безпосередньо об'єкт їхньої торгівлі) про те, що остання партія товару була взагалі останньою. Далі була подяка за тривалу співпрацю, неоціненну допомогу і все таке інше. І все було начебто добре. Але з телеграмою прийшов і невеличкий додаток, у якому Гіллер вибачався за незручності та уклінно просив своїх колег перехопити останній вантаж, який відвантажили надто пізно, і, забравши його за відповідними документами на вміст, знищити в повному обсязі. Обидві телеграми Ігнацій одержав позавчора з різницею в півгодини. Їх із Орестом, який віднедавна винаймав собі кімнату в хатині на Галицькій вулиці, трохи насторожила раптовість такої

звістки, як і те, що Гіллер надіслав обидві телеграми особисто, від власного імені. Лежала перед Ігнацієм і сьогоднішня газета, передовицю якої займало повідомлення, що вчора, 10 січня, ЦНК у Варшаві проголосив початок національного повстання. Це пояснювало поспіх Гіллера і неможливість переправити через кордон останню партію зброї в умовах фактичної громадянської війни в Королівстві. Камінського все ще непокоїв додаток до телеграми, який нітрохи не пояснював необхідність перехопити вантаж до того, як він прибуде на склади в Микитинцях. Сам для себе читав між рядків, що хтось по цей бік кордону також знає про обладки і спробує їх перехопити. Зрештою, зараз змінювати щось було вже пізно. Вранці 13 числа вони з Орестом мусили вирушити до Берегомета Руського, що між Снятинем і Черновіцом. Там вони й мали перехопити свій вантаж.

*13 січня 1863 року*

Щойно вчора прийшла невелика відлига, притоптаний сніг на тракті почав танути і перетворюватися на сльоту. Проте на вечір знову били заморозки, перетворюючи мішанину багна і снігу на ожеледицю, по якій навіть ходити було важко. Ніхто й не думав посипати тракти тирсою, тож на сільських дорогах необережний крок спокійно міг коштувати подо-

рожньому зламаной руки чи й чогось гіршого. У самих селах люди бодай під своїми хатами посипали дорогу соломою чи різзю, але одразу за межею села шлях перетворювався на справжнє пекло, в якому легше було брести заметами на узбіччі, якби, звісно, знайшовся хтось достатньо дурний для пішої подорожі. Гіршої погоди для далеких мандрів важко було й уявити.

Не дивно, що двоє чоловіків, які близько шостої вечора підійшли до Берегомета, що під Чернівцями, стояли по коліна в снігу, спершись на низеньку коничку, і тихо проклинали все на світі. На обох були теплі кожухи і високі чоботи до колін. Обоє курили люльки — один звичайну грушеву, з вигнутим чубуком, інший — високу гуцульську, з металевою кришкою. Чоловік, що курив звичайну, говорив із помітним польським акцентом.

— Оресте, ти не знаєш, коли точно мають приїхати хури?

— А виглядає, же знаю? Віриш, Ігнацю, я сам не горю тут стояти. На мене жінка вже не перший місяць лихує, що я вдома не буваю. А тепер ще й свято пропускати з-за тої холери. Якого хріна той Гіллер узагалі заварив таку кашу, що ми тепер маємо за ним прибирати?

— Ну, я таке чув, що саме повстання планувалося на весну. Видно, щось їм пішло не так.

— Холера-мать їм пішла не так! Ми ж зараз під вогнем через них будемо!



Ігнацій не відповів. Кілька хвилин обоє чоловіків спостерігали, як стриножені коні об'їдають копички сіна, що стояли в два ряди обабіч дороги. З нудьги Орест їх навіть полічив. Вийшло рівно двадцять. Нарешті Камінський знову озвався:

— До речі, давно мав тебе запитати: от зі мною ясно, патріот Польщі, хочу свободи співвітчизникам, а твое-то яке діло? Лише гроші? За тероризм?

— Я не політик, Ігнацю, і до політики мішатися не хочу. Тут моє міркування, певно, десь таке, як того жандарма, якому добре, поки зброя по цей бік границі не стріляє. А від того, що я поможу якимось полякам воювати на півночі, гірше не стане нікому. Ну, може, їм. Але то їх діло. Я за то маю гроші, як за любий інший гешефт, а хто в кого буде стріляти там — то най буде на голові тих, хто ту зброю купує.

— А якби сюди?

— Кого сюди?

— Зброю. Якби була пропозиція переправляти зброю сюди, на Галичину. І тут готувати повстання. Ти би підписався на таке?

— Перше скажи мені, що не маєш таких планів.

— Не маю.

— Ну то я тобі скажу, що нігди в життю. Перше, я не хочу війни. Мені то не треба. Друге, мені дуже добре живеться зараз, ти вже пробач. А якщо поляки зачнуть воювати тут проти Австрії, то моє добро піде коту під хвіст. Якщо хочеш зовсім справжню причину, то ця чаша не мине Галичини, я є того пе-

вен. Поляки захочуть, як раніше, повністю контролювати сі землі, маючи русинів під собою. Русини того не захочуть, бо теперка за Австрії я не бачу тут ні татарів, ні гайдамаків, про яких старі розказували.

— А опришків бачиш?

— А їх уже теж нема. Але в них і перше була дурного робота. Ну, напали на котрогось дідича. Ну, забрали в нього скількись золота чи худоби. Віддали якусь частину тому, хто бідніший. І кому ліпше жити стало від того? Ігнацю, ти ж сам висувався до Крайового сейму. І як віриш, що таким робом можна комусь поліпшити життя, чого натихмяст до лісу не йшов?

— А я не казав, що вірю. Попросту кажу, що за Австрії теж не є так солодко, як ти мені малюєш. Ти є чоловік заможний, навіть писати вмієш. А багато твоїх можуть тим похвалитися? Що перше були, що нині єстете бідні, як церковні миші. А за поляків... Та ми в цивілізовані часи жиєме, Оресте. Вже за віру ніхто нікого не ріже. Просто замість мати, як колись, нормальну державу, єдину на поляків, русинів і литвинів, маємо нині якісь засмерджені провінції.

— Ігнацю, то зараз говориш ти, а інше скаже польська влада, якщо вона колись буде. Чого б тоді вже не жити трьома державами — на русинів, поляків і литвинів?

— А ти можеш нині відсіяти в Станіславі поляка від русина?

— Певно, що можу. В неділю русин йде до грецької церкви, а поляк — до колегіяти. А як ти розка-

зуеш, аби жити трьома народами вкупі,— де тут різниця з Австрією?

— Та хоч би в тім, що то буде наша країна!

— З центром у Варшаві чи Кракові, ая. Ваша, Ігнацію, а не наша. Ти є шляхтич і маєш герба. Я є простий бойко і маю волок землі, а ще незаконні гроші з контрабанди. Багатий бойко, але бойко. А кажу я за то, що ми з тобою разом у своїй країні не приживимся. Нам для того треба хіба мати кожде свою країну, або най би хто третій нами керував і не давав перегризтися, що ти важніший, а я багатший. І наразі я ліпшого варіанту тому, що є, не виджу.

Ігнацій знову не відповів. Звіддалік із Берегомета долинув повільний спів — десь по селі водили Маланку. Орест дослухався до мелодії, мугикаючи, а тоді озвався:

— Слухай, раз нам тут ще не знати кілька чекати. Хочеш, розкажу тобі одну страшну історію за Маланку? Колись від одного волоха в корчмі почув.

Ігнацій відсторонено кивнув, і Орест почав розповідати.

Було колись одне село на Буковині — Підзахаричі. Глибоко в горах на березі Черемошу стояло. Небагате село. Але якось кілька років таке було, що дерево виросло в ціні, а Підзахаричі розкинулися докладно серед смерекового лісу. Почали люди ліс вирубувати і відправляти вниз — із Черемоша в Прут і далі, де там його вже купували, не знаю. Багатіли лісоруби, багатіли бокораші, а село почало потихеньку ставати на ноги.

То було звичайнісіньке гірське село, яких між Жаб'єм і Вижницею десятки. Одна дорога перетинала його вздовж течії річки акурат на Вижницю, а друга — то радше був протоптаний путівець — вела з одного лісу до іншого. Границі тоді вже не було, то можна було вільно перейти Черемош. А по центру села, якраз на перетині двох доріг, росла величезна смерека. Справіку там росла, ще коли й села ніякого не було. Старі люде казали, що то було перше дерево, яке виросло на Гриняві, що з його насіння гуцульські ліси постали. І якось через рік чи два такого промислу ліс від хат уже відступив настільки, що звірина до людських хиж не підходила, а сміливіші газди і серед зими на ніч не замикали гражди. Люди тогди жили вже май заможнo, а ще осмілили, бо опинилися, бачте, на відкритому місці. Гори навколо полисіли. Ліс тоді аж на сусідній горі починався, тільки краєчок його і було видно. Котрі сміливіші були, то вже і на другім березі Черемошу стали рубати.

Як зачали дуже рубати, як зачали глибше в лісі заходити, то дуже вже люди стали пропадати їм. Але не так, як по других селах,— тому смерека ноги втяла, як Дьордьови зі Смодни, тому сокира по чолі відскочила та й забила. Не, таке хоть би раз сталося. Просто йшли в лісі і не верталися. І так за літо п'ять, шість чоловік пропадало. То дехто вже зачав боятися ходити далеко в лісі, але ж діло стояти не може. Стали рубати знову ближче до села ті молодші дерева, котрі перше дозрівати лишали.

І от одного року, вже під осінь, коли бокораші припиняють сплавляти ліс, хтось ту величезну смереку зрубав. Хтось — то, певно, що всі, бо ніхто б того в секреті від інших не зробив. Зрубали смереку та й поставили собі з останнім бокором її до Пруту сплавити і робити перерву на зиму.

Але коли на ранок повиходили з хат братися за ту деревину, то побачили, що немає її. Де вона ділася — не знає ніхто. Старі люде казали, що то чугайстри з лісу взяли собі данину на трембіту. Але що мали люди робити — останній бокор довантажили свіжим деревом та й відправили вниз.

Минула осінь, прийшла зима, прийшли три празники в гості. На Різдво, казали, десь за лісом плакала трембіта, як плаче на уродини. І чоловіки в Підзахаричах знімали з голів шапки і крисані. Хрестилися. Видиш, для гуцулів по оба боки Гриняв народження і смерть за своєю вагою рівні. Трембіта ніколи не грає веселої — трембіта завжди сповіщає про горе. Але перший празник минув, а за ним настала Маланка. І на Маланку знову заголосила трембіта десь за лісами, а ближче до вечора, коли молоді почали перебиратися до свята, з лісової стежки прийшли Дід і Баба. Дід, як йому належить, із люлькою, а баба — з веретенем і мотовилом. А на лицах не розбереш — маски воно чи живі лица. Лишень я думаю, що такі живі були. Далі побачиш, чого так.

Прийшли Дід із Бабою до села і посідали коло пня, що від смереки zostався, бо зрубати дерево се-

ляни зрубали, але не викорчували. От посідали вони там і сидять, а люди дивляться на них і думають, що би то мало означати: прийшли з лісів, де ніхто не ходить. З другого боку ще бодай Виженка є, але ці з-поза Черемоша прийшли. А там на цілі версти — ні душі, хіба перед Яворовом пару хиж десь стоїть по горах. Люди ходять задвірками одне до одного, щоби перед Дідом з Бабою не показуватися, шепочуться. Аж хтось глянув — а на пеньку перед старими вже Щедрий вечір накритий: кутя, вареники і все інше. А вони сидять собі, їжі не торкаються. Ну, тут люди вже зі своїх гражд виходять, підходять ближче, придивляються. Коли це Баба повертається до них і каже:

— А що це ви, люди, стоїте як не рідні? Пригощайтеся, що Бог послав!

І був у тому селі один Василь. Столярював, і добре столярював, а до всього був страшний пняк. І, видно, вже був файний звечора, бо підійшов до того пня і взяв собі ложку куті. Попробував — і ну відплювуватися, бо та кутя була з кори, тирси і смерекових лусочок, а замість меду заправлена живицею. Люди вже осмілилися, давай розпитувати старих, звідки вони, а ті лише мовчать і ніби чого слухають. Минула яка хвилина чи дві — і тут уже всі почули, що там слухали Дід із Бабою. За Черемошем почулися співи і на кладку вийшла процесія Циганок. Як вони не змерзли на смерть у лісі — тільки гадати можна. Але то були правдиві Циганки у своїх пишних сукнях

із широкими рукавами. Йдуть собі, співають і при-танцювують. На таке дійство на вулицю вже й усі дівчата повибігали. Циганки зачали танцювати посеред села, зачіпатися до людей, до малих. Тоді вже Дід із Бабою встали, окинули поглядом дівчаків, а Баба сказала Циганкам:

— Малих збережіть, вони ніц не робили.

І тут дівчата зачали танцювати так швидко, що лиш рясина на них замаяли і ніхто не помітив, як вони одна за одною зникли на протилежному кінці дороги, що сполучала два ліси, а з ними зникли і всі діти. Люди доти думали, що то просто переберія, а тепер схаменулися, що в них покрали дітей. Одні кинулися навздогін Циганкам до лісу, другі думали кинутися на Діда з Бабою, кулаками з них випитати, де повели дітей, а тоді забити на місці, але щойно приступили ближче, як між дерев за річкою щось заревіло. Селяни, які добре знали, що то є Маланка, самі зрозуміли, хто йде.

Першими на кладку ступили чорні, як ніч, чоловіки в гунях на голе тіло із величезними довбнями в руках. На їхні тіла були навхрест намотані важкі залізні ланцюги, кінці яких губилися серед дерев. Вони йшли, натужно сіпаючи ланцюги, і кричали щось у ритм своїх кроків. Мало-помалу перейшли місток, а з лісу вийшли величезні Ведмеді, прикуті до чорних чоловіків. Ведмеді раз у раз ставали на задні лапи і ревіли, але не сіпали ланцюги і не впиралися, як то роблять переберники на Малан-

ку. Не розібрати було навіть, то живі звірі чи люди в маскарад. Люди ніби покаменіли — дивилися на страшну процесію. А ті чорнюки зі своїми звірами вийшли на середину села і поставали навколо переляканих селян. Якийсь час ніхто не рухався, а тоді чоловіки заходилися мовчки знімати зі своїх тіл ланцюги. Ті брязкали об землю, але Ведмеді не рухались, тільки стояли і зиркали на селян. І зблизка видно було, що то ніби живі звірі, тільки пряма, людська постава і сталеві кігті видавали в них переберників. А коли останній ланцюг ударив об землю, Баба завела пісню:

*Наша Маланка боса ходила,  
наша Маланка воду носила...*

Із першими словами пісні Ведмеді повільно рушили на переляканих селян щільним колом.

*Воду носила, роси збивала,  
наша Маланка птахом літала...*

Коли люди зрозуміли, що то не прості переберники, що треба тікати, у щільній лаві не зосталося жодної шпарини, в яку можна було би проскочити, а чорні чоловіки на різні голоси загукали, вторячи голосу Баби.

*Птахом літала, небом блукала...*

Ведмеді підійшли впритул і здійняли передні лапи з гострими сталевими кігтями.

*Наша Маланка Бога шукала...*

Коли закінчилась пісня, Ведмеді поставали на чотири лапи і слухняно пішли за чорними чоловіками і Дідом із Бабою в ліс. На ранок у селі не було нікогисінько — ніхто з селян, що кинувся навздогін Циганкам, ніколи не вернувся до села. Тільки на дахах порожніх гражд розчаровано кричала галич, а за лісом, десь на верховинах Гриняв, знову плакала трембіта.

Село стояло порожнем, аж поки в нього не прийшов третій празник — тоді спозаранку кладку перейшов чоловік, убраний у білюсінькі церковні ризи без жодного узору. За ним вервечкою ішли малі, яких Циганки покрали з села. Найстарший серед них, років, може, п'ятнадцяти, ніс у руках дерев'яну коновку і кропильницю. Йшли, ніби пороблено їм було, не розбираючи перед себе дороги, слухняно йшли за білим чоловіком, як ціпята за квочкою. Коли гурт спинився на перетині двох доріг, чоловік узяв кропильницю до рук і зняв кришку з коновки із теплою, ще парною кров'ю. За горою загукала трембіта, зроблена зі смереки, в яку ніколи не била блискавка.

Передовсім чоловік окропив пень, що стояв на розпутьті. За тим — кожного з дівчаків, по одному. Ті лишень кліпали, як кров їм трапляла на повіки, але не рухалися, ні словом не обзивалися — так і стояли в білих льолях на морозі. Далі ходив від хати до хати

і всюди кропив на чотири кути теплою кров'ю, яка куріла на морозі. Обійшовши так усі хати і вихоснувавши ціле відро, полишив дітей самих серед села і пішов далі до лісу — туди, де перед ним зникли і Циганки, і Дід із Бабою, і Чорти, і Ведмеді.

Малі потиху розійшлися, котре куди, до своїх старих хат. На рано повставали з важкого сну, ніби їх перед тим хто маком напоїв, але нікотре ніч не пам'ятало. Батьків своїх не докликалися і не знайшли, скільки не шукали, — ті пропали, як перше лісоруби по лісах. Дітваки перше думали йти в люди, але серед важкої зими не відважились. До весни дожили на припасах, що від батьків zostалися, а там уже старші зміркували самим коло поля чи худоби далі газдувати, бо в тому селі вже й добра було доста, а не йти світами у прийоми до людей.

А рано навесні з пня проріс пагін молоді смереки, яка росте там донині. Та й дітям тим, і їхнім дітям відтоді живеться спокійно. Ще тільки одне я чув — той найстарший хлопчина, котрий тримав коновку, а далі до самої смерті в селі старостував, рівно через рік, таки на Водохреща, вийшов серед ночі надвір і побачив, як кладку переходить білий кінь. Збруя його обросла бурульками, які не билися, але тихо дзвеніли за кожним кроком, як то мідні дзвоники дзвенять на багатій упряжі. Верхи сидів пишно вбраний, але страшно худий і блідий з лица циган — Барон, який оглядав свої володіння. Об'їхав навколо молоду смерічку, тоді, запримітивши хлоп-

чину, кивнув йому і зник у лісі. Відтоді у Підзахаричах не добували ліс, навіть на зиму дрова запасали із сухостою. І то село, певно, єдине на цілу Гуцульщину, де донині немає жодної трембіти.

— Оресте, а ти сам бодай в одно слово з того всього віриш?

— Не вірю. А хіба маю? Файна історія, акурат до такого стояння, як зараз маємо. А що в ній правда, то вже не моя парафія.

— Ну от не скажу, від чого мене зараз більше під кожухом дере — від історії чи від морозу.

— Ану чекай! Слухай, то не наші там їдуть?

З боку Берегомета чувся скрип примерзлих оківок голобель та притишена лайка фірманів, яка вже глушила навіть співи Маланки, що її водили в селі.

— Щоб я всрався, Ігнацю! — реготнув Орест. — Ті тумани возами їдуть!

— Терпи, Оресте, бо других гатів тобі не маю, — весело озвався Ігнацій, також підсміюючись із немудрих візників.

Коли наставала зимова відлига, така, як зараз, тракти ставали непрохідні. Розбиті за мокру осінь під колесами возів дороги просідали глибокими коліями, так що не раз черкали сани по дну. На санях люди їздили полями, де було рівніше. Але на таку довгу дорогу саньми було ризиковано вибиратися — ніколи не знаєш, де буде сніг, а де не буде. А от тракт із Відня завжди є. Тому, певно, віденські фірмани були мудріші за них із Орестом, коли рушали возами.

— Mist! Scheißspindel! Leck mich am Arsch!<sup>1</sup> — вилаявся один із візників.

Колона зупинилася, щойно порівнявшись із копицями, вже неподалік них. Ігнацій рушив до обозу, на ходу дістаючи документи, за якими вони мали забрати частину багажу. Всі деталі треба було повантажити на сани, які позичили на три дні в одного газди в Угорниках за майже непристойну суму, повезти до Прута і там затопити. Далі планували повернутись назад і напиться, святкуючи кінець такого нервового діла. Передні фірмани запримітили гостей і настожилися.

— Ich bin deine Partner aus Handel! — на ходу крикнув Ігнацій, розмахуючи документами. Чоловіки наче розслабились, а ватаг забрав руку зі згортка, в якому, певно, була фузея. — Du hast Ersatzteile für mich. Sieh da! Unsere Bescheingungen<sup>2</sup>, — з цим він простягнув папери передньому з валки.

— No pan ma wiesioły akcent! — озвався передній.

— Pan jest polakiem? — здивовано запитав Камінський.

— Dokładnie tak! Z Wadowice. No ja widzę dokument, wszystko je w porządku<sup>3</sup>. Hirsch! — повернувся він до

<sup>1</sup> Чорт! Страна вісь! Щоб її в сраку! (Нім.)

<sup>2</sup> Я ваш торговий партнер! Ви маєте для нас запчастини. Дивіться — от документи (нім.).

<sup>3</sup> — Але ж у вас веселий акцент!

— А ви поляк?

— Саме так. З Вадовіц. Та я бачу документ, усе нормально (пол.).

хлопчини, що сидів на передньому возі.— Aussetze der Wagen<sup>1</sup>.

Заворушилися всі візники, знімаючи запони із хурта викидаючи просто на сніг загорнуті в промаслену тканину деталі. Поряд із кожним возом поволі виростала купка запчастин, а над дорогою залунав ритмічний притишений брязкіт. За цим шумом Ігнацій не зразу вловив новий звук і не одразу зрозумів, у чому справа, навіть коли його поторсав за плече Орест:

— Ігнацю, нових гостей маємо.

— Яких?

— А не чуєш?

Прислухавшись, Камінський розчув маланкову коляду, яка тепер лунала значно ближче, ніж досі. Орест, що підбіг до кінця обозу, зараз повертався, сумно хитаючи головою.

— Маланка! Просто до нас валять. Дістаємо гаманці, чи як?

— Та дістаємо...— зітхнув Камінський і поліз до внутрішньої кишені.

Процесія маланкарів тим часом підійшла до обозу ззаду і, розтягнувшись обабіч дороги, оточила його півколом. При світлі газової лампи, яку йому заподливо подав один із задніх візників, Ігнацій розгледів, що процесія всуціль складалася з чоловіків, перебраних на жандармів. Поверх дуже правдоподібної форми в них були нашиті разки дешевих коралів

<sup>1</sup> Малий! Розвантажуй воза (нім.).

і великі паперові квіти. На плечах серед бганок кольорової тканини поблискували дзеркальця. У руках переберники тримали не звичні шаблі, а гвери, так само прикрашені паперовими квітами. Один із маланкарів виступив наперед і гучно заколядував:

*Колядин, колядин,  
А я в батька один,  
По колінця кожушок,  
Дайте, дядьку, п'ятачок.*

Камінський усміхнувся і поліз до гаманця, з якого вивудив дві монети по одній кроні. Таких грошей і для настільки великої Маланки було забагато, але зараз він хотів швидше віднадити їх, щоб ішли собі до П'ядиківців, чи куди там вони вирядились маланкувати. Старший прийняв гроші та поклав їх собі до кишені. Це вже був непорядок — Маланка, як і Коза чи Вертеп, обов'язково бере з собою Міхоношу, який збирає все, що дають люди. Тим паче, що переберники, здається, не мали наміру розходитись. Навпаки, вони підійшли ближче, а передній знову заколядував:

*А п'ятак недорогий.  
Дайте, тітко, ще й другий!*

Із цими словами чоловік нахилився і підняв із землі один зі згортків. Орест смикнувся було вперед, але, вчасно згадавши про баланс сил, зупинився.



Ватаг переберників розмотав пакунок і висипав за частини на сніг. Кілька разів прогорнувши ногами купу розрізаних деталей, які опинилися в снігу, він підвів руку і оголосив:

— Іменем Його Імператорської та Королівської Величності вас арештовано за підготовку збройного замаху на Корону! — в унісон цим словам усі переберники підняли гвери та націлили на обоз.

Ігнацій з Орестом одночасно схаменулися, що треба бігти. Обоє саме кинулися в проміжок між возами, коли ззаду гримнув постріл. З роздробленої дошки возу сипонули тріски, але обоє чоловіків уже перебігли на інший бік і, тримаючись обозу, рухались до коней. Але добігти не встигли. Обабіч дороги заврушилися копиці сіна, які доти сумирно стояли, навіть коли їх скубли коні, і дорогу втікачам заступила шеренга чоловіків у маланкових костюмах Ведмедів. Один по одному вони скидали з себе громаддя сіна і виставляли перед собою дула фузей. Тепер тікати було нікуди: попереду і позаду стояли озброєні люди, обабіч — відкрите поле.

Перебрані жандарми пішли поміж возів, стягуючи на землю і в'язучи візників. Ігнацій роззирався навсбіч, шукаючи способу втекти, але його, здається, не було. Орест виглядав геть розгубленим, аж Камінський боявся, щоб той з переполоху не наробив дурниць. Позаду них ватаг переберників ходив поміж возами, розв'язуючи вивантажені пакунки. Ближче до передніх возів лежав великий дерев'яний ящик,

який, на відміну від решти пакунків, вивантажували дуже обережно. Двоє жандармів збили із ящика кришку і аж відстрибнули від нього, налякані. Ящик був ущерть заповнений гранатами — уже зібраними.

— Непогано,— покивав головою ватаг і присвиснув.

Навчені на свист коні попіднімали голови і прислухались. Орест, який доти стояв сам не свій, наче стрепенувся і пронизливо свиснув. Обоє коней зреагували на свист і одночасно кинулись до господарів, розкидавши озброєних жандармів, які не встигли навіть зрозуміти, що ж трапилось. Ігнацій, гнаний страхом, миттю злетів у сідло і погнав коня засніженим полем у темряву. Трохи спритніший Орест випереджав його на два корпуси. Тим часом збройні люди отямилися, позаду заgrimіли постріли. Ігнацію боляче обпекло плече, але він на те не зважав. Вони з Орестом гнали коней з усіх сил, аж поки не сховалися в ночі, де в них уже не могли влучити перебрані маланкарі.

## ГЛАВА 12

# LOQUITUR: CLIO<sup>1</sup>

**З**а всіма наявними даними, Ігнацій Камінський, залишивши вдома дружину, негайно виїхав зі Станіслава до Львова, а відтак — до Відня. Орест, судячи з усього, переховувався у знайомих. Прикметно те, що нікого з них жандармерія насправді не шукала, і перші проблеми з'явилися щойно 16 січня, коли дружина пана Ореста, не маючи від нього звісток уже третій день, заявила, що її чоловік безслідно пропав. Ще по трьох днях він знайшовся у борделі на Зосиній Волі, де, за його словами, йому притулок надала така собі пані Анна. Дружина пана Камінського в цей час жодним чином не виявляла, що переймається долею свого чоловіка. Є окремі підстави вважати, що вона бодай частково знала про його плани.

22 січня пан Станіслав Тобольський, слідчий Станіславської жандармерії, викликав на бесіду пані Марію Камінську, з дому Бабецьких, дружину адвоката-втікача. Від цього дня можемо офіційно говорити

<sup>1</sup> Говорить: Кліо (лат.).

про висунуту панові Ігнацію підозру в терористичній діяльності, що дружина рішуче заперечувала. Стосовно облави, проведеної під Берегометом Руським у ніч із 13 на 14 січня того року, в архівах Королівства Галиції та Лодомерії відсутні будь-які дані, архівні записи Герцогства Буковина згадують лише стрілянину, проте без жодних попередніх чи наступних записів. Очевидно, що судове провадження проти Ігнація Камінського відкрили не за фактом інциденту на Волоському тракті, а тим паче не до нього. На користь цієї версії свідчить також те, що проти пана Ореста схожої справи так ніколи й не завели.

Окремі джерела дають підстави стверджувати, що у Львові пан Камінський не затримався і вже того-таки 22 січня був у Відні. Кілька наступних місяців він провів у столиці, де, судячи з усього, багато працював у архівах. Із того періоду до сьогодні зберіглося кілька листів, написаних Ігнацієм до Ореста і Марії. На жаль, більшість епістол було втрачено у 1868 році, тож пов'язати зміст уцілілих текстів із безпосередньою діяльністю Камінського у Відні та його подальшими вчинками можливо тільки за дрібними деталями, що пов'язують їх із рештою відомої нам інформації. Значно більше можна було б дізнатися зі щоденника, який Ігнацій активно вів до і після пожежі, однак його доля невідома, а слід губиться на початку ХХ століття в Угорщині, про що мова піде далі. Нижче наводимо листи у нашому перекладі, без купюр та скорочень.

02.02.1863

Оресте!

Відколи я тобі востаннє писав, що все добре, майже нічого не змінилось. Хіба додалось роботи. Тутешні архіви просто неймовірні, я вже й не думаю, що коли-небудь зможу дослідити їх до кінця. Паралельно шукаю канали для того, про що ми вже говорили. Ти певен, що не хочеш допомогти? А. Г. з нами, я знайшов на нього вихід. Я пам'ятаю, що ти мені тоді сказав, але мені здається, що в нас просто не було нагоди про це поговорити. Я переслав би тобі деякі думки з цього приводу, але сам розумієш. Повернуся — дам почитати. Що ж до твоєї позиції — я знайшов дещо, що може похитнути певність у тому, що нинішнє становище краще. Але про це не в листі. Якщо мої здогади підтвердяться документами з архівів, наступним листом я попрошу тебе дещо зробити. А поки що просто відпиши мені, як там усі. Сподіваюсь, невдовзі повернуся і тоді ми з тобою нап'ємося. Але ніякої «Варшави» чи корчми на тракті. Підемо у «Волю» — і на цілу ніч! Твою жінку я переконаю.

Всього найкращого,

І. К.

10.02.1863

Привіт, люба Марійко!

Я вже кілька днів тобі не писав, бо не було нічого вартого уваги. Сама знаєш — я багато працюю, а до всього стараюся не надто часто надсилати листи. Не знаю навіть, що тобі сказати про Відень. Нічого наче й не трапляється, але не маю часу і вгору глянути. Так міста й не бачив нормально. Хоча минулої неділі виходив у центр поблукати і виявив, що тут неймовірно гарно. Коли мені вийде повернутись, ми обов'язково зберемося сюди на тиждень-два. Але взимку, коли можна буде поїхати в гори на лижі. Ходив на службу до їхньої *Stefankirche* — церква прегарна, але ксьондз ніякий. Наш пан Францішек у рази приємніший, але то, може, здається. Костел значно більший за нашу колегіату. Та що вже — за Львівську катедру теж. Мою любов до К. ти знаєш, але я мушу показати тобі це місто. Здається, не один Париж вартий меси. Відпиши мені, як ти. Грошей вистачає? Якщо ні, напиши Оресту, він допоможе. Каюся, що лишив тебе вдома, але двом нам було б важче їхати. До речі, я собі міркую, що коли мені вийде налагодити тут справи (а до того йде), то ти, щоб не чекати з моря погоди, могла би приїхати сюди до мене. Поки що я живу в готельчику на *Steinbauergasse*, але ближчим часом думаю винайняти собі квартирку, коли трохи стану на ноги. За справи не питай, сказати

не можу. Якби тобі дуже не терпілося знати, питай Ореста. Він теж не скаже, але бодай почувеш відмову в лице. До речі, Відень великий, але загубитися тут ніби важче, ніж у Станіславі. Хтось постійно знайомиться, підсідає в каварнях за столик. Одного разу я вечеряв собі, а до мене підійшов якийсь химерний чоловічок, потиснув руку та сказав, що мій колишній клієнт. Уявляєш собі? Якби я був параноїком, то вже боявся би, що мене переслідують. Але вже. Вибачай, що так коротко, до мене хтось стукає. Напиши мені з відповіддю докладно, як у тебе все, бо я щось трохи переживаю. Маю надію, що скоро ми з тобою зустрінемося.

Люблю тебе. Твій Ігнацій.

11.02.1863

Оресте, маю надію, що цей лист нікому до рук не трапить. Дуже з ним ризикую, але мушу написати, бо для телеграми задовгий і нічий вуха того чути не мають. Я тікаю. Не знаю, куди, Й., про якого я писав минулим листом, обіцяв мене кудись переправити. Вчора ввечері до мене «помилились кімнатою», а поки я був на зустрічі в місті, все перекинули, забрали копії двох документів стосовно моєї справи з С. Б. Досі кілька разів помічав хвіст, але уваги не

звернув. А тепер пізно звертати. Коли вернуся і чи вернуся — не знаю. Зайди до Марії, розкажи, що сталося, але делікатно. Якщо їй треба буде щось, допоможи, Богом прошу. Якщо коли-небудь зможу — віддячу. І те, через що я тобі й пишу передовсім. Я знаю, що ти не хочеш мішатися до цих справ, але зайди до Ромашкана (тут слово було закреслене, а потім знову обведене — мабуть, Ігнацій випадково вписав повне прізвище) і попроси, щоби документи, які Ігнацій передав на зберігання, той негайно спалив. Вони мені вже потрібні не будуть, а за моїми слідами в Станіславі можуть шукати. Вони знають, що ти був зі мною на зустрічі з С. Б., тому в разі чого не відпирайся, але й не розказуй нічого. Писати мені далі можеш за адресою, яку знайдеш у Г-12.36 серед моїх паперів. Спитай Марію. Її адреси не давай. Там свій чоловік, який буде пересилати мені листи.

Можливо, прощай. І. К.

П.С. Часу мало, але я мушу тобі похвалитися. Я знайшов сенсацію. Не знаю, як вона опинилася аж у віденському архіві, але я її знайшов. І поки що не полишаю надії одного дня повернутись додому і докопати до кінця. Я знаю, що ти проти, але це не питання твоїх чи моїх поглядів. Я мушу це дізнатися, бо інакше здурію. Дізнаюся. Будь-якою ціною. Листа спали.

## ГЛАВА 13

# З ЛЕМБЕРГА НА ЧЕРНОВІЦ

Невідомо, чому останній надісланий Ігнацієм лист уцілів, а не згорів у вогні, як документи, що зберігалися в Ромашкана і які останній, очевидно, таки спалив. Усі три листи знайшли у будинку Камінського вже після його смерті 1902 року. Його доля між надси- ланням останнього листа і 1865 роком малозрозуміла. Відомо тільки, що із Відня він утік спершу до Парижа, тоді — до Монако. Зрештою, опинився в Швейцарії, де жив у Цюриху та Трогені. Саме в останнє місто йому приходила кореспонденція, адресована якомусь Hagen V. T. Певний час працював у швейцарському уряді. Невідомо, чи вдалося йому бодай частково реалізувати свої плани постачання зброї на територію Королівства Галиції та Лодомерії, жодних свідчень на користь «за» чи «проти» знайти не вдалося.

Марія Камінська спокійно прожила ті два роки, впродовж яких її чоловік перебував за кордоном. Орест Гулій тим часом повернувся до старого гендлю. Чи писав він Ігнацію після одержання вищенаведеного листа — невідомо. Судячи з того, що у 1865 році їхнє спілкування продовжилось, між ними існував якийсь зв'язок. Справа проти Камінського довго не тривала і невдовзі пішла в архів, проте офіційно всі підозри було відкликано щойно навесні того-таки 1865 року. Саме тоді Ігнацій повернувся додому і, натхненний роботою в іноземному уряді, втрутився в політичне життя міста. Наступного ж року він обійняв посаду віце-бургомістра.

Нині вже ніхто не зможе точно сказати, як виглядав Станіслав до 1868 року, коли він постав з руїн. Старе місто майже все загинуло у вогні, а нечисленні рештки, до яких не дісталось велике вогнище, давно вже заховані під землею — закопані австрійцями, для яких Станіслав перестав бути оборонним форпостом, а перетворився тільки на транспортний вузол. Більшість істориків нині називає ті часи «малорозвіданими», і це не дивно. Документи, які тоді писались і зберігались у міському магістраті, так само пішли з вогнем. Старі люди, з якими сьогодні ще можна поговорити, хоч і пам'ятали пожежу, на той час були малими дітьми. Так і живемо — без свідчень очевидців та без достовірних документів.

Львівські історики стверджують, що перше вересня 1866 року було сонячним. Гімназисти і школярі сиділи у кабінетах із розчиненими вікнами, щоби вберегтися від ще зовсім літньої духоти, а на першій колії львівського двірця (ще старого) густо димів

паротяг. Платформою снувало безліч людей: бідні й багаті з чемоданами, черезплічними сумками і протом; чоловіки, вбрані в маринарки і прасовані на кант штани, і чоловіки, які називали свої маринарки «анцугами»; жінки в літніх сукенках і капелюшках та жінки в свитках і хустках — все це юрмище шукало свої вагони, шукало у вагонах свої купе чи лавки і розсідалося, діставало газети, дзеркальця, яблука, папіроси, віяла, пиріжки, домашню махорку і дорогу вірджинію, львівські пива та угорські вина, заговорувало до випадкових знайомих та вкладалося спати. Коли кожен знайшов своє місце, добравши собі заняття до смаку, схожий на жандарма чоловік, що стояв на колії, засурмив у сюрчок, і паротяг рушив з місця, тягнучи за собою вагони, об'їжджаючи нещодавно прокладену колію на Чернівці.

Селяни, що їхали до далекої родини, визирали з вікон і збуджено перемовлялися. Панянки, що їхали першим класом, визирали з вікон не менш допитливо, але радощі тільки стиха виливали своїм чоловікам чи колежанкам. Чоловіки намагалися триматися штивно, але і з них не один, випускаючи дим від папіроси чи перегортаючи сторінку газети, збуджено визирав надвір. Чимало з них їхало поїздом уперше. О, збуджені розмови довго не стихали — вони їхали з Лемберга на Черновіц, їхали зі швидкістю тридцять кілометрів за годину! Сьогодні, коли маємо швидкі поїзди, здатні за яких шість годин довести нас до Любліна, розвиваючи швидкість удвічі більшу, такий

захват має здаватися нам наївним, але будьмо по-блажливі, залишімо цим людям їхні дитячі радощі від першої мандрівки поїздом.

Коли потяг виїхав за межі міста, яскраве вранішнє світло Львова сховалося в тумані, який заволик навколишні поля. В суцільну білу перину, розірвану швидким паротягом, вливалися потужні клуби диму з центральної труби та дрібні цівочки з прочинених вікон. У задушливі вагони поволі заходила вранішня прохолода.

У вагоні третього класу, час від часу позираючи один на одного — бо ж сиділи навпроти, — їхали двоє чоловіків. Один із них був середнього зросту, рудуватий, в легкому літньому костюмі. В руках він тримав старий примірник «Слова» — червневий, бо сусід навпроти міг прочитати некролог Вагилевича на останній сторінці. Час від часу чоловік опускав газету, виставляючи напоказ свій великий неоковирний ніс, і дивився у вікно або ж на свого випадкового супутника.

Чоловік навпроти був, навпаки, високий на зріст, із пишною шевелюрою (волосся колись було чорняве, проте з віком майже зовсім посивіло), зачесаною набік. Підстрижені бакенбарди, які спускалися аж до краю щелепи його трохи одутлого лица, надавали власникові загрозливого вигляду. На простягнуту руку і спробу сусіда познайомитися — «Доброго дня, Василь» — відповів коротким «Гаврило» і втупився у свою газету. Читав новий випуск «Слова», а про

смерть Вагилевича, оголошену примірником у руках випадкового супутника, знав не з чуток. Довгий легкий плащ, який він накинув поверх костюма проти ранкової прохолоди, нагадував сутану, проте колоратки не було — вона лежала у внутрішній кишені.

Так вони їхали удвох, читаючи кожен свою газету, чекаючи тієї самої станції, на якій кожному з них належало знайти того самого чоловіка, щоправда, з різною метою. Тим часом туман випарувався у сонячному промінні, а за Стриєм, що його проїхали об одинадцятій, з вікна вже було видно поля, залиті яскравим світлом. Селяни працювали, вибираючи із землі врожаї картоплі, зносячи її відрами у великі мішки та складуючи мішки на вози. Оброблені землі, що тяглися за рухом поїзда по праву руку між Гошевом і Болеховом, десь далеко впиралися в Рожнятів, за яким починався прямий шлях на Перегінськ, а далі, майже на обрії, височіли Карпати, на узгір'ях яких лежало сільце Ясень — мала батьківщина вже покійного Івана Миколайовича. Чоловік, що відрекомендувався Гаврилом, час від часу поглядав у напрямку села та зітхав.

Чоловіка з квітневим номером «Слова» справді звали Василь. Він був знайомцем Ореста Гулія, а в Станіславі мав вискочити з поїзда буквально на декілька хвилин — передати пакунок. Його випадкового супутника насправді звали не Гаврило. Сьогодні чимало освічених людей упізнали б у цьому статечному чоловікові, якому з вигляду куди більше личив перший

клас, іще геть нещодавнього ректора Львівського університету Якова Федоровича Головацького. Він їхав безпосередньо до Станіслава, катаючись новою залізницею, і мав у кишені невеликий конверт, який належало передати одному чоловікові на пероні. Проте освічених людей того дня у вагоні третього класу не виявилось, і Якова Федоровича ніхто не впізнав.

Коли близько другої години пополудні поїзд загальмував на новозбудованій станції «Станіслав», обоє чоловіків водночас підвелись та рушили до виходу з вагона, по черзі спустилися на перон та почали роззиратися в пошуках того, кому належало передати послання. Яків першим запримітив вусатого чоловіка в легкому літньому костюмі та модній краватці «боло», на клямрі якої було вибито витягнутий шестикутник, усередині посічений діагоналями. Чоловік спирався на обкутий залізом коштурик і також когось виглядав. Тоді, помітивши Василя, рушив просто до нього. Всі троє зустрілися між входами до першого вагона, коли Василь і Яків одночасно простигли віце-бургомістрові Ігнацію Камінському свої конверти. Тоді недовірливо презирнулися і негайно рушили кожен у своїх справах — пан Яків пішов до міста, Василь повернувся до вагона, а Ігнацій — до протокольного потискання рук магнатам і високопосадовцям на честь прибуття першого поїзда вітки «Лемберг—Черновіц».

Надвечір того-таки дня, коли Марія вже заснула, Ігнацій допізна сидів при світлі двох ламп, розгляда-

ючи вміст доставлених конвертів. День, обтяжений зустріччю першого поїзда та безперервним потисканням рук під час майже годинної стоянки, геть виснажив його, проте папери — принаймні, так вважав Ігнацій — не чекали. У конверті, що його передав Василь, було кілька рукописних копій документів, що стосувалися Станіслава Потоцького, його зв'язку із високопосадовцями Священної Римської Імперії, та окремі фрагменти приватного листування. Деякі перемовини, навколо яких обертались епістоли, судячи з окремих вказівок, почав ще дід і тезко Станіслава — Ревера. Йшлося про консолідацію в боротьбі проти Півмісяця, як у листах називали Османську Імперію, про створення спільного фронту та міцного економічно-політичного союзу. У покликаннях на попередні (на жаль, безповоротно втрачені в оригіналі — прим. упор.) листи Станіслава Ревери Потоцького йшлося передовсім про «підтримку миру, своїх цінностей та добробуту своїх народів». У листах, адресованих Андрієм Потоцьким до імператорського двору, засвідчувались також наміри переконати Сейм піти на широку інтеграцію з Імперією та її сателітами (а в перспективі — і з Саксонією та Баварією) в питаннях зовнішньої політики, аж до впровадження єдиної грошової системи. Таких повноважень Андрій Потоцький, звісно, не мав, проте його неабиякий вплив на Сейм і колосальний авторитет батька робили подібні декларації не зовсім голосливими.

Пізніші листи стосувалися створення Священної Ліги як прообразу майбутнього Союзу та спільних виступів проти Імперії, натомість згадки про економічну складову майже зникли. Тільки подекуди зринали натяки на закладення та розбудову «міста нового зразка», що його Андрій та Станіслав, судячи з усього, розглядали як першу ластівку нового порядку, рух до якого вони так затято проголошували. Передостанній документ датувався 1683 роком і стосувався поховання серця загиблого Станіслава Потоцького у Відні. Останнім був лист Анджея Потоцького, написаний двадцять третього серпня 1691 року, тобто за тиждень до смерті автора, і майже повністю стосувався досягнень фундаторів у справі розбудови того-таки «міста нового зразка». Фраза, яка особливо впала у вічі Камінському, стосувалася його планів на подальше існування фортеці як «бастіону рівності, єдності та різноманітності».

Усі ці документи і листи Ігнацій перечитав ще тоді, коли був у Відні, проте зараз у нього в руках був другий шматочок мозаїки, пов'язаної з польським періодом міста. Йому коштувало величезних зусиль знайти бодай згадку про ці документи в закритих архівах Лемберга, ще більших — дістати їх звідти. Проте повна таємність документів, на думку Камінського, мала свої переваги. Що краще вони заховані, що менше людей взагалі знають про їхнє існування — то легше їх дістати. Від свого знайомого Вільгельма Кергеля він лише тиждень тому одержав



підтвердження, що в архіві є цей невеличкий зшиток. Сім днів пішло на те, щоб непомітно підчистити нечисленні згадки про документ і домовитися про передачу запечатаної бандеролі знайомцем Кергеля та його попередником на посаді, Яковом Головацьким. Обережно скопіювавши всі важливі деталі з листів та архівних записів до свого щоденника, Ігнацій розпечатав пухкий конверт і обережно взяв до рук діаріуш Юзефа Потоцького.

Інотик у лампі зашипів і згас, вигорівши до кінця, а світла однієї лампи не вистачало на те, щоб розібрати потьмянілі за понад століття букви. Але до ранку справа не могла чекати — так собі повторював Ігнацій. Обережно, намагаючись не скрипіти на сходах, він піднявся з контори до своєї квартирки, де у бюрку тримав запасні ґноти. Марія, що за відсутності чоловіка лежала, розкинувшись поперек ліжка, сонно заворушилася на його появу і щось забурмотіла. Ігнацій підійшов до бюрка, навпомацки маневруючи в освітленій хіба скупими відсвітами місяця кімнати, та заходився шукати тоненькі просочені борною кислотою (вона подовжує горіння та спалює ґніт практично без залишків) шворки.

— Ігнацю,— кризь сон запитала Марія,— ти лягаєш?

— Спи, я ще трохи,— пошепки відповів Ігнацій.

— Не хочу,— раптом без тіні сонливості заявила його дружина.— Знаєш, якщо ти вже оселився в конторі, міг би взяти мене в помічники.

Вона різко сіла на ліжку.

— Зараз ми з тобою підемо до тебе в кабінет і я тобі допоможу закінчити, що ти там робиш. А коли закінчимо,— вона застережливо підняла пальця на Ігнація, що вже збирався заперечити,— ляжемо спати. Обое.

— Марисю...

— Мовчи. Ти мені скажеш, що я не маю до того діла, але я два роки чекала, поки ти вернешся невідомо звідки, після того, як ти отак-от ночами сидів невідомо над чим. Тому я піду з тобою, бо хочу знати, чим займається мій чоловік.

Про себе Камінський уже махнув на те рукою. Зрештою, нічого протиправного він зараз не робив. Ну, прочитає вона з ним щоденники колишнього власника міста. Шкоди від того нікому не буде. Діставши запасний ґніт, Ігнацій рушив сходами донизу, а дружина, накинувши халат, рушила слідом.

У знову яскравому світлі двох ламп Камінський розібрав, що початок зшитка був аж ніяк не діаріушем. Між палітуркою та першим аркушем були акуратно вшиті два документи, з вигляду якщо не старші, то принаймні більш зношені, ніж сам щоденник. Перший був написаний давньоруською мовою і починався словами «Бысть Мунтянской земли греческыя веры христианин...», другий — валаською з підрядковим перекладом польською. Саме за нього і взявся Камінський.

## ГЛАВА 14

# ТОЙ, ЩО САДИТЬ НА ПАЛІ

**В**ладіслав III Цепеш, титулований з руки імператора Сигізмунда Дракулою, себто лицарем і кавалером Ордену Дракона, сидів у сідлі вороного коня на самому кордоні своїх володінь. До приходу регулярної турецької армії, чи то радше її основних сил, зоставалося близько п'яти днів, може, тиждень, якщо вірити вивідачам. Влад посміхнувся і негайно спіймав на собі кілька переляканих поглядів своїх-таки кавалеристів, які всіма силами уникали видовища, що відкрилося їхньому погляду, попри те навіть, що вони самі його сотворили.

Влад усміхнувся ще ширше. Забобонні церани. Вони-бо думають, що він усміхається, дивлячись на цей частокіл, бо це приносить йому втіху, диявольську, оту саму *дреческе*, яку вони пов'язують з його іменем, насолоду. Хай думають, що хочуть. Але задум скоріш за все спрацює. І байдуже, що скажуть чи подумають вояки і селяни.

По ліву руку від нього, десь у Чорному морі, тонуло сонце, відкидаючи на всю сцену дуже доречно в такій ситуації червоне світло. Перед ним, саме під лінією кордону з Османами, височіла паля, на якій верещав турок у яничарському строї. Схожі крики долинали зліва і справа, де на відстані ста сажнів у землю були вбиті такі ж палі з насадженими на них турками. Їх уздовж лінії кордону стояла рівно тисяча. Цепеш ленько пришпорив коня та під'їхав до турка. Паля була застругана нерівно, донизу тоненькими борізками стікала кров, перемішана з екскрементами. Сморід був сильний, проте загалом не гірший за сморід, скажімо, великого базару. Тільки усвідомлення того, що ось тече з людини те, що вона має у себе в нутрі, змушувало його пахолків кривити носа і відвертатися. Його людинолюбних богобоязких пахолків, кожен із яких перший залемтує до нього про вкрадений на межі огірок чи диню і пошле сусіда на таку само палю. Недомірки.

Влад, не забачивши на обрії нічого цікавого, повернув коня і поскакав до замку. Пахолки і солдати рушили за ним. Позаду колони на палях кричала тисяча турецьких солдатів, які склали авангард експедиції проти непокірного князя. Коли через п'ять днів до кордону підійшла армія Мехмеда II, вона стала табором, не переходячи його. Султан довго дивився на видовище, яке відкрилось його очам, а тоді ще довше молився Аллаху.

Смерть на палі настає не одразу. Якщо людина відразу не помирає від больового шоку при прохо-

дженні загостреного кілка крізь нутрощі чи її не паралізує від випадкового ушкодження хребта, вона кілька годин, а іноді й добу, може висіти, настромлена на заточений стовбур, поки тіло власною вагою тягтиме її донизу, все глибше проштовхуючи палю. Порваний кишківник чи знівечений шлунок не приносять бажаного полегшення, навпаки, калові маси та шлунковий сік заповнюють порожнини тіла, спричиняючи ще гірший, пекучий біль. Якщо людині щастило, кілок пробивав серце. Якщо ж ні — влучав у легені та виходив над ключицею або через гортань. Увесь цей час людина могла бути жива.

Мехмед II не вперше бачив посаджених на палю людей — такий вид страти практикували і турки. Але такого не бачив ані він, ані хтось із його попередників. Такого, мабуть, не бачив ніхто з часів Аппієвої дороги. Та й то не факт, що римляни здатні були на подібне, бо хрест — то інша смерть. Милосердніша. Палі були вистругані нашвидкуруч та місцями нерівні, проте кат мав бути правдивим віртуозом своєї справи. Яничари застигли у майже однакових позах — неминуче в таких випадках широко розставлені ноги, розведені у сторони руки та закинута назад голова із фалдами шапки, що прапорцями тріпотіли на вітрі. Палі проходили ідеально уздовж хребта, позаду серця, оминаючи всі важливі органи, і виходили через рот або шию. У такій позі смерть наступала найдовше. Тисяча тіл у пишному одязі на шляху вітру з Карпатських гір. Тисяча опудал на горі господаря Валахії.

За п'ять днів мертві тіла втратили очі та язика і стали підгнивати, а сморід, гнаний вітрами з Карпат, почав доймати поближні села з турецького боку. Султан не спав цілу ніч, а на ранок прийняв рішення — піти геть, не зв'язуватися з шаленцем особисто. Він злякався, проте заповзвся покінчити з бунтівником, який виступив проти нього, обклавшись союзниками на Півночі. Сотворивши ранковий намаз, Мехмед II повернув назад сорокатисячну армію, здатну знищити військо Цепеша за якусь годину.

Минуло кілька місяців, перш ніж слава Владислава Другого розійшлася сусідніми землями. Історії відрізнялися — від оповідок про підступний нічний напад, у якому валахи повірізали всім полоненим туркам серця (що було недалеко від правди), до байок про князя Владислава, який особисто настромлював полонених на палі та злизував кров, що стікала донизу (це було правдою тільки у першій половині). Тим часом Владислав провадив свою політику «загального послуху», за якої провину належало доводити з усією можливою ретельністю, але єдиною карою за злочин (як і за кривосвідчення) була смерть. Валахія стала країною, де загублений на базарі гаманець можна було наступного дня знайти там само і з тією ж сумою всередині. Але зовнішнє середовище вирувало.

Багата Трансільванія платила данину Османській Імперії, а та вимагала від неї рішучих дій проти бунтівної Валахії. Правитель Трансільванії, поєднаний

із Владиславом кровною спорідненістю в лінії Басарабів та, як підозрювали, присягою Ордену, до рішучих дій вдатися не міг, зате Цепеш почав відверто оскаржувати претензії Османів на Трансільванію та Валахію, здані його прадідом, Мірчею. На той час Орден Дракона почав вироджуватися в голий церемоніал — саме так його і сприймав угорський король Матяш, який, на відміну від Владислава, не надто вірив у вищі ідеї збереження єдності християнського світу, а переймався тільки виживанням.

*Віра в союз, здатний триматися на спільній вірі, погубила Владислава. Турки, намагаючись усунути Цепеша, вдалися до підкупу. Владислав зміг уникнути смерті, проте він змушений був тікати — тікати до найближчого союзника та брата в Ордені, Матяша. Саме тоді вийшов памфлет, який із деякими скороченнями зберігся до сьогодні в староруському перекладі та починається словами «Бысть Мунтьянскої земли греческыя веры христианин...». Його проголошували на площах міст і зачитували на церковних казаннях по всій Східній Європі. Текст збурих неабиякий скандал і ворожість до Владислава, якого описували замалом не сином Диявола, що п'є кров своїх жертв та садить людей на палі задля втіхи. Замовником легенди цілком могли бути турки, вони ж могли докластися до її широкого розповсюдження, проте жодних підтверджень чи заперечень цього знайти неможливо. Важить те, що король Матяш використав*

*памфлет і викликаний ним резонанс для того, щоб видати Владислава туркам. Цією зрадою прийнято офіційно закінчувати історію Ордену Дракона як міждинастичної організації християн, створеної на противагу османській експансії.*

*Насправді можна зауважити, що політика Владислава суперечила намірам Ордену, проте з поведінки Матяша бачимо, що спільні релігійні цінності для решти членів важили мало. Окрім того, що Цепешу годі було дочекатися відвертої підтримки інших дракул, рано чи пізно вплив Османів на Балканах спонукав би одного з союзників повернутися проти Валахії. Доводиться визнати, що Влада Цепеша, зрештою, зрадили свої ж. Хоч і не безпосередньо, а все ж ця історія дивовижно перегукується з долею, яка спіткала амбітні плани Анджея і Станіслава Потоцьких.*

*(Я прошу читача пробачити мені такі спорадичні втручання в текст, проте віцілілі фрагменти, які я маю честь (я, а не ми — геть ностризм!) упорядковувати, доволі хаотичні, розкидані в просторі й часі, а тому, на мою думку, вимагають певного коментаря, що сполучав би одне з іншим. Я не сумніваюся, що ці папери мають всі шанси потрапити до рук людини високоосвіченій та добре обізнаній в історії нашої цивілізації, тому прошу не сприйняти мої коментарі за образу чи сумніви в інтелектуальних здібностях читача. Мое рішення додати свої коментарі зумовлене не зверхністю, а лише бажанням поставити всіх у рівні умови.)*

## ГЛАВА 15

# ОНЕЙРОМАНТІЯ

Ігнацій з Марією тільки над ранок закінчили розшифровувати криві польські літери, писані під волоськими рядками документа, що стосувався Дракули. Марія важко дихала і м'яла руками халат. Ігнацій нервово набивав тютюн до люльки — вже втретє за ніч.

Від диму пекло в роті, а язик наче вкрився болючими пухирцями. Смола з нечищеного чубука за кожним вдихом скрапувала до рота, до горла підчувала їдка нудота, але Камінський почував шалену потребу зайняти своє тіло бодай чимось, хоча б частково відволіктися від читива, яке стояло йому перед очима образами і картинками, що їх у рукописі, на щастя, не було. Перегорнувши аркуш, за яким уже починались нотатки Юзефа Потоцького, Ігнацій повернувся до дружини і слабким голосом попросив:

— Марисю, звариш кави?

— Добре... — глухо, ніби крізь сон озвалась Марія. — Добре, зараз.

Вона пішла, зашелестівши халатом об двері кухні, звідки долинув брязкіт мідного кавника і дзенькіт ложки об бляшанку, в якій вони тримали вже змелену каву. Сам Ігнацій, глянувши на сіре небо за вікном, спустився донизу і, взявши зі столу аркуш паперу, написав на ньому грубими олив'яними літерами «ZAMKNIĘTO. JESTEM CHORY<sup>1</sup>», пришпилів аркуша до дверей і, замкнувши обидва входи, піднявся до себе в квартиру. Марія саме ставила кавник на ще прохолодний шпартат. Вона була страшенно стомлена і тремтіла.

— Ляж поспи, Марисю, — сказав їй. — Я сам доварю.

Вона полегшено кивнула і рушила до спальні, на ходу скидаючи халат. Ігнацій же протер заспані очі й задумався про те, що дізнався. Розумів, що історії про кровопивство і насолоду від людських страждань, які він щойно прочитав, — то тільки політичне замовлення. Але написано так, що не повірити було важко. Не дивно, що забобонні сучасники легко оголосили Цепеша дияволопоклонником. Не дивно, що Цепеша видали його-таки союзники. Цікаво, думав він, наливаючи собі каву до філіжанки, інше. Ця вставка до щоденника належить Юзефу Потоцькому чи її вже пізніше зробив якийсь дослідник? Зрештою, думав він, сідаючи за стіл, історія Станіслава підозріло схожа на історію Владислава.

<sup>1</sup> Зачинено. Хворію (пол.).

Це сталося після смерті Юзефа Потоцького. Він, продовжуючи справу батька і брата в Ордені Дракона,— чи то інституції, що прийшла йому на зміну,— цілком собі міг передбачити подальший розвиток подій, добачити певну паралель. Анджей Потоцький, мабуть, чимало зробив на користь власних ідей інтеграції та великого союзу. Принаймні в Сеймі, який уже за часів Юзефа готовий був піти на широкий політичний союз, особливо з кимось сильнішим, щоб погамувати хвилювання в самій Речі Посполитій. Проте жодних внутрішніх зобов'язань на себе брати не хотів. Прагнув чужої зброї, а не власного миру. Така внутрішня політика неабияк підточила сили корони, тому період правління чотирьох Марій, які, не поділяючи ідеалізму Потоцьких і високопосадовців власного двору, реалізували цілком збочену версію гаданого союзу. Коли Австрії кинули шматок Речі Посполитої, вона від нього не відмовилась. Можна вважати, що мрія Потоцьких частково здійснилася.

Цікаво тільки, як сам Потоцький ставився до планів своєї родини. Обґрунтовано передбачив чи лише передчув смерть своєї країни? І чи ж сам він, зрештою, провів паралель із Владиславом Цепешем іще до того, як ця паралель стала дійсністю, а чи хтось це зробив за нього? Щоденник лежав перед ним — грубий і щільно списаний. Акуратний, розбірливий почерк потенційного Дракули був геть не схожий на покреслені підрядники румунського тексту і обіцяв стати куди легшим читивом.

## ГЛАВА 16

# МІСТО СОНЦЯ

Станіславівську фортецю завершили зводити 1662 року за проектом французького архітектора італійського походження Франсуа Корассіні. Вона мала вигляд ідеального шестикутника зі стінами 20–30 метрів завширшки. Кожен кут закінчувався п'ятикутним бастионом для ведення перехресного обстрілу в разі напору. Довжина всіх куртин між бастионами дорівнювала приблизно чотирьомстам метрам за нинішньою системою, або ж рівно двом сотням старофранцузьких туазів. Зовнішні укріплення фортеці, рови та редути, нас не надто цікавлять. Найцікавіше відбувалося всередині. Якщо з кожної вершини шестикутника провести пряму, що сполучала б його з протилежним бастионом, то ці три лінії перетнуться в центрі, де розташовується площа Ринок. Ці гіпотетичні прямі також ділили місто на рівні сектори, розбиваючи середину фортеці на квартали.

З північного боку площі Ринок, відгороджені двома рядами житлових будинків, були римський кос-

тьол і тоді ще дерев'яний палац Анджея Потоцького. З протилежного боку стояли церкви руська та вірменська. Але не минуло і двох десятків років, як на зміну Франсуа Корассіні прийшов Кароль Беное (подейкували, що до того рук доклав один цадік, котрий жив на Вовчинецьких горах). Дерев'яний палац було розібрано, а замість нього розпочалось будівництво більшого, кам'яного маєтку за межею старого валу. Беное розширив межі фортеці, охопивши нею новозбудований палац. Bastіони, якими свого часу закінчувалась фортеця, перетворилися на еполементи, проте фортеця зосталася шестикутною, хоч і дуже витягнутою в північно-східному напрямку. Дехто стверджував, що своїми гострокутними bastіонами нова фортеця нагадує булаву — легендарну реліквію Станіслава Ревери Потоцького. Інші ж — переважно прихильники теорії конфлікту між ідеями ідеального міста Корассіні та цадіка — бачили у ній дерево Сефірот, останній, десятий елемент якого був на Бельведері, що його місцезнаходження нині встановити неможливо.

Усередині фортеця також змінилася. На місці дерев'яного палацу постав езультський костьол із кляштром, а колегіальний костьол став кам'яним. Руський і вірменський храми залишилися на своїх місцях, а синагога і церква при монастирі тринітаріїв довершували старий шестикутник, який раніше оточував ратушу. Стара симетрія трохи порушилась, але орієнтація на старий план фортеці була все ще добре помітною.

На свій час фортеця Станіславова була найдосконалішою з усіх як геометрично, так і функціонально. Там не було бійниць чи амбразур — лише міцна стіна, яка своєю конфігурацією дозволяла забезпечувати максимально можливу щільність вогню відповідно до наступу супротивника на визначену ділянку стіни, не залишаючи сліпих зон на bastіонному фронті. У разі штурму фортеця дозволяла швидко коригувати рівень оборони окремих куртин і фронтів, не наражаючи бійців на загрозу, — у стіні, по всій довжині фортеці проходили внутрішні галереї, достатньо широкі для перевезення артилерії вручну чи навіть у кінній упряжі. Горжів як таких не було — вони були замкнені в загальній bastіонній системі підземних переходів із окремими артилерійськими виходами для консолідованого ведення вогню. Галерея також не була замкненою в стінах, з неї були внутрішні ходи в систему підземних піших тунелів, які, за чутками, сполучали всі частини шестикутника та перехрещувалися між собою в центральному залі під ратушою. Окремі переходи ведуть із палацу Потоцьких (таких ходів відомо три — до кляштора тринітаріїв, до колегіального костьола та до ратуші), один виходить за межі фортечної стіни, ще один, із центрального крила, веде до загальної системи галерей. Існує версія, що система переходів відповідала заданій вище системі зв'язку у дереві Сефірот, проте це, знову-таки, лише гіпотеза, яку неможливо ні підтвердити, ні спростувати. Останньою людиною,

яка напевне знала всі підземні комунікації фортеці, був сам Кароль Беное.

*(Згодом, за Австрії, описаний Юзефом Потоцьким «внутрішній шестикутник» скоротився до квадрата між колегіатою, руським костьолом (який зайняв приміщення старого єзуїтського костьолу після заборони Імператором діяльності цього ордену), нинішнім будинком коєну та вірменською церквою. Точка перетину діагоналей цього квадрата, як і раніше, припадала на ратушу, чотири кути якої були орієнтовані точно на відповідні споруди. Як покаже історія, наявність підземних переходів між означеними п'ятьма спорудами можна вважати безперечно доведеною. Прим. упор.)*

У ніч на перше вересня 1708 року Юзеф Потоцький прокинувся зі страшного сну. Він їхав верхи на коні крізь страшну битву. Не розрізняв постаті окремих солдат, які билися довкола нього, споглядав їх із висоти, ніби був велетом. Попереду височіли бастіони фортеці, яка не наближалася і не віддалялася, скільки б він не їхав. Юзеф рухався далі, а фортеця так само zostавалась попереду. Навколо нього були два бурхливих моря, зіткані з кольорових клаптиків води. Під ним проступали людські постаті, які кидались одна на одну, і з одного боку кольорові клаптики з кожною хвилиною розривалися, розпадались на окремі фрагменти і постаті, щоби знову злитися в суцільне полотно. З іншого боку хвилі напиналися, змішували свої кольори і знову розділялися, збира-

ючи барви назад у клапті, ніби на палітрі. Попереду, впритул до муру фортеці, виросла кількаметрова скеля. Її оточував пояс дійсності, не вкритої чарами, що уподібнювали битву до моря. Попереду, притиснувшись спиною до скелі, рубався чоловік, зодягнений як польський шляхтич. На нього насідав добрий десяток турків. Обличчя шляхтича було дивовижно знайомим. Юзеф спішився і, занісши шаблю, кинувся тому на допомогу. Рубонув чийсь руку і відсахнувся, засліплений вибитими зі скелі іскрами, а шабля вже заносилась вдруге. Він відчув гостре лезо ятагана над своєю головою. Зір повернувся. Він стояв серед моря битви, не в змозі навіть поворухнутися. Зник малознайомий шляхтич, зникла скеля і мури фортеці. Навколо завмерло море. Перед ним стояв середнього росту вусатий чоловік та злісно всміхався. Тоді час повернувся. Юзеф, почувши скрип ятагана, що кравав його череп, прокинувся.

Двері до покою скрипнули, прочиняючись. Над Юзефом, що скулився під периною, стояли троє чоловіків у довгих сутанах без колораток. Усі вони були босоніж, а в руках тримали олійні лампадки. Юзеф не знав їх, але чомусь мав певність, що так і має бути, що їхня тут присутність потрібна і — найважливіше — він не зможе їх прогнати, навіть якщо захоче. Виліз із лжка. Передній чоловік передав лампадку тому, що стояв праворуч від нього, і, схилившись, закотив ліву штанину простих полотняних гатів, у яких спав гетьман, після чого зробив те саме із його правим



рукавом. Шарпнув нічну сорочку, оголюючи ліві груди. Тоді взяв свою лампадку до рук і відійшов убік. Двоє інших підійшли до Юзефа і накинули йому на шию широкий зашморг на кшталт того, із яким за-суджених опришків зводили на ешафот на Ринковій площі.

Один із чоловіків підійшов до обшитої дубовими панелями задньої стіни, яка виходила на фортечний мур, і впевнено натиснув на один зі швів, після чого дістав зі стіни панель та відклав її вбік. Задня стіна палацу була приблизно шістдесят сантиметрів завтовшки, або ж, за плануванням француза Беное, мала третину туаза чи два паризьких фути. Це було потрібне тому, що палац трохи виступав над куртиною. Всередині стіни були східці, вирізані з місцевого піщаника. Головний (як здалося Юзефу) чернець рушив униз і поманив за собою гетьмана.

Той пішов услід. Східці тяглися вглиб на півтора сажня, до підвального поверху палацу, де обривалися невеличким мощеним майданчиком, що на його протилежному кінці під землю йшли гвинтові сходи. Колодязь, у який вони спускалися, мав настільки щільне мурування, що незрозуміло було навіть, збудовані вони чи просто вирізані в скелі. Цей спуск тривав значно довше, ніж попередній. Юзеф, хоч ніколи не бував на органних хорах колегіати, все ж подумав, що ці східці, мабуть, у кілька разів довші за костьольні. Внизу була така сама, як і на підвальному рівні, мощена підлога, проте цього разу вони

опинились не у кімнатці, а в довгому і доволі широкому, близько туаза завширшки, коридорі, що освітлювався встановленими у стінних кронштейнах смолоскипами.

Процесія рушила коридором. Фортеця була збудована на болотистій місцевості, але щільно підігнані брили у мурівлі не пропускали жодної краплини води з підтоплених ґрунтів Станіславава. Коридор був абсолютно рівним. Попереду, де смолоскипи, що висіли через кожних кілька сажнів, сходилися в перспективі буквою «V», світло було наче яскравішим. Юзеф відміряв тричі по триста кроків, перш ніж коридор урвався великим залом, посеред якого стояв грубо витесаний дерев'яний стіл, заставлений бронзовими канделябрами — єдиним джерелом світла в цьому приміщенні. На столі також був людський череп, пісочний годинник і потир. Чернець, котрий ішов попереду, зайняв місце на чолі столу і зняв накривку з чаші. Після цього підняв облатку, освятив, переломив і мовив:

— Де скарб твій, там буде і серце твоє.

Після чого простягнув облатку Юзефу, який прийняв її і з'їв. Облатка розповзалась на язиці, ніби намул. Прийняв потир і ковтнув перекислого, зотцованого вина. Воно негайно шугнуло в голову, Юзеф захитався і впав. Проте землі торкнутися не встиг — двоє ченців, які весь час стояли позаду, підхопили його попід руки і делікатно понесли. Але цього гетьман уже не відчував, як і не бачив смолоскипів, що

знову замикали довгий, на сто п'ятдесят туазів, коридор вогнистою літерою «V». Він бачив тільки колегіату та гвинтові сходи, якими без кінця піднімався на органні хори. А в кінці не було ні органа, ні порожніх хорів — лише прірва, в яку він летів і летів, не чуючи кінця.

Коли ж уранці прокинувся і гукнув лакея, щоб той виніс його нічний горщик, то, зневаживши свій звичний уранішній церемоніал, побіг із палацу до сусіднього костюлу тринітаріїв, що їх ченці приходили до нього уві сні. На вході перехрестився і, засвітивши біля віттаря свічку, впав на коліна і довго молився за упокій душі свого брата Станіслава, що від його смерті нині минуло саме двадцять п'ять років.

## ГЛАВА 17

# ДАМА І БЛУКАЧ: ГЛУХИЙ КУТ

Ігнацій, дочитавши записи Юзефа до кінця 1708 року, нарешті заховав нотатник, обережно промокнув чорнило із записів, що він їх переписав до власного діаріуша, поклав його до шухляди і нарешті пішов до кімнати — поспати. Марії в ліжку не було. Власне, не було її ні в будинку, ні в конторі. Шафа, в якій вона тримала одяг, була розчинена навстіж, а зім'яті халат із нічною сорочкою лежали на незастеленому ліжку. Проте Ігнацій не мав сили йти на її пошуки, тим паче, що й не уявляв, де її знайти. Він просто повернувся до кімнати і, не роздягаючись, упав на ліжко. Заснув миттєво.

Марія тим часом саме виходила з фіакра далеко за містом, в Угорниках. Відпустивши фірмана, вона підійшла до дверей хати, яка за час відсутності Ігнація та його вимушеного екзилу стала їй практично другим домом. Поправила рукавичку та постукала в дерев'яні двері.

— Хто то має бути? — гукнули з покою.

— То я, Марія,— з відчутним акцентом сказала пані Камінська.

— О, Марисю! — вигукнула пані Анна, рушаючи до дверей.— Не чекала тебе. Заходь, заходь. Кави, чаю?

— Чаю, якщо можна,— відповіла Марія, переступаючи поріг,— але я до тебе прийшла серйозно поговорити.

— Як тоді, коли твого Ігнація мали арештувати?

— Аню, я думала, ми те давно запили холодною водою.

— Запили, запили. Просто не знаю, що ти мені зараз маєш так серйозно сказати. Того разу ти до мене «серйозно» приходила, коли думала, що він просто втік до мене.

— Того разу я просто з його листом розминулася. Знаю, що між вами нічого нема і не було. Ну, я про те... Але ви з ним мали якісь справи, хіба ні?

— Давно і неправда. Справи я мала з його колегою, Орестом. А твого чоловіка в це діло Орест затагнув.

— Так. І ти мені того разу відмовилася розповідати, в яке діло його затагнув Орест і що вони там робили. Але ж ти знаєш, чим вони займалися.

Анна змовчала.

— Аню, я боюся. Вчора він притягнув додому якийсь діаріуш, казав, Юзефа Потоцького. Я попросилась почитати з ним — і він був не проти. Я так собі гадаю, що він і сам не знав докладно, що там

прочитає. Там на початку була розповідь про якогось валаського князя, Влада. Про те, як він продав душу Сатані, пив кров своїх ворогів, поки вона стікала з паль. Ігнацій казав, що то якийсь дуже важливий текст, але я не розумію, що йому там може бути важливого. Розкажи мені, чим вони з Орестом займалися! Я боюся і за себе, і за нього.

— Марисю...— лагідно сказала Анна.

— Не Марисяй мені!

— Марисю,— вперто повторила господиня,— я не уявляю, нащо твоєму чоловікові здалися історії про діяволопоклонців і кровопивць. Того, що зі мною обговорювали Орест із Ігнацієм, воно ніяк не стосується. Я можу розказати про політику, польських «червоних» і контрабанду зброї, але ж тобі того не треба. Ти від мене хочеш почути інше, чого я не знаю. Але слухай. Колись іще давно Ігнація з Орестом накрили перебрані жандарми тут, у поближній корчмі. Вони тоді прохопилися, що переберники шукали — і знайшли — якийсь документ, що був у них при собі. Про їхні справи, з тим документом пов'язані, я не знаю нічогосінько. Взагалі. Якщо ти мені зможеш розказати, куди знову заліз твій Ігнацьо,— можна буде думати, як йому в тому підсобити чи, може, відрадити. А доти я хіба чутки зможу переказувати.

— А як ти думаєш, він робить щось небезпечне? — допитувалась Марія, шукаючи вже не відповіді, а заспокоєння.

— Наскільки я знаю твого коханого віце-бургомістра — так, робить. Він вічно робить щось небезпечно. Навіть коли він пішов у магістрат, то було небезпечно. Ні ти, ні він навіть не уявляєте, який опір насправді доводилось долати і хто в нашому місті противився цьому призначенню. І я не уявляю, бо зараз тобі лишень переказую чужі слова. Але щоб історії божевільного князя і байки про дияволопоклонництво йому чимось грозили — то ні. Ти сама мені який тиждень тому віддала «Фауста» і ще годину розказувала, як він тобі сподобався. Так що не накручуй себе через дрібниці. А коли вже будеш знати щось докладно — приходь, допоможу. Якщо зможу.

\* \* \*

Ігнація розбудив скрип дверей, коли Марія повернулась додому. Він підірвався з ліжка і побіг їй назустріч. Обійнявши, запитав:

— Де ти була?

— До Анни ходила, а що?

— Не сказала нічого. Я непокоївся.

— Бачу, бачу, аж заснув із переляку,— реготнула вона, цмокаючи його в заспаний рубець на щоці.

— А що в Анни?

— На життя нарікала. Чоловік ночами до спальні не заходить, а над зшитками спігне. Що мала робити?

— Ну, ну. Більше такого вже не буде. Я знайшов уже те, що шукав. Залишилося тільки перевірити.

— Ну, розкажи, що ти шукав? Де в Станіславі ховаються кровопивці?

— Ні, Марисю, тобі того не треба... і нецікаво буде. Спершу доведу діло до кінця.

— А скільки ти його вже ведеш? П'ять років? Шість?

— П'ять. Але вже скоро.

— Що ти з того хочеш мати? То ще один гешефт, від якого будеш тікати? Ігнацю, я два роки чекала, поки ти вернешся з екзилу. І ще раз чекати не хочу.

— Не будеш. Я хочу з того мати хіба особисту сатисфакцію і, може, щось більше. Я не лізу на рожен і не шукаю собі проблем на голову, повір.

— То безпеки немає?

— Немає.

— Добре. Але, будь ласка, розповідай мені про все.

— Розповім, коли закінчу. Може так бути, що навіть сьогодні.

Ігнацій, хоч уже й вечоріло, одягнув свій робочий костюм і пішов із дому. Тільки на порозі озирнувся до Марії:

— Зараз маю прогулятися до ратуші. Якщо мене допізна не буде, лягай спати. А зранку поговоримо.

\*\*\*

Ігнацій повернувся вже через годину, блідий як полотно. Він, хоч і був глибоко наляканий, аж тіпався, не приховував страшеного роздратування.

Вийшовши з дому, Ігнацій пішов просто до ратуші, де попросив охоронця пустити його до підвальних приміщень. Охоронець відмовився. Після кількохвилинних умовлянь і кількох крон винагородитой погодився, але попередив, що тільки на півгодини. Ігнацій досі бував у підземеллях ратуші хіба мимохідь, у казематах. Зараз же обійшов усі вільні приміщення, бо ж малоймовірно, щоби прохід ховався десь у камерах. Не було нічого. Голі стіни. Сюди варто було спуститися зі свічкою, пошукати тягу повітря, яка мала б виникнути за таємним проходом, але зараз не було часу. Зрештою, не дивно. Юзеф згадував, що не міг знайти прихований перехід у власній кімнаті, хоча й точно знав, де шукати. Як Ігнацій уже пам'ятав із архівів, жодної інформації про широку систему переходів між окремими підземеллями не існувало. Потрібен був тривалий доступ до верхніх підземель, але обґрунтувати таку потребу перед іншими членами магістрату було важко, майже неможливо.

Плюнувши, Камінський рушив на вихід. Дорогою вирішив прогулятися, накинути гак через площу Франца. Вечоріло, на площі було порожньо. Назустріч, похитуючись, ішов хіба один чоловік та ще

віддалік, біля руського костюлу, стояла фіра з барилами — вивантажували церковне вино. Ігнацій зблизвся із чоловіком, що рухався назустріч, і впізнав у ньому жида, який вічно сидів на Кратерівці. Хотів збочити з дороги, якось обійти — саме порівнявся з поворотом на Низову — але жид, помітивши його, рушив навперейми. В руках тримав погризений кусень хліба, який простягнув Ігнацію. Захрипів:

— Ось скарб мій! — тоді, підійшовши впритул, смикнув Камінського і повернув його в напрямку костюлу, показав рукою на фіру.— А онде серце мое!

І, зареґотавши, швидко пішов геть.

Ігнація пересмикнуло, проте він швидко опанував себе. За той час, що минув від їхньої першої зустрічі, він переконав себе в тому, що перед ним звичайний міський божевільний, яких у Станіславі вистачало. Жебрав же попід міським судом старий Легета, який називався сином гетьмана Яблоновського і вимагав кланятися йому в пояс. У кожного своє божевілля. Проте, що жебрак повторив йому слова Юзефа Потонького, не думав. Так було легше. Жид був йому гідкий, гідкий і не більше. Але страх не давав себе перекопати — хоч як Ігнацій бадьорився, його тіпало, аж поки він зайшов додому і, діставши з буфета карафку корчми, випив. Щойно тоді, сівши в крісло, перевів дух і розповів дружині, що сталося.

То ти шукав по підземеллях інших підземель?

Так.

І не знайшов.

— І не знайшов,— терпляче відповів Ігнацій.

— А шукав ти їх тому, що в старому діарії Юзефа Потоцького записано сон, в якому він побував у такому підземеллі? Уві сні, не насправді! І що ж ти чекав знайти в цьому підземеллі?

— Не знаю. Хотів його побачити бодай. Знайти... Не знаю, що я там хочу знайти.

— Тоді поясни мені — нащо? Ти майже не спиш, закидаєш роботу, закидаєш дім — і не знаєш, нащо воно тобі треба?

— Бо маю підстави вірити, що там щось є. Щось, про що ніхто не знає. Ти знаєш, я не раз сидів у криміналі, я тікав від різних звинувачень. А я думаю, що й не зовсім даремно я тратив той час. Що на мене кидалися, коли я заблизько підходив. Марисю, я знаю, що можу тобі розказати про це. Тільки молю — не зрозумій неправильно. Я мрію про вільну Польщу. Не таку, як була раніше, де кожен тягне ковдру на себе, де є пани, які вважають таких, як я, підпанками, а людей без герба — бидлом. Ревера прославився своїм жорстоким ставленням до русинів, але діти його, як я тепер бачу, намагалися...

— Секундочку. Ти, віце-бургомістр, розказуєш мені про те, що хочеш підняти повстання?

— Ні. Поки що ні. Поки що я хочу побачити, де заритий собака в цій історії.

— І в цьому тобі має допомогти Владислав Цепеш, чи як його?

— Ні! Не знаю насправді. Там дуже багато імен, дуже багато людей. І між ними всіма є зв'язок, ще звіддавна. Але немає ні на крейцер інформації, я не знаю, що вони робили і які точно мали плани. Вони всюди говорять про наміри, але ніде не говорять про плани!

— Може, такого просто ніколи не було? Ігнацю, та ти ліпше за мене знаєш про таємні товариства і як мало діла в них буває з купи слів. Згадай своїх «Синів вітчизни». Багато вам із того вийшло наробити?

— Чекай. То були ми, студенти і дітваки. А тут — королі. Це була організація могутня, яка єднала найсильніших монархів...

— То було чотириста років тому, Ігнацю!

— Я думаю, що Анджей і його сини також у ній були. І не лише вони. Я гадаю, що вся Священна Ліга — то відроджений Орден.

— Чудово, тепер це було двісті років тому.

— Ти не розумієш! Я вже підтримував збройно повстання Гіллера. Я читав його відозви — він хоче того само, що й я! Польща — об'єднана, знову. Польща, у якій поляки, литовці, русини, жиди, німці — всі будуть рівні! Уявляєш, наскільки потужною стане така країна?

— Не повірили йому, то чого мають вірити тобі? Бо ти знайдеш сліди ордену, який задумав ігри в рівності свободи тоді, коли французи ще й не чухалися?

— Не сліди. Я думаю, що ні з Анджеєм, ні з Юзефом той орден не закінчився. Думаю, що він існує донині, і хочу в нього вступити.

— Може, почекав би, коли запросять?  
— Не смійся, Марисю.  
— Не сміюся, Ігнацю. У підземеллі ти його шукав і не знайшов — так?

— Так.

— То дайся трохи на стримання і побудь людиною. Вертайся до роботи і до дому, бо маю таке враження, що я вже вдова.

Ігнацій не відповів, тільки пішов до кімнати і став перебиратися до сну. Марія ж засвітила лампадку і сіла читати дивну книжку, яку позичила в Анни. Роман, виданий майже п'ятдесят років тому, був анонімний і називався «Frankenstein: or The Modern Prometheus»<sup>1</sup>. Англійську Марія знала погано, значно гірше, ніж німецьку, тому читала повільно, проговорюючи губами кожне слово. Щойно Ігнацій почав гучно сопіти, вона згасила лампадку і, як була, в домашньому платті рушила на нічний візит до Анни, але не в Угорники, бо пані Анна, як вона знала, тепер квартирувала значно ближче.

<sup>1</sup> «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» англійської письменниці Мері Шеллі.

## ГЛАВА 18 DE PROFUNDIS<sup>1</sup>

*Наступний запис, внесений Ігнацієм до щоденника, тут варто навести повністю, оскільки в ньому криється ключ до розуміння чи не всіх подальших інцидентів, пов'язаних із 1868 і 1883 роками та загадковою смертю Антіна Шкромиди, яка поклала край ланцюжку дивних подій в історії Станіслава.*

3.01.1866

Сьогодні я розповів Марії про свої пошуки. Сказав не все — все їй знати не треба. Я і сам не все ще знаю. Вона сприйняла спокійніше, ніж я думав — аж дивно. Шкода тільки, що пошуки нічого не дали. Хочу вірити (здається, стаю подібним на Яна Мільдера), що за тими стінами щось ховається. Щось, що кілька разів мало не посадило мене до каземату і, можливо, досі не полишає такого наміру. Широ

<sup>1</sup> Іс глибин (лат.).

сподіваюся, що ніхто і ніколи не прочитає цей діарій, бо я записав у ньому вже надто багато інформації, яку я не повинен був знати і все ще не можу зрозуміти. Зізнаюся самому собі: мені неважливо навіть, що там відбувається насправді. Я хочу побачити справжній зв'язок між цим усім. Я хочу дізнатися, що Текелі мав до Потоцького. Чому щоденник Юзефа починається нотатками про Цепеша? Я не маю певності, чи пов'язано це з тим, що відбувається навколо мене, але принаймні для себе хочу розкрити цю стару історію раз і назавжди.

Учора жандармерія затримала мого старого знайомого, Юзя... Чи то нині маю називати його вже Юзефом, яндрусу вже шістнадцять. Юзя взяли — я не повірив одразу — в міському суді, коли він виносив якісь документи. То сталося вранці, коли в суді ще майже нікого не було. Я так і не зміг допитатися, що то були за документи і кому вони могли бути треба. Коли я звечора заходив до казематів, його там уже не було, хоч я і не відразу те зауважив. Послав до його мами, але вона не знає, де він. Охорона також нічого не знає. Виглядає на те, що Юзьо просто з тих казематів запропастився. Свідки, які були при його затриманні, всі до одного зараз відмовляються від своїх слів. Я вже не знаю, бачити мені в цьому сліди ще якоїсь таємної організації чи пити на ніч валеріану і називатися параноїком. Але ж не зникають із міських казематів, не зникають безслідно! Хоча якщо зникають — треба буде дати малому якусь роботу.

З такою спритністю ціни йому не буде. Дивно, але я практично не переймаюсь документами і тим, чого він їх крав, — тільки би знайшовся.

Сьогодні до мене в магістрат прийшов чоловік, який відрекомендувався Антіном Шкромидою. Ніби знайомий, теж десь у магістраті працює, але точно згадати не можу. Почав розпитувати про плани підземель, чи є вони в мене. Каже, що його найняв якийсь чоловік, що живе біля Ринку, перебудувати будинок, але я йому не вірю. Ми трохи поговорили про можливі підземні тунелі, які можна зачепити при перебудові, але наостанок він мені сказав таке: «Щоби знайти глибші переходи, одного фундаменту буде мало. Треба хіба стерти місто з лиця землі».

\*\*\*

*Тут варто зауважити, що інформації про Антіна Шкромиду обмаль. Навіть спроби з'ясувати, коли і де він помер, розбилися об цілковитий брак даних. Так сталося, що єдиний доступний нам текст, здатний пролити світло на цього персонажа трагедії шістдесят восьмого та вісімдесят третього років, — невеличкий художній етюд, написаний писарчуком Юзефом Шкромидою, батьком Антіна, на честь народження сина. Нижче наводимо цей етюд повністю в надії, що хтось із читачів зможе із цього скупого фрагмента виснувати зв'язок між знаковою для*



*міста постаттю Писаря, Антіном Шкромидою та розслідуванням Ігнація Камінського.*

\*\*\*

#### Адвент

Я вийшов із будівельної контори уже в передвечірню пітьму. Зорі не прозирали, а від місяця, якому ще три дні лишалося до повні, на хмарах виднілася лише сиза пляма розміром з добру латку на штанах. Як казали сусідські баби, «місяць у хатці». То значило — на дощ. Що то значило в погоду, коли через ніч замерзав навіть нічник у снігах, баби казати не бралися. Та як би баби і були непохитні у своїй вірі, я однак не боявся дощу. Я вийшов із будівельної контори, де залишився на той вечір чи не останній, і мені лишалося рівно десять хвилин до дому.

Правду кажучи, ті десять хвилин я придумав собі сам, хоч і не на рівному місці. Я виходив зі своєї контори, щойно дзиґар над дверима вибивав восьму, бо доти вже стояв на старті. Я рушав додому вздовж південної стіни синагоги, тоді навскоси через бруковану вулицю, площу, скверик і далі ще однією вуличкою, яка вже виводила до магістрату. Великі дзиґарі на той момент незмінно (якщо тільки не було сльоти і дорогою не траплялося бити поклони через стерті обцаси) показували вісім хвилин по восьмій. Мені вигідно грала відсутність на дзиґарях секунд-

ної стрілки, яка б хоч-не-хоч указувала на різницю в часі. Ще дві хвилини я відраховував собі в умі, чекаючи, поки вулицею за магістратом прогуркотить якийсь запізнілий фіакр або сільський газда на фірі, який по торгах піддав собі ще біля Ринку і зараз мотав кола перед тим, як все одно муситиме неминуче доїхати-таки до дружини. Тоді я переходив через дорогу і пірнав у дворик старої австрійської кам'яниці, де вже починався інший світ.

Коли було літо, відразу за проходом нависали об'явнілі зеленню і — в червні — плодами вишні, творячи ніби арку, яка неминуче постає там, де близько ростуть недоглянуті дерева. На зиму зелень облітала, а з нею зникала і вся ілюзія арки. Покручене від нестачі сонця гілля двох вишень насправді пнулося догори, задираючи гілки ніби в молитві до свого Всевишнього, подібно до тих ангелів-молільників, що їх тепер заповзялися ставити родині на гробовці чи не геть усі городяни. Відразу за вишневою брамою починалась небрукована ділянка землі, яка навесні густо іжачилась травою. Посеред самого двору на тому моріжку стояла їхня хатка на один поверх з горищем. Квартиранти самої кам'яниці до хатинки звикли і не особливо зважали на таку дивовижу посеред свого двору, а сам я обрав її... Та чого прикрашати: обрав, бо мусив. Мусив переселитися хоч кудись зі своєї кімнатчини на двох, коли став на ноги, так, аби пригнати жінку. Хоч хата і була мені ближча за квартиру, бо і я сам, і жінка моя були з села, але таке життя

в колодязі балконів мене ні на йоту не вабило, хоч і собі, і жінці я казав інакше, сподіваючись одного дня обдурити самого себе. Направду поселився тут, бо в самому будинку нам не знайшли вже місця, а всі інші страшно дерли ціни. В зимову пору всі приїжджі неперебірливі.

— Аби ви, пане, були самі, то я би ще вас якось поселив. Але з жонкою, а ще в тяжі,— бігме, не можу, бо всюди вже будете мати сусідів.

І так я поселився там, куди мені від роботи було йти яких десять хвилин.

Коли я, отже, вийшов сьогодні з контори о сьомій — щедротами пана Арона і на честь п'ятниці,— на вулиці вже все одно було темно. Не знати чому перехрестившись на синагогу, я закрокував додому, опираючись на дубового коштура. Щойно попускало перші приморозки і я мав усі шанси не дістатися додому за вирахувані десять хвилин. Уздовж стіни, тоді через вулицю на площу і нею так само вздовж. Діти сиділи по хатах, батьки при роботі, тож на площі гуляли хіба кілька пияків. Лавки стояли порожнем, а на овальній клумбі посеред площі лежав майже тижневий сніг, який доти торкали хіба горобці і синиці. Голуби, які влітку сотнями плодилися на міських площах, на всю зиму кудись зникали. Я міркував собі, що голуби теж відлітають у теплі краї, і пробував підглянути, як то вони будуть летіти. Голубів не було, але того дня я про них і не думав. Лише проходив площу, поглядаючи на тріпотіння вогників у ліх-

тарях, і бачив, як ті бідаки рвуться полетіти до своїх метеликів. Мені чомусь шкода тих ліхтарів.

В один момент прямокутна плитка змінялася шестикутною, рівненькою лінією, ніби втята ножем,— почався сквер. То була, власне, єдина ознака, за якою сквер виділявся з площі. Саме так городяни знали, де мають здібатися з колегами. Якщо «на площі» неминуче означало під пам'ятником Собеському, то «у сквері» — будь-де на просторах шестикутної плитки. За сквером ще одна вулиця виводила уже до магістрату. Якщо площу і сквер о такій порі можна було безкарно проскочити, нічого не втративши, то вулиця в цей час лише починала оживати, пропонуючи всі свої принади вечірнім перехожим. По праву руку біля входу просто зі свого вікна пані Кушнірова продавала босоті і фірманам перепічки й пиріжки власного виробництва. Хто пробував її куховарство, казав, що начиняє вона свій продукт тим самим, чим її чоловік начиняє свій, але місцева босота і фірмани однак зо дня на день купували у пані Кушнірової, загалом при тому посміхаючись. Далі обабіч вулиці, під освітленими вікнами, пропонували дрібний крам різнорідні торговці чесною і не дуже зовнішності. О цій порі року надвечір можна було купити горіхи (цілі і товчені), печені яблука, бранзолети і корали з фарбованого дерева, жінку або кількох, але лише на годину і без доплати, вугілля і корчми, сірники і папіроси, можна було отримати революційну листівку з під поли або кийок по нирках і ніч у криміналі. Все

було питанням особистих уподобань і особистого везіння на цій широкій і короткій вулиці, яка після завершення робочого дня і аж до півночі зосереджувала в собі все життя міста. Під однією зі стін, просто за зграйкою малолітніх прошаків, які пантрували на кутики гаманців, що визирали з кишень нетямущих чи необачних перехожих, вигідно розмістився величезний фургон якихось циган-вагабондів. Залишалося загадкою, як він сюди потрапив. Фургон позирав на вулицю двома вікнами: з одного назовні стирчали ноги, обмотані прочовганими онучами, а з іншого немолода вже циганка наливала щось на кшталт грогу — міцне і гаряче. Запахи цинамону, гвоздики і спирту перебивали сморід пропітнілих ніг в онучах, але покупці все одно намагалися заходити від магістрату, звідки наразі віяв вітер. Час від часу циганка казала щось ногам в онучах — ромською чи малярською, тут однаково не знали обидвох — і тоді з фургона у відповідь чулося щось наказово-гавкітливе, але, напевно, це була їхня манера вести розмову. Яким би тоном не гавкали ноги в онучах, циганка продовжувала спокійно розливати грог.

Минувши всю цю барвисту компанію, я нарешті вихопився на площу перед магістратом. Дзигар показував вісім по восьмій. Але тут, усупереч усім щоденним звичкам і звичній економії, мені заблаглось потішити чимось вагітну (і то вже на останніх тижнях) дружину. Знаючи, що варто мені не прийти додому десять по восьмій, як негайно засурмить сьомий ян-

гол, впаде небо і у всьому світі запанують Ад та Ізраїль, я однак, ніби одержимий духом марнотратства, повернув назад з наміром купити жінці пару печених яблук і обом медових шуликів на завтра. Справа проста, а потрібні товари легко було знайти. Коли я знову глянув на дзигар, той показував уже квадранс на дев'яту. Уся площа просто кричала, що сталося щось невинправне.

Назустріч мені, щойно я останньої хвили вилетів в арку, просто з-під коліс фіакра, вибігла незнайома жіночка з торбою і швиденько пішла в бік жидівського кварталу. Ще з вулиці було видно, що у великому покої горить світло.

У снігах я лицем до лица зіштовхнувся зі здоровим, високим чоловіком, який квартирував на другому поверсі. Казали, шевцював і колись знав кращі часи. Золотий зуб у роті теж схиляв до такої думки, але, попри це, зараз він жив бідно, як церковна миша, ділячи кімнату ще з одним таким бідаком — молодим сажотрусом, який, приїхавши з села, не зміг краще облаштуватися. Блиснувши золотим зубом у вибачливій посмішці, швець пропустив мене в покій. На лаві під стіною сиділи двоє, які, певно, перші почули і прибігли на крики: пропахлий ладаном руський дячок, який, видно, саме збирався на вечірню службу, і місцевий олійник, який займав перший поверх і підвал кам'яниці, де, власне, і чавив олію. Видно, прибіг просто від преса, бо руки його майже по лікоть були заолієні, а на чолі, ніби миро, блистіли

жирні патьоки. Цих двох від ліжка відділяла велика цинкова балія з холодною водою. Вода порожевіла від крові з полотен, які у ній плавали. На ліжку лежала вкрита холодним потом Маріка і тяжко, нерівно дихала. В її ногах, наперек, лежало дитя і тихо сопіло вві сні. Колиску зі столярні я планував забрати щойно на тому тижні.

## ГЛАВА 19 ХТО БЕЗ ГРІХА

Тієї ночі, хоч Ігнацій нічого й не знав, Марія Камінська, пані Анна Кноп, пані Ольга Яковина, яку всі клієнти називали Хельгою, гадаючи, що вона німкеня, та Юзьо Лясковскі, що його вроджене ім'я було Йосип Лісовський, сиділи на другому поверсі в одному непримітному будиночку на вулиці Зосина Воля. Тоді вулиця ще була мало заставлена будинками, зокрема класичними маєтками на один-два поверхи вздовж правого узбіччя, серед яких власне житлових було небагато. На вході до деяких маєтків висіли червоні ліхтарі. Біля сьомого будинку з правого боку ліхтаря не було, а виглядав він, як будь-який будиночок заможного городянина,— двоповерхова кам'яничка з гіпсовими пілястрами поверх цегляно-дерев'яних стін, просмоленим дерев'яним дахом і невеликими сінями з дерева і скла.

Людина, що вирішувала зайти в цей будинок (за умови, що їй відчиняли двері), потрапляла в короткий неприкрашений передпокій, освітлений кількома

лампадками, де належало залишити верхній одяг і капелюх. На відміну від більшості ресторанів, тут адміністрація була відповідальна за речі відвідувачів, а випадку, коли хтось губив тут свого гаманця чи годинника, ніхто не міг пригадати. З передпокою гість відчиняв важкі суцільні двері, що вели в довгий вузький коридор, обклеєний червоно-золотими шпалерами і яскраво освітлений. У вільний час дівчата, сидячи у своїх покоях (а серед них було порівну полячок і русинок), співали, розмовляли або шили — просто, щоб убити час. Сьогодні з найближчої кімнати на два голоси долинала популярна любовна пісенька «Jeszcze raz widzę ja w tym snie, że ty gdzieś na brzegu tam»<sup>1</sup>.

У коридорі гостя зустрічали господиня закладу пані Хельга чи одна зі старших дівчат, що приймали замовлення. Після цього клієнт або залишався на першому поверсі, або йшов на другий чи до підвалу. Більшість клієнтів (переважно старших офіцерів) обирали перший поверх і йшли далі по коридору, зникаючи за якимись дверима, що їх із коридора виходило сім,— трое зліва і четверо справа. Кожна з кімнат на першому поверсі була вмебльована ліжком із дешевим бруднуватим балдахіном, який дарував певне відчуття розкоші, великим дзеркалом над туалетним столиком і старенькою бронзовою ванною, в якій дівчата могли помитися після роботи. Година в такій кімнаті коштувала три ринські.

<sup>1</sup> Я знову бачу в тому сні — ти десь на березі там (пол.).

Якщо в клієнта були особливі вподобання (а це був чи не єдиний будинок на ціле місто, де таким уподобанням потурали), його проводжали в підвал. Східці в підвал починалися в кінці коридора і закінчувалися невеликим підземним тамбуром. Одні двері були на замку, там були технічні приміщення, де готували їсти, брали воду для ванн і так далі. Інші двері виводили в коротший коридор, де були лише дві середнього розміру зали. Більшість клієнтів підвального приміщення вдягали маски в передпокої, а все, що відбувалося за кармінного кольору оксамитовими завісами, залишалося за ними ж. Ціни підвалу були невідомі. Дівчата розповідали про своїх клієнтів тільки Хельзі, коли та запитувала, вона ж, хоч і не була нікому підзвітна, зраджувала свій секрет фірми на користь одного чоловіка, ні справжнє ім'я, ні титул якого, коли розглядати їх окремо, не були таємницею, проте у всьому Станіславі тільки семеро знали, кого стосується назвисько «Писар» і як величати одного непримітного службовця. Хельга належала до цих семи.

Здається, час згадати про найбагатших клієнтів. Вони, дійшовши до кінця коридора, піднімалися нагору. На другому поверсі гостя зустрічав багатий передпокій, щедро освітлений свічками і обклеєний шпалерами на кшталт вітального коридора. Під стінами стояли кілька пуфиків та м'яких кріселок у тон стінам. Передпокій призначався для гостей пані Хельги, яка жила тут-таки, у кімнатці справа, обставленій

доволі багато, але без надмірності,— широке ліжко, на якому вона іноді приймала дорогих серцю чоловіків, письмовий стіл, обернений до вікна, велика бронзова ванна, шафа з одягом і буфет з креслом обабіч великого вікна.

З іншого боку передпокою розташовувалась кімната, яка за формою і розмірами була цілком ідентичною з покоєм пані Хельги, проте вмеблювання відрізнялося кардинально. Коли гість уперше заходив до цієї кімнати, в нього виникало враження, наче він потрапив у величезне шатро — з металевої консолі, вмурованої в стелю, навсібіч звисали важкі штуки тканини, прикріплені до стін цвяшками із обшитими головками. Звідти матерія складками звисала до підлоги, доповнюючи враження шатра. Дерев'яні лаковані дошки вкривав подарований вдячним клієнтом пухнастий килим, на якому лежало кілька десятків подушок та твердих валиків, що за їх допомогою можна було якнайвигідніше вмотитися на підлозі. Посеред кімнати стояв невеликий круглий столик, на якому височіло керамічне наргіле з двома трубками і два скляні кльоші з фруктами і печивом. За нормальних умов ніч у такій кімнаті коштувала п'ятдесят ринських. Її знімали компанією.

Цієї ночі в кімнаті сиділо четверо, з них троє жінок, проте жодна з них не була повією, принаймні, вже не була. Пані Ольга Яковина, напівлежачи на подушках, суворо дивилася на Анну з Марією, а за її спиною нервово переминався Юзьо, уникаючи по-

гляду пані Анни. Пояснити цю ситуацію нескладно — пані Анна повідомила Марію, що на деякий час перебереться в такий-то будинок на Каліцькій, але забула сказати, що саме перебуває в цьому будинку. Марія, збагнувши, що трапила в бордель, хотіла піти, але її саме перестріла Анна, що в цьому борделі ховалась від переслідувань одного кавалера і заодно залагоджувала деякі особисті справи. Вона одразу зрозуміла, що трапилась чергова, пов'язана з Ігнацієм історія, негайно вхопила Марію за руку і потягла нагору.

Юзьо зайшов до Хельги щойно за десять хвилин перед тим, але багато сказати одне одному вони не встигли. До кімнати забігли Анна з Марією.

— Будете? — коротко запитала Хельга, киваючи на наргіле.

Марія збиралася вже похитати головою, але Анна мовчки підняла трубку і вручила її товарищі. Марія незграбно затягнулась і закашлялась. Анна забрала в неї обшитий тканиною чубук, сіла на подушку, підмостивши під себе валик, і глибоко затягнулась. Хельга терпляче вичекала, поки та видихне ароматний дим, і без тіні усмішки поцікавилась:

— Нащо ти прийшла і кого привела?

— Я маю тобі дещо пояснити, Олю,— відповіла Анна,— бо ти, здається, можеш допомогти моїй подрузі. Не знаю навіть — заспокоїти її або що.

— Навіть так? То я маю надію, що ти її відрекомендуєш.

— Я Марія,— заговорила пані Камінська.— І я не знаю, чому пані Анна мене сюди привела. Я прийшла сюди, бо вона дала мені цю адресу — сказала, поки що живе тут.

— Ну, пані Анна сказала правду. Але я не вас питала. Я добре знаю, що пані Анна з мого дозволу поки що живе тут. І тому я хотіла почути від неї, що тут робите ви.

— Олю,— важко видихнула Анна,— я ніколи не лізла в справи, які ти ведеш із Писарем, але мені здається, що бодай крихта інформації зможе пані Марію заспокоїти. Бачиш, вона переживає за свого чоловіка...

— Ха! — нешироко реготнула Хельга.— Якби я приймала всіх жінок, які переживають за своїх чоловіків, то не мала би святої години.

— Не про те. Він до тебе не ходить. Пані Марія — Камінська. Вона дружина нашого віце-бургомістра, пана Ігнація. Її чоловік захопився старими документами, історією фортеці. Марія каже, він почав мари́ти якимись таємними підземеллями і орденом, який у тих підземеллях начебто збирається. Шукає ключ до зміни історії, до тих, хто її контролює. Він колись був членом різних патріотичних товариств. І зараз мріє наче відродити Польщу вільним союзом усіх народів. Щось навело його на думку про те, що у підземеллі фортеці може бути ключ до цього.

Поки Анна говорила, Хельга мінялась на лиці, стаючи ще серйознішою, наскільки це було можливо.

Однієї миті в її очах наче промайнув страх, але вона негайно опанувала себе і знову напустила непроникну серйозність. Тоді взяла з кльоша яблуко, відкусила шматок і, переживавши, відповіла:

— Слухай мене дуже і дуже уважно. Те, що ти мені щойно сказала,— забудь. І ви, пані Маріє, забудьте. Не можу прямо сказати, що вашому чоловікові нічого не загрожує. Але найбільше, напевно, розчарування. Аню, з того, що ти мені сказала, я й сама про дещо тільки здогадуюсь. Я працюю з Писарем, але це не означає, ніби я знаю, що Писар робить. Пан Ігнацій нічого не знайде, а от його можуть шукати. Не буду нічого гарантувати, але принаймні поговорю про це з Писарем і, якщо хочете, спробую його переконати, щоб вони його не чіпали. З того, що знаю сама, скажу ще раз — твій, Маріє, чоловік, нічого не знайде. Якщо хоче шукати — нехай шукає.

Марія вже відкрила рота, щоб подякувати, але Анна застерезливо піднесла руку.

— Далі. Я знаю, Аню, що ти Йосю бачиш не перший раз, і бачу, що тобі аж пече запитати мене, що він тут робить. Тому кажу при тобі, щоб тобі не довелося слухати під дверима, коли проведеш пані Марію до виходу. Йосью не мій клієнт. Йосью мій, якщо хочеш, помічник. Йосю,— вона повернулась до хлопчини, який і далі стояв за нею, невідривно дивлячись на наргіле,— документи, які ти втратив, уже на місці. Тим не переймайся. Але щоб не було зайвих запитань і ти зайве не світився, через дві години сядеш

до брички, яка відвезе тебе в одне село... не буду казати яке,— вона зиркнула на Анну з Марією.— Там живе такий собі Євген. Ти в нього опинишся над ранок. Зараз сезон на урожай, то йому потрібні будуть люди при дворі. Пробудеш у нього два тижні. Для всіх жандармів міста ти, згідно зі свідченнями, будеш дурним батяром, який заклався з колегами, що зможе обнести суд,— і через тиждень про тебе забудуть. Твою маму заспокоять, тому через чотирнадцять днів ти спокійно повернешся додому. Ви всі троє зараз вийдете з покою і забудете все, про що ми тут розмовляли. Маєте моє слово, так буде краще для всіх. Що ж до вас, Маріє,— я щиро сподіваюся не побачити у своєму закладі вашого чоловіка із жодної okazji. До побачення.

Почуте не дало Марії жодної відповіді, але принаймні заспокоїло. Тому, коли вона вже за північ зайшла додому і лягла біля чоловіка, негайно заснула, глибоко і спокійно. Тільки над ранок почула крізь сон пісеньку «Jeszcze raz widzę ja w tym snie...» і побачила, ніби крізь якусь підземну нору, кружало передсвітанкового неба, запнутого туманом. Вітер гнав туман геть, десь далі, за межами її зору, дзюрчала ріка, і в просвітах вимальовувалась кульгава постать чоловіка, вбраного в костюм і капелюх-котелок. Її чоловіка. Старшого, вже трохи прихиленого до землі, з коштуром, який тепер був не лише для краси. Він роззирнувся і, не помітивши її, зник. У кімнатці на Липовій Марія заметалась на ліжку, невідомо, чим

стривожена — піснею чи образом. Але сон померкнув, пісня затихла. Марія обійняла ріжок перини і знову міцно заснула.

*Про наступні два роки життя Ігнація Камінського не вдалося знайти нічого, що не було б загальновідомим. На посаді віце-бургомістра він зарекомендував себе з найкращого боку — на цьому все. Що ж до пошуків таємних підземель, то тут ми не знаємо нічого і навряд чи коли-небудь дізнаємось. Ігнацій налагодив листування з Агатоном Гіллером, який на той час перебрався до Парижа, кілька разів у справах зустрічався з Антіном Шкромидою, проте ці спорадичні контакти навряд чи дають підстави припускати, що Камінський намагався смикати за ниточки, які потенційно вели до таємниці, що в її існування він фанатично вірив. Наступна сторінка, яку ми можемо сміливо розгорнути в цій історії,— 1868 рік, який ставить крапку в розслідуванні Ігнація та, хоч і опосередковано, спричиняється до трагедії року 1883.*



## ГЛАВА 20 ЕКПІРОЗА

Літо тисяча вісімсот шістдесят восьмого року за-тягнулось. На вулиці стояло вже двадцять восьме вересня, але на землю досі не впало жодної краплі осінніх дощів, а остання злива пройшла ще з місяць тому. Як і по цілій Європі, життя у Станіславі плинуло доволі розмірено і подекуди нудно.

Єдине, що останніми місяцями трохи дошкуляло міській владі та поліціантам,— неймовірно активна діяльність різних підпільних, конспіративних, революційних та націоналістичних угруповань. Називали їх по-різному, але все зводилось до того, що ніхто насправді не знав, чим вони займаються. Єдине, що підозрювали більш-менш точно,— ті мають справу з поляками. Хтось ночами обклеював паркани і стіни афішами, які зображали охопленій черно-білим вогнем силует міської ратуші із підписом «Ogień uzdrawia!»<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Вогонь очищає! (Пол.)

Хтось у поліційній управі зауважив, що перед Повстанням у Варшаві розповсюджували листівки зі схожим текстом, тільки що там був віршик. Хтось підняв архіви, з яких виволік на світ Божий одну з таких листівочок, котра проголошувала:

*Czas rozpieprzyć do diabła Londyn i Paryż!  
Niech kogut czerwony lata w słodkiej Warszawie!  
Dezynfikować Europę kłębami dymu!  
Ogień uzdrawia!»*

Тоді руки до цього розповсюдження доклала одна терористична організація, що марила встановленням у цілій Європі нового порядку і закликала всі народи до повалення монархічної влади. Їхні ідеї не знайшли відгуку в широких масах, саму організацію було ви-крито, а її членів — заарештовано. Це трапилось ще в лютому шістдесят третього. Органи місцевої влади жодним чином не підтверджували міграцію старих варшавських анархістів до Станіслава. Кількамісяч-ні пошуки не привели владу ні до самої організації, ні навіть до підпільної друкарні, яка, очевидно, ви-готовляла ці листівки. Попри те, що жодних інших проявів існування цієї організації в місті не спостері-галось, владі дещо незручно жилося з усвідомленням

Пора підірвати до дідька Лондони і Парижі!  
Хай півень червоний літає в солодкій Варшаві!  
Дезінфікувати Європу клубами диму!  
Вогонь очищає! (Пол.)

того, що десь під боком існує група людей, захоплена бажанням розпалити війну. Хай навіть такі бажання поки що поділяли одиниці.

Єдиним, хто не долучався до загального занепокоєння, був віце-бургомістр Ігнацій Камінський, який, хоч і не був уже членом жодної підпільної організації, добре тямив у специфіці їхньої діяльності. Був переконаний, що жодна організація не стане розповсюджувати гасла, які напевне не знайдуть відозви серед широких мас. Що-що, а війна була останнім, чого людям зараз хотілося. Ігнацій бачив у цій пропаганді радше чийось сплановану політичну акцію чи відвертання уваги. Втім, незалежно від замовника і мети, жодних слідів провокаторів знайти не вдалось. Можливо, ще кілька тижнів чи місяців принесли б свої плоди, можливо, навіть на завтра якийсь пильний поліціант знайшов би зачіпку чи свідка. Але було передобіддя двадцять восьмого вересня, зоставалось буквально півгодини до миті, коли їхнє розслідування втратить сенс.

Камінський сидів у внутрішньому дворі кам'яниці на невеликому кріселку, поруч із ним — Марія. Полуднували. На невеличкому літньому столику стояв мідний кавник і дві філіжанки, на таці — невелика баночка зі сливовою мармулядою. Поряд на тарілочки лежали намащені маслом шматки хліба. З хвилини на хвилину мав прийти Йосип, який тепер працював у магістраті помічником Ігнація. Марія відкусила шматок хліба і, скривившись, поспішила запити.

— Ігнацію?

— Що, Марісю?

— Ти вже пробував цю мармуляду, що ми в пані Вермутової взяли?

— Ні, а що?

— Можна викидати. Якийсь присмак у неї... ніби з димом.

Ігнацій не відповів, бо й нічого було відповідати на цю заувагу. Але, взявши собі шматок хліба, до мармуляди вирішив не торкатися. Тим часом вітер перемінився, завіяв із глибини дворів, донісши кислі запахи гною корів, кіз та свиней, що їх дехто тримав на обійстях і в невеличких повітках під будинками. Спершу Ігнацій почув тупіт ніг на вулиці Липовій, але особливо не звернув уваги — чи ж мало хто може бігати вулицею. Через кілька хвилин до запаху розігрітого гною домішалась гіркіша нотка, а над будинком попереду в небі з'явилися світлі пасмути.

— Пожежа, пане Ігнацію, — видихнув Юзьо, вбігаючи у двір. — На Липовій, там далі, горить!

Ігнацій підірвався і, щось коротко крикнувши Юзьові, кинувся на вулицю. Вище по вулиці Липовій дійсно горіло — на обійсті Герша Лотрінгера яскраво палала стайня, а через паркан горіло вогнище у тієї самої пані Вермутової — у дворі бургомістра Суханка. Вогонь грозив перекинутися далі на середмістя — і на їхній будинок зокрема. Вітер віяв із Радецького поля, просто в бік Кратерівки і ратуші. Ігнацій

розвернувся і побіг до магістрату, на ходу волаючи «Pożar, uciekajcie!»<sup>1</sup>.

Люди визирали з вікон, бачили клуби диму і починали гарячково збиратися. Кілька чоловіків бігали від будинку до будинку і просто під вікнами кричали про пожежу. Зайнялися будинки Моняка і Ноги. Вітер саме перемінився, став поривчастим, розносячи іскри на всі сторони, займаючи нові й нові будинки. Поки Ігнацій вибіг на вулицю Широку, в яку перпендикулярно впадала Липова, позаду нього вже юрмились люди із нашвидкуруч зібраним домашнім скарбом, а клуби диму затягували небо над середмістям. Ігнацій вибіг на площу Ринок, коли куранти на вежі пробіли першу. Налякані клубами диму купці, що облаштували на першому поверсі свої крамнички, похапцем збирали товар. Поступово площу залюднили втікачі з Липової. Ігнацій упізнав кількох вірмен, які мешкали в будиночках на вулиці, що її так і називали Вірменською. Вогонь швидко ширився.

На дахах будинків, що відділяли Ринок від Кратерівки, почала з'являтися заграва — вогонь саме перекидався через Широку. Зрозумівши, що його присутність у магістраті не знадобиться, Камінський побіг назад у напрямку Липової, сподіваючись перехопити свою дружину. Він знав, що Юзьо відвезе її до пані Анни додому, не переймався тим, але почувався би спокійніше, якби на свої очі побачив її на фірі. Тим

<sup>1</sup> Пожежа, тікайте! (Пол.)

часом фірмани почали з'їжджатися в напрямку Широкої, пропонуючи свої послуги городянам, нав'юченим домашнім скарбом. Із вікон на вулицю летіли порожні й повні меблі — столи, бюрка, кресенди, бамбетлі... Позаду Ігнація з жахливим гуркотом розламалося фортепіано. Тут-таки на площі чоловіки організовували добровольчі бригади для гасіння пожежі, але вже з першого погляду було ясно, що користі з них буде мало.

Ігнацій застрибнув на одну з фір і дістався до перехрестя Вірменської з Бельведерською — зрозумів, що далі їхати безглуздо. Вся міська забудова вздовж Широкої палала, поки кілька десятків пожежників воювали з вітряками, намагаючись не допустити розповсюдження вогню далі. Тим часом з південного боку горіло все, включно з лівим боком Бельведерської. Висока, увінчана куполом триповерхова кам'яниця, яка стояла на розі, також палала. Власне, палали третій поверх і високий купол, що виділявся, ніби смолоскип. На першому поверсі, де ще сьогодні вранці був дорогий салон, уже не було шибок. Кілька хлопчаків передавали через дорогу відра з криниці на Кратерівці, перекикуючи стогони вогню пісенькою:

*Ej chłopczyka hultaje  
Dobrze wom Bóg daje  
Ej we dnie gorzotecki  
W nocy kochanecki  
Ej baciary nie orzą*

*Baciary nie sieją  
Ej kany się baciary  
Na zime podzieją...*<sup>1</sup>

Попри пекло, яке ревіло навколо, Ігнацій устиг здивуватися, що ця пісенька, яку він пам'ятає ще з часів своєї науки, досі ходить серед молоді. У цей момент двері кам'яниці на розі Вірменської та Бельведерської востаннє відчинилися й Камінський не чув уже ні пісеньки, ні гуркоту вогню. На вулицю вибігли двоє чоловіків — переднього Ігнацій уже більш-менш добре знав, його звали Антін Шкроміда, з другим кілька разів стикався за час своєї роботи в міському уряді — то був аудитор Вітольд Беньо-Левицький.

Тут слід пояснити, що Станіслав від моменту свого заснування до 1868 року і навіть далі був вільним містом. Кожен його мешканець мав повне право ходити, куди йому було завгодно і, зрештою, з ким завгодно, поки це не порушувало закони спершу Речі Посполитої, тоді Австрії, а з минулого року — Австро-Угорщини (остання зміна, між іншим, не надто да-

<sup>1</sup> Гей, хлопчиська-гультяї,  
Добре вам Бог дає:  
Гей, удень горілочки,  
А вночі коханочки.  
Гей, батяри не орють,  
Батяри не сіють,  
Гей, куди-то батяри  
На зиму ся дінуть... (Пол.)

лася взнаки Галичині). Антін Шкроміда і Вітольд Беньо-Левицький мали повне право ходити, куди їм було завгодно. Хоч удвох, хоч порізно. Та й то не сама їхня поява привернула увагу Ігнація, а те, що вони тримали в руках, на ходу скидаючи із себе обсмалені фартушки. В руках у Вітольда була величезна, вправлена у шкіру (Ігнацій навіть не здивувався б, якби вона виявилась рукописною) Біблія з витисненим на обкладинці хрестом. Антін тримав чи то золоті, чи то позолочені інструменти — циркуль і кутник. Камінський аж присвиснув і широко усмінувся — просто перед ним свій кінець зустрічав Великий Схід Станіслава. Ложа, навіть назва якої залишалась невідомою.

Ігнацій сіпнувся, аж коли йому на щоку впала іскра розжареного приску. Роззирнувся. Ліворуч від нього, незважаючи на всі зусилля хлопчаків, горіла Кратерівка — горіли, кидаючи густий білий дим, ще не пожовклі дерева у парку, жарко палав усіма поверхами будинок Ханни Ланди, вогонь загрожував перекинутись і на щільно поставлені вздовж лінії парку будинки жидівського кварталу. Ігнацій вибіг із кільця вогню, яке вже загрожувало замкнутись перед ним, і біг крізь клуби диму, аж поки не спинився знову-таки на Ринку.

Тепер там панувало справжнє стовпотворіння. Чи не всі мешканці південної частини середмістя зібралися на ньому, спостерігаючи за вогнем, безсилі щось зробити. Завбачливіші домовлялися з фірма-

нами і їхали кудись геть — до родичів на Княгинин чи Загвіздя, на дальші села. Кілька сотень людей за кілька годин стали бездомними, а вогонь ще тільки розгорався. Була щойно друга дня, але густий дим заслони́в небо, так що вулицями доводилось іти чи не навпомацки. Ігнацій прикинув, що таким темпом вогонь легко може дійти і сюди — до Ратуші. Тільки тепер він згадав, що може втратити в цьому вогні.

Розштовхуючи людей, які заворожено спостерігали заграву, що яскравішала з кожною хвилиною, Камінський побіг до входу в ратушу. Обійшовши будівлю із заходу, він відімкнув металеві двері, досі ще прикрашені пилявою, і побіг угору, до свого кабінету. У величезному поспіху неможливо знайти навіть речі, які розташовуються на видноті. Ігнацій добре знав, де лежать потрібні йому папери, але впав у панічний ступор. Відчинивши кабінет, просто стояв і незграбно сіпався, нездатний вирішити, куди йому слід рухатися. Схаменувся і кинувся до столу, коли мало не фізично відчув жар із відчиненого вікна. Дістав із верхньої шухляди стос переписаних від руки паперів та перетягнутий ремінцем уже доволі пухкий записник, після чого побіг на вихід. Тільки на сходах чомусь загаявся і, замість спускатися, вирішив піднятися нагору — на оглядовий майданчик.

З південного боку Ринку коїлося пекло. Практично все місто було охоплене вогнем, який впевнено минув Кратерівку і наступав на центр. Люди з центральної площі розбігалися в незайняті вогнем райо-

ни. Було ясно, що мить, коли почне горіти ратуша, нитання радше випадку, ніж часу. Достатньо було хіба іскри. Юрба валила на Заболотівську і Галицьку, подалі від вогню. Крізь примружені очі дивлячись на стіну жару, що раз у раз ударялась об вежу із новими поривами вітру, Ігнацій згадав спочатку слова, які йому два роки тому сказав Антін Шкроміда, тепер Брат Антін: «Щоби знайти глибші переходи — одного фундаменту буде мало. Треба хіба стерти місто з лиця землі». Тоді плакатики, розклеєні містом невідомими революціонерами, — охоплена вогнем ратуша і заклик «Ogień uzdrawia». У нього в голові все чітко лягало в єдину картинку. Він бачив винуватця і наслідки. Бракувало тільки розуміння причини. І до цієї причини він повинен був дістатися будь-якою ціною.

Вогонь уже вихоплювався з вікон будинків на самій площі, ліворуч смуга просунулась у глибину забудови і наближалась до вірменського костелу. Ігнацій стрімголов кинувся униз східцями і, вискочивши з ратуші на задимлену площу, кинувся в бік Княгинина. Розжарене повітря не давало дихати, бігти було майже неможливо, тому, опинившись на вуличці, що з'єднувала Галицьку і Заболотівську, Ігнацій спинився, важко віддихуючись. Людей було мало, більшість уже втекла подалі в передмістя, щоб там перечекати стихію. Пекло зосталось позаду, але його наступ не зупинявся. Вогонь починав повзти вгору ратушною вежею. У вухах шумувала кров, але навіть крізь шум він почув власне ім'я. Хтось його кликав.

— Ігнацю! Ігнацю!

— Гов! — голосно, наскільки дозволяли задимлені легені, відгукнувся Ігнацій.

— Давай до мене! Сюди!

Ігнацій повернув голову праворуч — туди, звідки, як йому здавалося, долинав голос. За кілька десят сажнів від нього в напрямку Заболотівської стояла фіра, запряжена парою коней. Навіть звідси було видно, як нервово хропіли і поривалися стати на диби тварини, чуючи дим. Він не уявляв, хто його кличе і нащо, але вибору не було. Бодай якийсь спосіб вирватися з цього жару цінувався понад усе. Ігнацій зібрався на силах і побіг до фіри. Фірмана пізнав, щойно опинившись на борту, — настільки змінився Орест за ті кілька років, що вони не бачились. Постарів і посивів з лица, але виглядав доволі-таки бадьоро — і тому геть невідповідно до ситуації.

— Їду я собі з середмістя, Ігнацю, на Вовчинці. Звідти, здається мені, буде краще видно. То от, їду, а тут по Галицькій хтось у котелку біжить. Скільки років маю діло зі Станіславом, Ігнацю, а в котелку ще-м нікого, крім тебе, не видів.

— То добре, Оресте. Добре, що ввидів. Бо я вже сили не маю бігти.

— Ну, то поїхали. Заодно поговоримо.

Ореста, здається, нітрохи не займала пожежа. Він сидів собі на фірі, геть безтурботний, і впевнено правував схарапуджених коней до вулиці Заболотів-

ської, а нею далі до Заболотівського передмістя, до двірця. Праворуч від них увесь горів чотириповерховий паровий млин Імердауера, а за ним було видно, що вогонь уже охопив цілу ратушу. Так закінчували своє існування два найбільших будинки міста. Орест з Ігнацієм уже майже проїхали передмістя. Гнані мінливим вітром іскри летіли наввипередки з ними до будівлі двірця, яку з відрами в руках намагалися відстояти залізничники.

Коли вони проїхати в кінець Вовчинецької дороги і піднялись на пагорби, вітер у місті почав стихати — видно було, що язики полум'я більше не кидаються туди-сюди, а рівно здіймаються вгору, затуляючи небо клубами чорного нафтового диму. Над Вовчинцями також панував присмерк, а десь над містом сонце хилилось до заходу. Орест зняв із фіри клунок і витяг із нього кілька закоркованих пляшок калузького пива. Стриножені коні паслися на вигонах, змирившись із запахом диму, а Ігнацій з Орестом цмулили кожен зі своєї пляшки і дивились на пожарище. Видно було, як високо підкидає іскри охоплена вогнем ратуша, як рівномірно горить житлова забудова, Ігнацій же дивився на бліде кружало сонця, яке ледь прозирало за димовою завісою, і згадував сон, що наснився йому ще колись давно — про зірку, що впала на місто і обернулася димом. Думав про Антіна, регалії в його та Вітольдових руках і про те, що насправді міг оздоровити вогонь. Десь далеко у середмісті чи не востаннє забамкала вже майже згоріла

ратуша, сповіщаючи шосту годину. Ігнацій лічив удари і спинився на п'ятому — від надмірного жару розплавився великий дзвін.

— Як ти живеш, Ігнацю? — озвався Орест, відсьорбуючи пиво.— Запанів там у своєму магістраті?

— З вами запанієш. Працюю, як завжди. Слухай, Оресте, а де ж тобою носило стільки часу? Я тобі вже й листи писав, і телеграфував, а ти мовчиш. Я вже було думав, що ти запанів. Або вмер...

— Та тут таке діло...— замнувся Орест.— Я тоді докладно жінку по сухотах поховав. Не казав тобі, бо нащо. То господарку і справи лишив на старшого, а сам трохи по світах поїхав. Того подивитися, іншого...

— І як — надивився?

— Та щоб не сказати гірше. Я ж, розумієш, хотів країну побачити. Ну, далі Львова і Черновіц. Грошей з нашого гендлю мав доста, бо все до гірших часів відкладав. А тут подумав, що не маю вже далі куди відкладати. Мені вже немало літ є, як не крути. То я поїхав на Румунів, звідтам — на Будапешт, Відень. Знаю, що ти там бував, тобі не в дивину, але які ж файні міста... Далі рушив на полудень, до моря побликше. А в Рагузі мені якась курва мама потягнула всі гроші з сумки. Я тобі так скажу, Ігнацю, що за ціле життя то я перший раз налякався. Своім телеграфувати не хтів, бо не хтів пужати, а як по правді, то і встидно троха було. Якщо тобі буде цікаво, то знай, що зброю возити легше, ніж із Дальмації пішки вертатись додому.

— Пішки? — роблено звів брови Ігнацій.

— Ну, та як пішки. Де просився на поїзди, де так сідав і їхав, поки не висаджували. Три чи чотири рази ночував у криміналі. Але з Відня мені потрафило, бо їхали якісь жовніри вагоном на Львів, то мене взяли з собою. Та й так за три тижні був дома. Далі їздити світами зарікся, вернувся до старого діла. Ті гроші, що мені лишилися, поклав собі ліпше витратити. Старшого до Львова післав, до науки. Може, люди з нього будуть.

— То твій малий тепер ві Львові живе?

— Та живе. А тобі нащо?

— Та просто питаю.

Обоє замовкли і повернулись до пива, поки над їхніми головами новими сузір'ями вибухали іскри пожарища.

## ГЛАВА 21 БУРГОМІСТР

**М**істо палало три дні. Третього дня магістрат зібрався у приміщенні парафіяльного костюлу на площі Франца, який не надто постраждав від вогню, на ухвалу відбудови міста. З того, що було відомо, згоріло двісті шістдесят будівель, зокрема ратуша, млин Імердауера, вогонь сильно пошкодив вірменський костюл та пивоварню Зедельмаера. Попередні збитки оцінили приблизно в мільйон ринських, а все обговорення звелось до того, що таких коштів у міста немає. Пошук фінансів доручили віце-бургомістру, який на той час разом із дружиною квартирував десь за Пасічною в такої собі Анни Кнопф.

Звісно, Відень дізнався про пожежу негайно, проте імперська бюрократія не могла дати швидку відповідь. Тож Ігнацій, повернувшись додому, засів за перо і папери. Писав листи до Відня, до імператорського двору, до імперської скарбниці з проханням надати місту позику для відбудови. Якийсь час Відень мовчав. А через три тижні раптом озвався листом:

*«Його Імператорська та Королівська Величність Франц Йосиф I, Божою милістю імператор австрійський, апостольний король угорський, король богемський, король ломбардський та венеційський, далматський, хорватський, славонський, Галичини й Володимерії та іллірійський, король єрусалимський та ін.; ерцгерцог австрійський; великий герцог тосканський та краківський; герцог лотаринзький, зальцбургський, штірський, каринтійський, карніольський та буковинський; великий князь трансільванський; маркграф моравський; герцог Верхньої та Нижньої Силезії, моденський, пармський, п'яченцький та гуастальський, Освенциму та Затору; тешинський, фріульський, рагузький та зарський; володарний граф габсбургський і тірольський, кібургський, горицький та градиський; князь трентський та бріксенський; маркграф Верхніх і Нижніх Лужиць та Істрії; граф Гогенемс, Фельдкірх, Брегенц, Зоннеберг та ін., государ Трієсту, Котору та Вендської марки; Великий Воевода Сербії, та інші, та інші, та інші милостиво згоден прийняти пана Ігнація Камінського, віце-бургомистра станіславського, на коротку аудієнцію під час свого перебування в Будапешті та обговорити з ним питання відбудови Станіслава, що в ньому рівно зацікавлені як мешканці згаданого міста, так і Його Імператорська Величність та вся держава».*

До Будапешта Ігнацій поїхав і перемовини з Імператором провів. Ніхто не знає, що саме сказав Його



Величності Камінський, але необхідну позику було отримано на неймовірно вигідних умовах. Особливо всіх дивувало те, що перемовини він провадив із тим само цісарем, від чийх очей його колись ховали в Княгинині. Додому він повертався героєм і на наступних же виборах став бургомістром. Не обмежившись цим, здобув мандат посла Крайового сейму, з яким пролетів вісім років тому, заснував ремісничо-міщанське товариство «Gwiazda»<sup>1</sup>, обіймав також директорські посади у двох банках, до побудови яких доклався особисто.

Одразу ж після повернення Камінського додому почалась капітальна відбудова всіх згорілих районів. Старі будинки зводили наново з каменю, вбезпечуючи місто від подальших пожеж. Так, було розширено площу Франца та Тисменицьку дорогу, яку перейменовували на вулицю Сапіжінську до річниці Люблінської Унії, відновлено Кратерівку, а неподалік Ринку, за будівлею коена, розбито і насаджено сквер, названий на честь Міцкевича. Було засновано кілька шкіл та започатковано газове освітлення вулиць.

За роботою могло здатися, що про події пожежі Камінський забув, але це враження буде помилковим. Такі висновки можна зробити бодай із того, що Камінський особисто інспектував підвальні приміщення та фундаменти, які вціліли в пожежі та на яких тепер належало зводити нові будівлі,— спу-

<sup>1</sup> «Зоря» (пол.).

скався туди, подовгу бродив, без жодних докорів сумління вимащуючи дорогі костюми. Така поведінка виходила за межі простих обов'язків бургомістра, хоч і додавала йому в авторитеті та народній любові. Знаковим є той факт, що, хоч на те й не було жодних підстав, відбудова ратуші затягнулась на два роки і почалась щойно у тисяча вісімсот сімдесятому. Городяни, безперечно, пояснювали це прагненням бургомістра передусім відновити житлові будинки та створити комфортні умови для людей. Коло спілкування бургомістра суттєво звузилось і за межами роботи складалося переважно зі старих знайомих у справах екзильних — то були Агатон Гіллер і Владислав Дзвонковський, які підозрювали про потаємну сторону його діяльності, але ніяк на те не зважали.

Марію така поведінка її чоловіка, з яким вона тепер все частіше спілкувалася через цидулки, радше злила, ніж захоплювала. Навіть коли місто відновлювалося, Ігнацій не облишив своїх вилазок до підвальних приміщень, а вдома бував навіть рідше, ніж доти. Він сам ускладнював собі роботу, забудовуючи місто так, що його первісна «ідеальність форм» іще більше зникала під масивом нових споруд і скверів, але на всі розпитування дружини про свою діяльність коротко відповідав:

— Фортеця зберегла як фундамент. На ній стоїть усе, що зараз є. Треба знати фундамент, на якому будеш.

Сама ж Марія виявилась доволі-таки терплячою дружиною і, незважаючи на всі дивацтва свого чоловіка, не витерпіла тільки через п'ятнадцять років після пожежі, коли її вже немолодий чоловік переїхав до окремої квартири, щоб «не заважати дружині своїми пошуками». Проте сама так і не добрала способу вгамувати Ігнація, тому знову — востаннє — звернулась по допомогу до пані Анни Кнопп, яка на той час мирно старіла у своїй хатині в Угорниках, тільки час від часу розважаючись товариством кількох старих подруг, зокрема Марії Камінської, та навідуючи могилу пані Хельги, яка померла через п'ять років після пожежі. Остання зустріч Анни та Марії детально описана самою пані Кнопп, яка вбачала в цьому небяю розвагу на схилі літ.

Тож Анна з Марією сиділи за столом, сьорбаючи чай. На скатертині між ними лежав середнього розміру пакунок. Марія кілька разів нервово сіпала рукою, ніби збираючись підштовхнути його ближче до Анни, але не відважувалась. Анна ж спокійно спостерігала за тим, як нервує її подруга, не збираючись допомогти їй почати розмову. Вона знала наперед, про що її попросить Марія, уявляла навіть, що треба буде зробити, але, знуджена довгим і безвилазним життям у селі, хотіла якомога розтягнути задоволення. Проте розмову почала першою:

- Ну що, Марисю, як тобі книжка? Дочитала?
- Не дочитала. Треба тобі віддати буде.
- Не сподобалася?

— Не знаю. Дуже він страшні речі пише. Не для мене.

— Ну ми з тобою вже старші люди, Марисю. А німецькій молоді, кажуть, подобається.

— Молоді — молодіжне. А для мене він аморальний.

— Ну, я б тобі дала його старіші книжки, але ти не сильно любиш грецьку літературу. А в цій, останній, я бачу нові віяння. Років через кількадесят його боготворитимуть. Хто його знає, може, він одного дня змінить світ.

— Та хай боготворять, хай змінює. Я того вже не застану. Хоча...

— Що, Марисю?

— Один уривок знайшла, який мені дуже нагадав про Ігнація... Він пише, що всі люди донині діляться на рабів та вільних і хто не має двох третин свого дня для себе, той раб. Байдуже, хто він у житті — ремісник, чи купець, чи бургомістр.

— Тобі фраза сподобалася, чи ти шукаєш способу заговорити про те, що в тебе в конверті?

— Аню...

— Та не бійся, розкажуй.

— Словом, я думала, коли він нарешті нічого не знайде, то йому полегшає. Але де там! Мало того, він тепер...

— Переїхав до квартирки на Вузькій Заболотівській, знаю.

— Як бачиш. Словом, жінки деколи шукають способу повернути чоловіка від коханки. Мені, сама

розумієш, тяжче. Я не знаю навіть, від чого його маю повертати.

— Марисю, скільки вже часу це триває? Років двадцять?

— Десь так.

— І чого ти думаєш, що зараз щось має бути інакше, скажи на милість.

— Не знаю. Маю хіба думку, щоби віднайти його від того шукання. Нехай думає, що знайшов те, що шукав, абощо?

— І як ти це плануєш зробити?

— Не знаю. Хочу розібратися з тобою. Бачиш — принесла всі його папери, які познаходила. По тому, що він шукав. Може, ти щось порадиш.

— Пораджу... А щоб ти здорова була, Марисю, з такими проханнями.

Анна бурчала, але, знаючи приблизно предмет пошуків Камінського, мала на гадці повернути одну аферу. Передовсім задля власної розваги, — як і всі самотні старші люди, вона стала трохи самолюбна, — але й від простої допомоги подрузі від неї не убуде.

— Ну давай хоч прочитаю, абощо.

Вона неохайно зірвала папір із пакунку і поринула у вивчення газетних вирізок та нотаток Ігнація, які так чи інакше оберталися навколо історії чи архітектури фортеці. Час від часу з'являлись приписи, що стосувалися безіменного Сходу міста Станіслава — ці частини радше були схожі на нотатки божевільного. Проте слово за словом картина двадцятирічних

пошуків Камінського формувалася перед нею в усій повноті, а переглядаючи останні записки, вона вже приблизно уявляла, що збирається робити. За міркуванням Анни, яка про себе визнала Ігнація схиленим на ґрунті таємниць міста, зрозуміти безумця міг хіба інший безумець. Зоставалося тільки знайти людину, здатну запалитися схожими ідеями не менше, ніж сам пан бургомістр. І так уже склалося, що пані Анна про таку людину чула.

Відклавши папери, вона тихо, щоб не розбудити Марію, яка тим часом задрімала на бамбетлі, пішла до бюрка, звідки дістала кілька чистих аркушів, давно не використовуване перо на дерев'яному стилусі та каламар. Повернувшись за стіл та, регулярно звіряючись із записами Камінського, почала komponувати листа. За основу взяла найправдоподібнішу в такому випадку легенду про булаву Станіслава Ревери Потоцького, змальовуючи перспективи віднайдення давньої реліквії та тісно пов'язуючи цю легенду з містичною символікою фортеці. Окремі пасажі з нотаток Камінського, які видавалися їй незрозумілими, переписувала майже без змін, покладаючись на те, що адресат повірить передовсім у саму легенду, а не в її деталі. У першому, «пробному» листі прізвища чи імені бургомистра вирішила не згадувати.

Марія, коли Анна виклала їй свої наміри, спершу їх не зрозуміла. Зрозумівши, обурилась. І щойно Анна докладно пояснила, як і що збирається робити, погодилась на авантюру.

Жінки пішли до хати через дорогу і Анна застукала до дверей. Відчинила молода жіночка у фартусі поверх грубої конопляної сорочки із запаскою та простою хусткою на голові. Рукави мала закочені, а самі руки аж по лікті були в борошні.

— Слава Богу, — чемно привіталась Анна.

— Слава навіки! Вітаю, пані Анно. Вам Йосипа?

— Так. Він дома?

— Дома. Ви вчасно прийшли, бо він оце надвечір буде їхати на Калуш. Щось йому передати?

— Покликати, коли можна. На два слова.

— Ой, не знаю. Він у stodолі зараз, коня лаштує. Хіба самі підіть, бо я, самі бачите, коло хліба.

Обійстя Лісовських за останній час змінилося. Йосип уже років десять як не працював з Ігнацієм, але перейшов на співпрацю з Орестом, який останні роки майже не виходив з дому через артрит, тому перший часто їздив до Калуша і назад. На селі говорили ще, що має якусь роботу в Станіславі, але про те ніхто нічого певного не знав. Хтозна, зі Станіслава чи з Калуша, але почав заробляти нормальні гроші — з них перебудував і трохи розширив собі хату, вимуровував її цеглою, а сам двір обніс високим парканом, так що зайти до нього можна було хіба через браму попри хату, до якої тепер було два входи із загальних сіней — один від дороги, а інший на саме обійстя, яке тепер обступали stodола, курник і невелика кузня. Йосип стояв уже у дворі, запрягаючи коня до возу, — повністю вдягнений, тільки що без шапки.

У свої тридцять два він уже почав лисіти — волосся на тімені значно поріділо. Анна підбігла до нього, простягаючи конверт. Він його взяв і запитально на неї глянув.

— Ти до Калуша? Передай конверт Оресту, нехай він через своїх відішле його до Львова. Але не через пошту. Передай, нехай доставлять кур'ером.

Йосип почув ім'я адресата і здивовано підняв брови, але нічого не сказав. Тільки сховав конверта в дорожню сумку і заліз на фіру. Кивнув жінкам і рушив у дорогу.

## ГЛАВА 22

# ТРИ МАРІОНЕТКИ

Роман Потоцький мав дві хиби. По-перше, він був франтом. По-друге, він був до біса розумний. Перша хиба нікому не шкодила, бо навіть у середовищі львівського панства він був таким собі юпітером серед биків, тому з його любові до вишуканого одягу та певного ексцентризму поведінки мало хто підсміювався. Друга хиба опосередковано вдаряла по ньому, бо розум у поєднанні з азартом, картярським талантом і вмінням добре блефувати щастя йому не приніс. Брак якоїсь із цих якостей не раз приводив до банкрутства родини, навіть заможніші, ніж його, але Роман, на щастя його власне і батькове, був добрим картярем. Тому цісарський указ йому забороняв грати в казино по всій імперії.

Коли освічена та розумна людина (а ці поняття, хоч їх часто плутають, не тотожні) позбавлена улюблених занять, вона починає шукати собі захоплені дії. Роман кидався з математики в історію, з іс-

торії в право, але ніде не знаходив собі надійного прихистку. Єдиною розвагою для нього стала фотографія, у якій він добачав великий потенціал нового напрямку мистецтва, а своїй фотолaboratorії приділяв усе більше й більше часу. На ту пору технологія була вже достатньо дешевою, щоб на тлі інших спадкоємців багатих польських родів Роман виглядав вельми ощадливим чоловіком. Тим паче, що скрутне становище, в якому він опинився через хворобу молоді дружини та судові позови тестя, не сприяло марнотратству. Проте розум також шукав свого виходу, на той час знаходячи його в криптографії та вивченні різноманітних шифрів. Можна сказати, що сам час сприяв тому, щоб Роман Потоцький під час променади у Стрийському парку одержав невеличкий непідписаний лист у конверті з простого паперу. Вперше за багато років непересічний багаж знань не те що не допоміг, а тільки заплутав його при розшифруванні таємничого послання. Лист, дрібно списаний з одного боку аркуша делікатним почерком, повідомляв:

*«Шановний пане,*

*Не звертаюся до Вас на ім'я, на випадок, якщо лист трапить не в ті руки, хоч я й доклав усіх зусиль, щоби цього не сталося. Пише Вам друг, котрий щиро бажає добра Вам і Вашій родині. Не знаю, чи Ви коли-небудь цікавилися своїм спадком, але зараз буду щасливий повідомити, що Ви здобули на те повне*

право. Переказ про нього урвався в давні часи, проте той, хто вміє шукати — завжди знаходить. Я пишу Вам як той, хто шукав і знайшов, але визнав за Вами повне право на володіння таємницею.

Як Ви знаєте, Фортеця (а про її назву Вам із Вашою фамілією здогадатись буде неважко), була закладена за проектами ідеального міста, що їх довгий час розробляли італійські мислителі, ба навіть сам Леонардо. Якщо Ви глянете на мапу, то зможете переконатися, що вона ідеальна за своєю формою та пропорціями. Навколо бастионів та всередині куртин можна провести два кола, ні на міліметр не поправляючи деталі. Якщо хочете, перед Вами Місто Сонця, яке, хоч і давно втратило первісні форми, донині тримає на своїх підмурівках пізніші епохи. Це Ваша вотчина і кому, як не Вам, пред'явити права на скарб, що належить Вам по крові. Безперечно, якщо слово «булава» істинно Вам про щось каже, — а в досконалості Вашої латини я не сумніваюся, — то цей лист може стати для Вас першою віхою на недовгому, проте вельми складному шляху.

Я пишу, маючи на те всі підстави, в надії на Ваші знання геометрії та покладаючись на здатність кожної освіченої людини провести квадрат між раменами хреста. Коли Ви глянете на згадані мною кола, то легко зрозумієте, де шукати точку перетину. Про користь, яку для Вас може становити згадана реліквія, що її пошуки слід починати саме звідти, Ви, вельможний пане, можете посудити куди краще

ні мене. Ця перша віха має стати брамою до вотчини, залишеної Вашими прадідами в місці, яке я можу назвати п'ятим храмом, чи другою ратушею, але назву, в якій фігурує сімка, наріжне число, розкрити не відважуся.

Щиро сподіваюся, що Ви не сприймете мого листа ні вдалий чи невдалий жарт і уважно прочитаєте кожне слово, яким я промовляю до Вас. Сподіваюся також, що це не останній мій лист до Вас, вельможний пане. Попри те, що я маю повідомити Вам ще дещо, раджу не зволікати і освіжити засипану порохом віків родову пам'ять.

Ваш товариш,

Станіслав Дашевський»

Жодна людина, яка знала Романа Потоцького, не могла закинути йому легковірність. Молодий шляхтич брехунів не любив, а до всього ще й дуже добре відчував неправду. У листі він підозрював чийсь жарт рівно доти, доки його не дочитав. Проти версії з розіграшом свідчила явно глибока (куди глибша за його власну) обізнаність з історією роду Потоцьких та фортеці (в якій щойно за третім перелічуванням упізнав-таки Станіслав). Роман із головою пірнув у бібліотеку свого молодшого брата, Юзефа-Миколая, і серед старих книжок з історії та архітектури знайшов кілька побічних доказів тому, про що йшлося в листі. Після цього настала черга старих планів міста за проектами Корассіні та Беное, граф

порівнював виникнення та зникнення споруд, зміни обрисів фортеці, а через десять днів, саме коли надійшов другий лист, мав уже готову схему, за якою вулиці та провулки ділили старе місто на рівні сектори і квартали, розумів, яким чином накладаються центри двох кіл та перетин діагоналей квадрата, сторони якого сполучали чотири основні храми, проте жодна книжка, ані документ, не дали йому відповіді на запитання про те, що таке «п'ятий храм чи друга ратуша». На думку Юзефа-Миколая, який невідь-де відкопав стару книженцію з нотатками про його тезку, Юзефа Потоцького, йшлося про велику залу, що до неї гетьмана уві сні провели тринітарії, але на цьому інформація вичерпувалась. Другий лист, одержаний двадцять восьмого березня, був значно коротшим:

*«Шановний пане,*

*На додаток до вже надісланого листа маю зауважити, що ця історія цікавить не лише Вас — я-бо впевнений, що Вас вона зацікавила. До мене долинули чутки, що бургомістр Ігнацій Камінський, який видав реставрацією міста після пожежі, має ключ до Храму, що його вельможному пану слід знайти.*

*Не можу вказувати, але наполегливо рекомендую налагодити з ним зв'язок, поки не стало запізно. Якщо не поквартитесь, може статися так, що таємницю буде втрачено навіки.*

*Ваш товариш, Станіслав Дашевський».*

Роман перед тим просив декого зі своїх людей перевірити всі можливі канали, через які йому міг надійти таємничий лист. Слід виявився хибним і вринався на одному торговцеві худобою з Калуша, старому бойкові, який ніяк не міг бути ні адресатом, ані — з огляду на хворобу та поважний вік — посередником. Тепер же шляхтич перекинув агентів на розвідку постаті Камінського. Як і будь-який вправний картяр, Роман волів знати про свого потенційного суперника чи партнера все, перш ніж сідати до гри.

Результати його не дуже втішили. Бургомістр користувався народною любов'ю, але при цьому кілька разів уже горів на корупційних скандалах чи виборчих махінаціях, через що втратив мандат посла до сейму і кілька дрібніших регалій, тому сам собою був фігурою майже одіозною. Проте легкий флер криміналу Романа не лякав, справжня проблема полягала в іншому — Ігнацій був запеклим поляком. Про це свідчила його бурхлива кримінальна біографія, зумисне піднята з архівів, його поточне коло спілкування — колишні учасники Січневого повстання, що знайшли собі притулок у Станіславі, а ще — цю частину Потоцький додумав сам, але виглядала вона вельми логічно — цікавився таємницями фортеці, хоч не мав на те, власне, жодних особистих підстав. В очах Романа це виглядало як прояв ностальгічної любові до Польщі.

Відтак існували певні причини, які унеможлилювали особисте спілкування Романа Потоцького

та Ігнація Камінського. По-перше, хвороба його дружини, Ізабелі, прогресувала, тож він не хотів залишати її саму. По-друге, Камінський не приховував свого дещо зневажливого ставлення до Альфреда Потоцького, який практично завстрічався, і не існувало жодних підстав інакше ставитися до Альфредового сина. По-третє, ця справа обіцяла забрати чимало часу, якого в Романа навіть без огляду на вищезазначені обставини не було. Наступні три тижні молодий шляхтич провів у пошуках годящого кандидата, поки не знайшов того, хто досконало пасував на цю роль як професійно, так і за політичними поглядами.

\*\*\*

Тим часом життя Ігнація якісно не надто відрізнялося від Романового. Сім'я для нього давно вже відійшла на другий план, робота потихеньку розвалювалась, а все, що надійно зоставалося в руках, насправді ніяк до них не давалося. Корупційні скандали більше не загрожували йому втратою посади, але залишили певну пляму на репутації. За мандатом посла він не вельми сумував, як і за іншими втраченими регаліями. Можна було сказати, що він занедбав обов'язки бургомистра, тільки от останнім часом Станіслав огорнув такий дивовижний спокій, що й занедбувати було нічого.

Зараз важило тільки одне — він знайшов якщо не розгадку, то принаймні шлях до неї. Знав точно і непомильно, де має шукати. Два дні тому на Сапінжінській поліціант буквально за руку схопив дрібного злодюжку, який тихенько обносив ювелірну крамничку Берштайна. Злодюжку, як заведено, кинули до камери в казематах ратуші, де й залишили на ніч. Наступного ранку камера, як то багато тому років трапилося з Юзєм, виявилася порожньою — і ніхто не знав, де шукати втікача і як він вибрався крізь замкнені ґрати. А вчора його, геть охлялого і зблідлого, знайшли у дворі військового шпиталю. Злодій, дев'ятнадцятирічний Францішек, божився, що не уявляє, як там опинився, та навіть більше — стверджував, що абсолютно нічого не пригадує про події двох останніх днів. За його словами, останні спогади стосувалися тюремної камери, коли він збирався скрутити з прихованого у черевикові тютюну (саме для таких випадків) папіросу. Поліціанти змирилися з тим, що з хлопця не вдасться витягнути більше жодного слова і просто посадили його до іншої камери, прикувавши попередньо довгим тонким ланцюгом за руку, щоб тепер він напевне не зміг нікуди втекти.

Але тільки він, Ігнацій, зрозумів, що насправді означало це химерне зникнення — і що, напевне, означало зникнення малого Юзя тоді давно. Мав це перевірити. Для такої справи одягнувся так, як воно личило, — протерті брезентові штани, проста сорочка



і міцна парусинова куртка. В задній кишені штанів лежав короткий викидний ніжик того типу, який нещодавно став шалено популярним серед міської босоти. До комплекту — повністю заправлений гасовий ліхтар, шматок крейди в нагрудній кишені та двадцятисажнева мотузка, яку, щоб уникнути підозр чи розпитувань, обмотав навколо тіла, тим само сильно скувавши свої рухи. Спорядившись таким робом, Ігнацій рушив до ратуші.

На вході до казематів, як і завжди, чатували двоє жовнірів. Проте добре відомого всім бургомістра вниз пропустили без жодних питань. Тільки сам Ігнацій, спускаючись, дав їм декілька малозрозумілих вказівок:

— Поки я внизу — каземати закрито. Не пускати нікого, хоч би і вели затриманих. Хай ведуть на гауптвахту чи хоч куди. Поки я не вийду, сюди не має зайти жодна душа. Це ясно? — збентежені жовніри кивнули, нічого з цих розпоряджень не збагнувши. Але вони й не мали розуміти, щоб виконувати наказ. А бургомістр мав усі повноваження подібні накази віддавати. — І ще одне. Я можу вернутися не сходивши з підземелля, а знову зайти з Ринку. Не дивуйтеся і чекайте моєї появи.

З цими словами Ігнацій засвітив ліхтаря та пішов униз. Був доволі пізній вечір, тому Францішек, за браком кращого заняття, мирно сопів уві сні разом із кількома іншими арештантами. Камінський звернув із північного коридора до пари центральних камер,

що з однієї з них уже двічі зникали люди. Особливим розпорядженням жандармерії в цьому крилі тимчасово нікого не утримували, тому всі в'язні тіснилися на вельми обмеженій решті казематного простору.

Ігнацій зайшов до відімкненої камери і поставив ліхтар на підлогу, після чого заходився знімати з себе канат. Один його кінець він прив'язав до поясу, другий поки що залишив вільним. Тоді підійшов до стіни і заходився ретельно, п'ядь за п'яддю її промацувати. Пальці раз у раз натикалися на сліди колишніх арештантів, які цвяшками, шматками каменю і бозна-чим іще борознили цю стіну, мабуть, із першого дня існування тут казематів. Там вистачало всього: куплетів пісеньок, пристойних і не дуже, однаково потворних малюнків та імпровізованих барельєфів, простих ліній та закреслених зарубок. Єдине, чого не було на стіні, — вільного місця.

Власне, бургомістр не знав до ладу, чого шукає на тій стіні. Очевидно, мала бути якась точка, що відчиняла прихований прохід, але знайти її навгад і практично навпомацки можна було хіба завдяки сліпій фортуні. І сталося так, що Ігнацію чи не вперше за останні двадцять років пофортунило в пошуках. В одному місці — він навіть не певен був, у якому саме, — стіна легко ковзнула назад, водночас подаючись уперед праворуч від нього. Утворений нею прохід був нерівний — то були не двері, а особливий фрагмент мурування, підігнаний до решти блоків, але не скріплений із ними безпосередньо, а просто

встановлений на якомусь обертальному механізмі. Повернувшись, мурівля утворила наче стіну, що займала половину малесенького тамбура, ліворуч якого починалися гвинтові сходи вниз. Узявши до рук лампу, Ігнацій почав спускатися. Відлічив тридцять три сходинки, перш ніж опинився на перехресті, куди вертикально впирався проліт. Навмання обрав правий коридор. Досягнувши першого повороту, пошукав, до чого можна прив'язати мотузку, яка весь цей час тягнулась за ним, але стіни були щільні та голі, а мощена струхлявілою від часу дерев'яною бруківкою підлога не давала жодної змоги закріпити її бодай будь-де. Про крейду в нагрудній кишені Ігнацій зовсім забув, тому вирішив іти по пам'яті, на яку, дяка Богу, ніколи не скаржився.

Поворот галузився у двох напрямках — наліво і направо. Бургомістр так само навмання повернув ліворуч. Опинившись упритул біля мети, він збагнув, що так і не знає, що ж, власне, шукає. Кожен наступний коридор нічим не відрізнявся від попереднього — всі вони були однаково сірі, кам'яні та порожні. Ліворуч, ліворуч, прямо, праворуч, ліворуч, прямо, знову ліворуч. Зрештою, Ігнацій геть утратив відчуття напрямку і йшов навмання, розраховуючи дістатися хоч кудись. Коли через кілька годин і незліченну кількість поворотів побачив попереду вже знайоме перехрестя, із центру якого вгору здіймалися гвинтові сходи, — кинувся вперед, забувши про вік і втому, радий вибратися з казематів на світ Божий. І, не-

зручно ступивши на нерівну підлогу, підвернув ліву ногу буквально за кілька метрів до виходу нагору.

Піднімався повільно, важко накульгуючи. Вже в камері опустився на нари і кілька хвилин важко відсапувався, поки нарешті зважився підвестись і повернути маскувальну стіну назад у вихідне положення — вона піддалася на диво легко, ніби лише й чекала найменшого поштовху. Тоді загасив ліхтар і повільно пошкутильгав до виходу. Жовніри зустріли його здивованими і трохи наляканими поглядами, але ні про що не розпитували. Ігнацій же тільки кивнув їм та поволеньки побрів додому, раз у раз зойкаючи, коли надто сильно ступав на ушкоджену ногу. Вдома передовсім повідчиняв усі вікна, а тоді, квапливо роздягнувшись, ліг під перину, підставивши ушкоджену ногу нічній прохолоді.

До ранку нога настільки розпухла, що навіть вийти до виходка для Ігнація стояло в одному ряду з найбільшими подвигами в історії людства. Єдине, що змусило його встати з ліжка, — наполегливий стук у двері, десь біля дев'ятої ранку. Минула, здається, ціла вічність, поки він дочовгав до передпокою і відчинив. На порозі побачив людину, яку очікував побачити менш за все. Антіна Шкромиду. Той, судячи з вигляду, був збентежений не менше за самого пана бургомістра. Прокашлявшись, ніби перед важливим виступом, урядовий писар відкарбував:

— Доброго ранку, пане Ігнацію, пробачте, що вас турбую. Повірте, на те не моя воля — сам я був проти

того, щоби якось налагоджувати з вами контакт. Майте на увазі, що я передаю вам тільки те, що мені було сказано вам передати: забудьте.

— Що забути? — не зразу зрозумів Ігнацій.

— Ви знаєте. До побачення.

Щойно тоді Ігнацію сягнуло, що саме його просять забути, але відповісти він нічого не міг, бо Антін уже крокував сходами вниз. Тож Камінський просто гукнув:

— Агов, пане писарю!

— Слухаю, пане бургомістре? — озвався Антін із першого поверху.

— Викличте мені лікаря.

Урядовий писар Антін Шкроміда мовчки вийшов, зачинивши за собою зовнішні двері.

Проте зробив він навіть більше, ніж про те просив Ігнацій,— викликав лікаря на стару квартиру, до пані Марії, а на Заболотівську прислав фіакра, яким Камінський дістався додому. Дружина, звісно, розцінила його повернення як наслідок листів, надісланих пані Анною. Чоловікові про те не обмовилась ані словом, а він, ушкодивши ногу, наче втратив інтерес до своїх розслідувань. Хоч те й було пов'язано передовсім із фізичною неспроможністю щось розслідувати, а все ж Марію після тривалої паузи втішало бодай таке спілкування. Перший час Ігнацій лікувався вдома, а в люди почав виходити щойно через тиждень, хоч у такій тривалій перерві не було потреби. Проведений удома час багатократ-

но помножив його підозри і ненависть до Антіна Шкроміди, але сам із собою Камінський був чесний — нічого заподіяти писареві він не міг. Обое навзаєм уникали один одного і були начебто задоволені з такого стану речей. Передостанній відомий випадок їхньої зустрічі — двадцять сьоме квітня, Страсна п'ятниця.

Після меси з колегіати валом виходили люди. На протилежному боці площі Франца не менша юрба виходила і з руського костьолу, розтікаючись навсібіч по своїх домівках і змішуючись із католиками посеред площі. Ігнацій вийшов з костьолу в супроводі дружини і Агатона Гіллера з родиною. Останній, забачивши у юрбі Шкроміду, який був частим гостем редакції «Станіславського кур'єра», приязно замахав йому рукою. Антін підійшов і приязно привітався з Агатомом і його ріднею. Поцілував руку пані Марії. Щойно тоді повернувся до Ігнація та нерішуче запер. Камінський, розуміючи, що жодних публічних причин виявляти неприязнь до одного зі своїх підлеглих у нього не було, приязно обійняв Антіна та у святковому пориві по-дружньому поцілував його в щоку.

Люди, які в цей час ішли Кратерівкою, могли помітити, як під кленом раптом сіпнулось і обм'якло тіло жида-прохача. Але люди були заклопотані святом, ніхто цього не побачив.

Поки Антін Шкроміда обіймався зі знайомими біля входу в костьол, потяг «Лемберг—Черновіц» саме проминав Долину. Вагони поїзда не були заповнені навіть наполовину. В другому класі, де на трьох сидіннях вигідно розвалився молодик у дешевенькому пальті, сиділо ще хіба з десяток людей. Усі інші були по церквах, бо Страсна п'ятниця. Хто думав на Великдень вертатися зі Львова додому чи їхати до якої родини в гості — відкладав поїздку на завтра, на суботу.

Молодик був доволі високий, мав високе чоло, увінчане густою кучмою рудувато-русого волосся, зачесаного назад, та пишні, як на його вік, вуса. Їх він, судячи з усього, запустив нещодавно, бо раз у раз відривався від читання і підкручував оті вуса, щоб вони не звисали вниз, як їм належить, а невеликими дужками лягали на щоках. Незважаючи на трохи зношене пальто і частково обшарпаний зовнішній вигляд, молодик з усієї сили намагався виглядати ошатно і пристойно.

Молодика, який, мабуть, саме через вуса виглядав уже надто доросло, щоб називати його юнаком, друзі прозивали Жан-Жаком — за любов до іноземних мов. Справжнє його ім'я було Іван, а працював він журналістом. Власне, постійної роботи молодик не мав, але, позаяк був дописувачем до львівської газети «Діло» та журналу «Зоря» та ще разом із різними

знайомими намагався видавати якісь газети і журнали, то любив величати себе саме журналістом. Зараз, тим паче, мав на це всі підстави. Поверх останнього номера «Діла», що він його тримав у руках, лежав питальник, який йому вручив Роман Потоцький особисто — з проханням провести інтерв'ю і детальними інструкціями стосовно того, як саме це слід робити. У внутрішній кишені лежав запечатаний конверт, який йому дали разом із питальником, додавши до всього усну настанову розпечатати конверт безпосередньо перед інтерв'ю та достеменно виконати все, в ньому написане.

Жан-Жака гризла цікавість, але порушувати дану шляхтичеві обіцянку він не збирався. Зрештою, інтерв'ю з Ігнацієм Камінським — не єдине його завдання. Передовсім треба було зустрітися зі своїм давнім приятелем за листуванням і за дописуванням до «Діла» Мелітоном Бучинським, у якого збирався зупинитися. Крім зустрічі з паном бургомістром, належало провести ще одну, але коли і з ким — він не знав. Ті люди самі мали його знайти.

Щойно поїзд загальмував на станції «Станіслав», Іван вискочив із вагона і кинувся розпитувати людей, як пройти до Вузької Заболотівської, на якій, власне, жив Мелітон. Місто, хоч у ньому Іван був уже й не вперше, завжди справляло враження. Вулиця Романовського, яка вела від вокзалу, була забудована чотириповерховими сецесійними кам'яницями, прикрашеними ліпнінами атлантів, херувимів,

химер та орлів. Над фасадами будинків випиналися цегляні щипці, подекуди підперті гіпсовими волютами. На перший погляд, місто мало чим відрізнялося від Львова чи Відня, з тою лише різницею, що тут за найближчим поворотом можна було знайти прості напівселянські хати, криті гонтом, уперемішку з одно- і двоповерховими маєтками заможніших городян. Видно було, що будинки тут зводилися цілеспрямовано під житло — на перших поверхах майже не було крам і sklepів, а входи переважно розташовувалися в глибинах дворів, до яких вели ковані брами. Стояли одна чи дві двокорпусні кам'яниці, вхід до яких виходив на саму вулицю, проте будинки всередині були розділені наскрізним коридором, із якого можна потрапити в один із двох квартирних блоків — зліва і справа.

За першим поворотом ліворуч починалося Заболотівське передмістя, відділене від решти міста вулицею Вузькою. Відмежування міста від передмістя тут було очевидним — праву сторону, якщо дивитися в напрямку Сапїжинської, займали високі сецесійні кам'яниці, які мало чим різнилися від забудови на Романовського, чи, якщо пройти трохи далі, на Широкий. На лівій стороні вулиці де-не-де виднілися однопверхові дерев'яні хати зі стодами та городиками. Село підступало до міста, відмежоване тільки неширокою дорогою, прокладеною щойно кілька років тому. Іван знайшов потрібну кам'яницю, що стояла по праву руку, і піднявся на другий поверх.

Двері відчинив сам Мелітон — невисокий і круглолиций, з тонкими вусиками, які тільки підкреслювали круглість його привітного лиця, з якого лише підборіддя випиналося трохи вперед, від чого здавалося, що голова постійно трішки піднята вгору. Побачивши гостя, господар широко всміхнувся.

— Вітаю, вітаю пана Івана,— простягнув руку Мелітон.

— Просто Івана, ми ж домовлялися.

— Добре, добре. На ти?

— А чого б ні. Не перший день спілкуємось.

— Но, то добре. Іване, я збираюся до плащаниці на Франца. Підеш зі мною?

— Коли можна, то ні. Я трохи змучений з дороги, то хтв би трохи відпочити.

— Аякже! — енергійно кивнув Мелітон.— Постелив тобі в кімнаті справа. Будеш голодний, то на кухні є зупа в баняку. А які в тебе дальші плани?

— Вже на завтра. Маю стрітися з вашим бургомистром пополудню та є ще деякі особисті справи. На Великдень, певно, лишуся в тебе, а з понеділка рушу на Львів.

— Добре, ясно, ясно... Завтра ти зайнятий, але нічого, в неділю поговоримо. Я вернуся надвечір, ти не проти?

— Ти — газда.

— То все, побачимось коли побачимось. Тут на столику маєш другий ключ, якби хотів кудись піти.

— Дякую.

Мелітон пішов геть, а Іван тим часом пройшов до кімнати і, вивчивши зміст книжкових полиць, дістав собі томик німецьких оповідей про лиса Рейнеке, заходився читати, час від часу підсміюючись у вуса. Так він, сидючи за столом, читав до смерку, тоді по-вечеряв-таки холодною гречаною зупою і ще до півночі вклався спати, так і не дочекавшись повернення господаря. Той повернувся саме перед дванадцятим ударом, тихенько, щоб не збудити гостя, пройшов до кімнати і також вклався.

Прокинувся Іван доволі пізно — звертало вже на десяту. Від надміру сну боліла голова. Дістав із сумки несесер і пішов у ванну. Там довго вмивався холодною водою, а тоді ще довше голів ледь запіненою пензлем шкіру, зішкрябаючи бритвою коротенькі, ще майже непомітні щетинки. Тоді взяв гребінця і, трохи при-мочивши його, зачесав шевелюру назад. Ретельно за-правив сорочку, накинув піджак і сів на ліжку, витягнувши запечатаний конверт, який належало відкрити перед інтерв'ю. Там було написано всього кілька рядків тексту, але Іван кілька разів перечитав їх, сподіваючись, що побачив щось не те. Але текст залишався на місці. Була думка відмовитись, негайно повертатися до Львова, але пізно — аванс у Романа він уже прийняв, а віддавати його було геть нечемно. Тому Іван перехрестився, поправив піджак і вийшов із квартири, залишивши Мелітона неспокійно крутитися вві сні.

Йти було недалеко — дві кам'яниці вздовж Вузької Заболотівської в напрямку Сапїжинської, тоді на

третьій поверх. Там була одна з квартир Ігнація Камінського, в якій вони й умовилися про зустріч для короткого інтерв'ю. Іван іще раз важко перевів подих на невеликому майданчику біля дверей, тоді зважився і постукав. За дверима почувся шум і гуркіт, тоді шаркання ніг та цокання коштурса об дерев'яну підлогу. Минула, може, хвилина, поки двері відчинилися, а в залитому сірватим світлом проході вималювалася кульгава постать Камінського.

— Доброго дня,— чомусь несміливо заговорив Іван.— Ви погодилися дати мені невелике інтерв'ю для газети «Діло».

— Аякже! — несподівано легко і радісно погодився Камінський.— То для початку будемо знайомі. Я є, як ви розумієте, Ігнацій Камінський. Бургомістр Станіслава.

— Франко, Іван Якович, журналіст,— відповів молодик і потиснув простягнуту руку.

## ГЛАВА 23

# БАЖАННЯ ЗЛА

**І. Ф.** Скажіть, пане Ігнацію, ви ніколи не вбачали у своєму кримінальному минулому перепони для того, щоб обіймати посаду бургомістра?

**І. К.** Цілком дивовижне питання, враховуючи, що я займаю цю посаду вже п'ятнадцять років. Вам же кримінальне минуле не заважає сидіти переді мною і розпитувати. А взагалі цю тему піднімали не раз — так, були заперечення, можливо, навіть резонні. Але раз уже я тут — проблеми, як бачите, немає.

**І. Ф.** До речі, п'ятнадцять років — чималий термін. Ви вже збираєтесь на спочинок чи ще плануєте принести місту трохи добра?

**І. К.** Я буду на своїй посаді, доки мене з неї не попросять городяни. Голос народу — голос Бога. Але це не питання добра. Справа не в планах, а у викликах, які кидає життя. Все, що від мене вимагається, — я робитиму.

**І. Ф.** Не маю сумнівів. Ви ж завоювали собі репутацію рятівника міста після пожежі, але часи змінилися. Не нудно?

**І. К.** Нудніше, ніж було раніше. Але я також, зрештою, не молодшаю. В молодості все відчувалось гостріше. На старість залишається кілька захоплень, яким хочеться віддаватися, все інше робиться за інерцією. Це не означає, звісно, що я гірше виконую свої обов'язки чи ставлюся до них байдуже, ні. Поки що я цілком спокійно відповідаю на всі сучасні виклики, тому не бачу жодних підстав щось змінювати, поки це задовольняє всіх інших. Ну, та про це я вже казав.

**І. Ф.** Розумію. А корупція, в якій вас звинувачують, — це захоплення чи відповідь на сучасні виклики?

**І. К.** Не надто чемно з вашого боку. Як ви знаєте, жодного судового провадження не було. Зрештою, скандал уже й не надто свіжий, а я досі в кабінеті бургомістра. Тому...

**І. Ф.** А якщо глянути за межі крісла бургомістра? Мандат делегата до сейму?

**І. К.** Ви повинні розуміти, що подібні конфлікти передовсім політичні, а не юридичні. Ще з шістдесятого року, коли я вперше балотувався, я був і залишаюся чи не єдиним повністю незалежним кандидатом. Те, що я можу назвати себе таким і нині, — моя велика гордість. Те, що я, зостаючись польським патріотом, не почуваю потреби австріячиться, щоби добре виконувати свою роботу, — моя велика гордість. І в цьому, здається, ми з вами трошки схожі.

**І. Ф.** Я, мабуть, перейду до другої частини нашої бесіди. Ваш патріотизм дещо проявляється в любові

до міста та до його історії. Відомо, наприклад, що ви багато уваги приділяєте польському періоду, досліджуєте підземелля фортеці тощо. Можете поділитися знахідками з публікою?

І. К. Я не знаю, звідки ви...

*/Тут розмова раптово перебивається стуком у двері та появою третього персонажа, який, не чекаючи запрошення, зайшов у незамкнені двері. Раптова поява Антіна Шкромиди, очевидно, внесла в подальшу розмову сум'яття і сприяла її швидкому закінченню./*

А. Ш. Доброго дня, пане Ігнацію. Не вставайте, я на хвилинку. Радий бачити, Іване Яковичу. Так і думав, що застану вас тут. Мені передали, що ви, можливо, захочете нас знайти. Я, власне, дозволив собі ввірватися лише для того, щоби передати вам своєрідне запрошення. Маю надію, ви зможете його прочитати.

*/Пауза./*

І. Ф. Настільки просто?

А. Ш. Радий, що ви вважаєте це настільки простим.

І. К. Геть звідси. Обидва. А вам, Іване Яковичу, я забороняю публікувати це інтерв'ю.

## ГЛАВА 24 ЕПОХА БАРОКО

Франко, перетнувши Широку Заболотівську та проминувши вірменську церкву, звернув на вузьеньку бруковану вуличку, що тяглася повз площу Ринок, відділена від неї рядом будинків. Опинившись на площі Міцкевича, пошукав поглядом кав'ярню і, зайшовши досередини, замовив чорної кави. Обрав собі столик біля вікна, сів і замислився про події останньої години.

Так сталося, що обидві його заплановані зустрічі відбулися одночасно. Обидві не так, як він розраховував. Новоприбулого він не знав, але доволі добре розумів, звідки він прийшов. Але це потім. Нагальна проблема полягала в тому, що він цілком провалив другу половину інтерв'ю, вказану в запечатаному додатку до питальника. І, судячи з усього, закінчити опитування вже ніяк не вийде. А порозпитувати було про що, виходячи з гострої реакції пана Ігнація. Доведеться-таки повертатися до Львова і розповідати пану Роману, як усе було. Але доти у Станіславі



ще були справи. Франко дістав із кишені складений учетверо аркуш, що йому вручив незнайомий чоловік, поява якого урвала інтерв'ю. Розгорнув.

Аркуш був мапою центральної частини міста, як вона виглядала сьогодні, з позначенням вулиць і навіть окремих будинків. Друк був дрібненький і надзвичайно якісний. Поверх вулиць жирними чорними літерами лежали обриси двох фортець — Корасіні та Беное, хоч сам Франко гадки не мав, що це за фортеці. Обриси фортець проходили саме там, де вони були колись, тобто два бастіони рівносторонньої фортеці випиналися поза еполементи розширеної. Лінії, хоч і дуже чіткі та помітні, не закривали жодної істотної деталі та не заважали розрізнити, що і де. За цією мапою легко можна було орієнтуватися в сучасному місті.

Від будь-якої іншої мапи її відрізняла хіба орієнтація за сторонами світу. На відміну від звичайного картографічного стилю, де територія розташовується за сторонами світу, зазвичай із північчю вгорі, тут обриси фортеці були підігнані під формат аркуша, натомість компас, що тулився справа вгорі, був відповідно викривлений для того, щоб сторони світу ще можна було впізнати.

На друкованій мапі було всього дві позначки, нанесені чорнилом від руки. По-перше, під словом «Ratusz»<sup>1</sup> у дужках дрібненьким почерком було при-

<sup>1</sup> Ратуша (пол.).

писано «Malchut»<sup>1</sup>. По-друге, будинок із боку Краперівки, практично під самою лінією стіни, був позначений маленьким чорнильним хрестиком. Інших позначок на мапі не було, тільки на звороті виднівся ледь помітний припис русинською: «Знайди правильний орієнтир». Очевидно, йти належало саме до хрестика.

Франко, проте, доволі погано знав місто, тому рушив у обхід — повз Ратушу. Попри суботу, на площі кипіла торгівля. У передсвяткові дні середмістя перетворювалося на суцільне торговище, яке розросталося з Тринітарської площі, гарбаючи собі весь доступний простір, де в кошиках, на рушниках, полотнах, легеньких столиках і, подекуди, фірах продавалися всі можливі товари: паски, напечені діловитими газдинями, ковбаси, шинки, шпондери і найрізноманітніші вендліни, привезені з передмість, шулики і пампушки з Пасічної, на возах, запнуті ряднами, потаємно стояли діжі корчми з Княгинина і Тисмениці, що її запахи маскував гострий букет солі й молока від бочок з бринзою, вурдою та кошиків із копченими кониками, привезеними аж із Брустурів. Кілька тисменицьких валахів продавали вино з великої діжі, смаглява жінка торгувала дерев'яними коралями, а ближче до виходу з площі чоловіки в постолох і довгих сорочках допродували зимові запаси грибів, сушениць і горіхів. Під самою ратушею лаштували

<sup>1</sup> Малхут (пол.).

поміст, на якому ближче до вечора мали показувати якусь виставу на великодню тематику.

Ратуша, що височіла посеред площі, справляла колосальне враження. Так, вона не була оригінальною, загальний її стиль базувався на Гусятинській, але ця, безперечно, перевершувала свій прототип. Головний корпус перетинав майже всю площу з півночі на південь. Зали в кінці обох блоків були просторіші за коридорні кімнати, тож по краях споруда ніби розширювалась, гармонійно закінчуючись простими трикутними фронтонами, які опирались на гіпсові пілястри. Посередині здіймалась п'ятиповерхова вежа, збудована на старому каркасі, що вцілів після пожежі. Увесь третій поверх займала центральна зала засідань з великими склепінчастими вікнами, обрамленими ззовні псевдоантичними фронтонами, а по чотирьох кутах тулилися маленькі кабінети дрібних службовців. Цей комплекс вінчав квадрат оглядового майданчика і восьмикутна вежа, що приховувала годинниковий механізм великих курантів. Ще вище, з'єднана геніями інженерної думки з курантами, була дзвіниця, закрита видовженим півсферичним бронзовим куполом.

Франко купив собі копченого коника і від ратуші рушив у напрямку Кратерівського скверу. За ним, у кварталі, що прилягав до вулиці Широкої, стояла двоповерхова кам'яниця, мурована з цегли і пофарбована. Тільки навколо дверей темнів кам'яний портал, укритий старезним різьбленням, а балкон, що

нависав над входом, опирався на три різьблені консолі з того само каменю. З поперечного односхильного даху перпендикулярно виходив фронтон, усю площину якого займала пофарбована в колір фасаду промениста Дельта. Це був, безперечно, потрібний йому будинок. Тільки що входні двері були замкнені. Жодного входу зсередини кварталу не було — єдині двері, наглухо замкнені, жодного сліду людської присутності. Він дістав із кишені мапу і знову придивився.

Там не було нічого нового — ті само вулиці, ті само позначки. Жодних нових орієнтирів. Насправді крім одного. Він іще раз глянув на зворот. «Знайди правильний орієнтир». Щось шкрябало і не давало спокою в цій фразі, у слові «орієнтир». Він добре розумів, яким чином це слово вказує на Ложу, яку прийнято було називати Сходом, Орієнтом. І ось він під Ложею, але тут — нічого. Хіба що слово «орієнтир» стосувалося не Ложі, а чогось іншого. Він глянув на перекирвлений компас, який указував не на північ і не на південь. На карту, яка, всупереч правилам картографії, не була орієнтована за сторонами світу. Тоді швидко витяг із кишені оливу і заходився щось міряти серед схематичних вулиць, періодично звіряючись за накресленим на мапі компасом.

Свого часу, коли позиція Церкви була верховною істиною, вгорі зображали Схід як напрямок на Єрусалим: Схід, або Орієнт. І саме з напрямку,

за яким визначалось перенесення простору на мапу, горішня стрілка рози вітрів отримала назву «орієнтир». Тут ним, очевидно, була сама Ложа, проте мапа була, безперечно, складена правильно. Отже, справа була в ручних позначках. Ратуша була центральною, осьовою, і перенести її будь-куди на цій мапі було неможливо. Натомість хрестик, яким позначалась ложа, можна було повернути відносно ратуші, якщо виставити нанесений на мапу компас орієнтиром на схід. Для того щоб провести повні розрахунки — і це логічно, — потрібні були коси-нець і циркуль. Але достатня просторова уява легко компенсувала відсутність креслярського знаряддя. Якщо брати ратушу за вершину прямого кута, а лінію між нею і Домом Ложі — за один із променів, то другий промінь, який утворював на мапі прямий кут, простягався вертикально, по ширині мапи, проходячи добрий десяток будинків. Відкласти точну відстань без циркуля чи лінійки було б важко, якби не одна закономірність. Усі будинки на шляху променя, судячи з мапи, належали до житлової за-будови. Крім одного, великого, який прямокутною плямою темнів на світлому папері мапи, — римсько-го парафіяльного костьолу, який у народі досі називали колегіатою.

Франко кинувся назад на Ринок. Поміст уже встановили, бо біля нього зібралась юрба, слухаючи плюгавенького чоловіка у матер'яному фартуху та капелюсі, який стояв на авансцені, виголошуючи:

*Се нарочно виходил ниви оглядати,  
Чи будет что по літу серпом пожинати.  
Слава богу, недармо весну працювали  
І долини, і горби пашні поровняли;  
Не умерло, знать, в землі зерно ані мало:  
Ба умерло все, да все ж і пооживало.  
Тепера мні на пам'ять прийшла думка тая,  
Что священник говорил в церкві, поучая,  
Будто і тіло наше, хоча й гноєм станет  
По смерті, но, як зерно, на страшний суд встанет.  
Вірю тому: бо вижу сам, як в землі тліють  
Сімена, а в колосі ростуть і ціліють.*

Франко минув ратушу і вибіг на площу Франца, просто до колегіати. У присмерку величезний бароковий собор завжди здавався більшим, ніж удень, вишинаючись навсбіч дебелими мурованими контрфорсами, які, ловлячи проміння призахідного сонця, що заходило за дахом колишнього єзуїтського кляштора, відкидали кутасті тіні на провулок і сусідні будинки. На всяк випадок Іван спершу обійшов будівлю костьолу, шукаючи якогось бічного проходу, але задні двері, що вели із захристії, були замкнені. Натомість відчиненими виявились передні двері. Хоч на площі досі снували люди, Франко обережно відхилив ліву стулку та зайшов у притвор. У костьолі було порожньо і темно. Іван обережно рушив центральною навою, позираючи на бічні вівтарі. Тут не було жодного сліду присутності когось стороннього,

не було і проходу кудись далі. Це була просто порожня церква.

Він обійшов усю захристію, тоді проглянув бічні наві і навіть промацав вітвар. Навпомацки шукати було важко, але скидалося на те, що тут і справді нічого робити. Єдине приміщення, до якого він доти не заходив,— склеп,— було замкнене. Втім, у захристії на столі, як пригадалося, лежала важка в'язанка ключів. Замкова шпаринка була цілком звичайною і потенційно до неї міг підійти будь-який ключ із понад десятка тих, що висіли на кільці. Підійшов п'ятий. І от, щойно замок клацнув і піддався, а Франко взявся підважувати велику, вкриту карбованими пилявами бронзову ляду, гучно клацнули вхідні двері костьолу, а в наві розкотисто загучав голос Ігнація Камінського:

— Он він! Це він! Ловіть його! В кайдани і до каземату!

— За що в кайдани? — Франко настільки сторопів, що навіть не зворухнувся, коли до нього підбігли двоє поліціантів та заламали руки за спину.— Як я в чім винуватий, на то має бути суд!

Ігнацій пришкандибав до нього і став просто над ув'язненим, люто переводячи погляд із нього на відкриту ляду крипти.

— Я тобі буду замість суду,— пообіцяв крізь зуби. Тоді повернувся до поліціантів і наказав: — Тягніть до каземату і стережіть. Я скоро прийду.

Обоє жандармів потупили очі і потягли Франка геть, а той аж тремтів від незрозумілої злості, з якою

на нього дивився бургомістр. Не розумів, що відбувається між ним та міською Ложею, як бургомістр знайшов його в костелі, але розумів, що втрапив у величезну біду, з якої може й не виплутатися.

Поліціанти протягли його залюдненою площею, на якій народ юрмився, дивлячись виставу. Франка вели просто попід сценою, люди озирались на арештанта, тицяли пальцями і впівголоса перемовлялись. На сцені також запанувало пожвавлення, актори почали визирати з-поза імпровізованих куліс, розглядаючи чоловіка, якого, закутого в залізо, вели площею. Тим часом на сцені один із персонажів, безбожно косуючи на картину, що розгорталася просто під ним, виголошував:

*Боже! Ти правда вічна, твій нелицемірен  
Суд єсть, сам во всіх своїх ти словесіх вірені  
Ти ж обіщав всім воздать достойную міру —  
Зло злим, благим благоє, комуждо по ділу.*

До Терпіння на сцені доєдналась Отрада, Франка ж тим часом звели вниз сходами до каземату і, вкинувши до однієї з центральних камер, вийшли геть, замкнувши вхідні двері. В підземеллі було геть темно, тільки бічними коридорами, де камери під стелею мали невеличкі віконечка, на підлозі грали відсвіти вогнів надвечірньої площі, що пробивалися крізь натовп людей угорі. По сусідніх камерах, загороджених коридорними стінами, перешіптувались

арештанти, які тут чекали суду. Хтось шепотів до суди «Спиш?», а з іншого боку в цей час лунав притишений вигук «Mir wellen erpes machen düll den Mentel!»<sup>1</sup>, чувся гучний кашель і гуркотіння металевого тареля об ґрати. Проте вартові були до того байдужі, а шум площі приглушував звуки каземату. Глухо долинав голос актора, що декламував:

*Благословен бог, что сей избавил мя часті,  
Что не дал в руки сего мучителя впасти!*

Франко роззирнувся камерою і, користаючи зі слабенького світла, що добивалось до центрального крила з двох маленьких віконечок обабіч входу, заходився вивчати стіну. Серед огрому простеньких арештантських римівок, різноманітних рисунків крейдою та вуглем і схожих слідів багаторічного перебування тут в'язнів особливу увагу привертав чіткий, ніби вирізаний зубилом, рисунок — десять кружал, поєднаних павутинням перехресних ліній. Усі кружала були порожні, за винятком нижнього, в центрі якого так само акуратно було вирізано гебрейські літери «מלכות», а знизу виднів свіжий вугільний напис — «Malchut». Підкоряючись інтуїції, яка без його відома вже поєднала цю схему з написом на врученій йому мапі, Франко заходився обмацувати стіну в пошуках тайника чи чогось подібного і здивовано відчув, як стіна під його пальцями прогинається.

<sup>1</sup> Давай трохи подражнимо вояка! (Нім.)

Тим часом Ігнацій Камінський, дочекавшись, поки жандарми заберуть арештованого, похапцем вписав кілька рядків до свого записника, в якому вже закінчувалось вільне місце, заховав його до кишені та, спираючись на коштур, вирушив до ратуші. Мав намір переговорити із нахабним журналістом і зрозуміти, що йому відомо. А ще — що пов'яже його з Антіном та заради чого він затіяв цю розвагу з інтерв'ю. Площа Франца вже спорожніла, натомість на ринку досі юрмилися люди, що додивлялись великодню виставу, перш ніж лягати спати перед ранішнім богослужінням.

Продиратися з коштуром через площу було дуже важко. Раз у раз він когось штовхав і вибачався, хтось пізнавав його і ліз вітатися. Сподівався хіба, що промине сцену до кінця вистави — перше, ніж хтось звідти його заарештує і викличе до подяки як ініціатора дійства. На щастя, поки актор ще молов щось про райське блаженство, він розштовхав останніх глядачів та вийшов до дверей каземату, біля яких кулилися двоє вартових. Ще двоє, як він знав, сиділи в маленькій підсобній кімнатці всередині та, скоріш за все, різалися в карти.

— Щойно двоє жандармів привели нового. Де він є?

— Унизу, ая,— відповів вартовий.— Крила всі забиті, то його поклали до центральної.

— Як до центральної? — аж сіпнувся Ігнацій.

— Та бо кажу — більше не було куди. Або що не так?

— Пустить!

Вартовий мовчки відчинив двері й бургомістр стрімголов, наскільки дозволяла хвора нога, кинувся до центральних камер. Права, в якій мав сидіти Іван Франко, була замкнена. Але й арештанта в ній не було. Тільки на стіні темнів прохід, розділений на дві половини і повернутий на дев'яносто градусів.

— Відімкніть! — на весь голос гукнув охоронцям Ігнацій, аж в'язні по сусідніх камерах притихли і облишили свої звичні вечірні розваги.

Якийсь із вартових підбіг до нього, побрязкуючи в'язкою ключів, але, побачивши стінний прохід, завмер на місці.

— Дай сюди! — гаркнув Камінський, без жодного опору забираючи в охоронця кільце з ключами та відмичками і вдираючись до камери. — За мною нікому не йти! Нікому! — і, вихопивши револьвер, кинувся вниз гвинтовими сходами.

Щойно опинившись унизу, збагнув, що не має літара. Цього разу один із коридорів, на щастя, освітлювався смолоскипами — і саме з нього, здається, долинали кроки. З усіх сил намагаючись не зважати на біль у нозі, закрокував освітленим коридором, звертаючи туди, де у стінних кронштейнах горіли смолоскипи. Цього разу не було відчуття загубленості в темних коридорах. Цього разу його вели, як по нитці, чи то, радше, вели не його, а молодого нахабного журналіста, Івана Франка, який, зачувши позаду себе кроки, трохи пришвидшив ходу. Проте

не перейшов на біг — добре знав, що переслідувач не може його наздогнати. Після кількох поворотів Ігнацій раптом зорієнтувався, принаймні частково, — коридор, яким вони йшли, влився у широку галерею, яка через десяток сажнів різко повертала праворуч і назад, — вони йшли артилерійською галереєю одного з бастионів. Невідомо тільки, якого саме. Ще стільки ж — і смолоскипи звертали в напрямку непримітного прольоту з десятка східців, який, мабуть, переводив на нижчий ярус фортеці. Звідти коридор, тісніший, ніж нагорі, якийсь час вів прямо, аж поки смолоскипи просто вривалися. Доки було видно, вперед тягнувся порожній чорний коридор, який, мабуть, перехрещувався далі з собою подібними, творячи лабіринт, у якому Ігнацій легко міг проблукати аж до самої своєї смерті від голоду та виснаження. Прислухався. Кроків не було чути. Обережно, крок за кроком (нога також давалася знаки), Камінський рухався вздовж правої, більш освітленої стіни, аж поки не побачив єдиний коридор, у який міг звернути утікач. Прохід, зоставлений у мурівлі, був настільки вузький, що побачити його при цьому освітленні було майже неможливо. Він розташовувався за останнім смолоскипом, який, відкидаючи тінь від передньої стіни, надійно маскував його від сторонніх очей. Навіть якщо дивитися на цей коридор під прямим кутом, складалося враження, що попереду проста стіна, так само чорна, як і решта коридора.

Ігнацій пішов униз вузькими сходами, які починалися через кілька сажнів коридорчика. Як і на гвинтовій драбині, встиг відлічити тридцять три східці, перш ніж зупинився, наштотхнувшись, ніби на ще одну непроникну стіну, на коротке і спокійне запитання:

— То що ж далі?

## ГЛАВА 25 КІНЕЦЬ ІСТОРІЇ

Сходи виходили до великої зали, освітленої десятками смолоскипів та свічок. Ігнацію, котрий уважно читав нотатники Юзефа Потоцького, неважко було впізнати в цьому приміщенні ту саму залу, до якої гетьмана раніше приводили тринітарії. Але зараз усе виглядало по-іншому. Це не була просто порожня зала зі столом, заставленим різнокаліберними канделябрами. Зараз було видно, що тут є чотири входи-виходи. У стіні навпроти чорнів такий же вузький прохід до східців, як той, що ним він допіру спустився. Зліва і справа двостулкові дерев'яні двері приховували, якщо пригадати того-таки Потоцького, довгі коридори, один із яких вів до палацу. Сама зала була витягнута в напрямку гаданих коридорів, тому з того боку, де вийшов Ігнацій, цегляна стіна трохи вигиналася, закінчуючись через кілька метрів півкруглим склепінням угорі.

На столі горіла менора і дві дебелі церковні свічі у підсвічниках. Світла, яке вони кидали на стіл,

вистачало, щоб розгледіти інші предмети, які, здається, непорядковано лежали на столі. Між двома свічниками матово переливав на своїй гладенькій поверхні язика вогню людський череп, а поряд із ним стояв пісочний годинник. Ближче до краю столу стояла чаша, накрита покрівцем, і дискос, на якому лежала кругла облатка. Лівіше була книга, в якій Ігнацій упізнав ту-таки Біблію, яку Антін із Вітольдом рятували з пожарища. Вона справді була безмежно стара, наскільки можна було судити із зовнішнього вигляду. Але зазирнути в неї було ніяк — книжка була закрита, а поверх обкладинки лежали два золотих інструменти — косинець і розведений циркуль, зведені кутами досередини.

Сам стіл мав доволі дивну форму, що не згадувалося в записках Юзефа Потоцького. Він був шестикутний, суттєво видовжений з одного боку. У кутах стояли шість стільців, зайнятих чоловіками. Стільці були трохи відсунуті назад, так що обличчя чоловіків ховалися в тіні і їх неможливо було розгледіти. Власне, зайнято було п'ять стільців, бо Антін Шкроміда стояв зараз на чолі столу біля Біблії та потира, біля великого дерев'яного трону, в якому ніхто ніколи не сидів. Поруч із ним стояв роздягнений Франко. На ньому були лише легенькі полотняні сподні та сорочка. Ліва штанина і правий рукав були заковчені вище суглоба, пазуха, надірвана з лівого боку, виставляла напоказ серце. Антін, одягнений у звичайний костюм і білий фартушок, щойно побачивши Ігнація, запитав:

— То що ж далі?

Ігнацій зупинився на вході до зали, ніби його вдарили в обличчя.

— Що далі? — спокійно повторив Антін. — Ось ти прийшов, перервав ритуал. І що далі? Ти хочеш когось убити? Мене? Його? — він показав на Франка. — Я так розумію, що нам доведеться поговорити. Тому будь ласкав, поклади свої записник та револьвер до порожньої умивальниці, яку ти знайдеш на стіні праворуч від себе, і підійди ближче.

Роззирнувшись, Ігнацій справді побачив біля себе на стіні маленьку мармурову вмивальницю. Біля плямка на стіні навпроти, певно, також була вмурованою чашею. Поклавши туди револьвер і нотатник, він підійшов до столу майже впритул. Франко німо спостерігав за цією сценою, поглядаючи то на Антіна, то на Ігнація.

— Як я вже казав, наша розмова, мабуть, неминуча, — зітхнув Шкроміда, — тому запитуй. Обіцяю відповісти на все, що не стосуватиметься таємниці Ордену. А потім я тебе запитаю те, що цікавить мене.

— Запитувати? Добре. Я так розумію, ви є Орден Дракона?

— Чому Дракона? — не зрозумів Антін.

— Я знаю, про що він, — озвався один із чоловіків, що їх обличчя Ігнацій не бачив. — Ні. Ми не Орден Дракона. Знаю, є легенди про зв'язок із тим орденом Потоцьких, але то тільки легенди. Зрештою, ми пере-



стали тримати зв'язок із власниками міста відразу після смерті Анджея.

— Дякую, Мар'яне,— кивнув Шкроміда.

— Тоді який ваш зв'язок із засновниками? Хто ви є?

— Магістрат. Наріжний, так би мовити, магістрат цього міста. Ми засідаємо тут, унизу, обговорюючи проблеми та виклики, які ставить перед нами час. І, з огляду на власні зусилля, намагаємося впливати на порядок у цьому місті. Підтримувати його. Між нами є представники поляків, русинів, жидів та вірмен. Є представник чернечих орденів і я, представник Сходу. Ми всі тут, власне, належимо до Сходу, але тільки я офіційно його тут представляю. Власне, тому тут присутній цей чоловік, на прохання наших братів зі Львова. Відповідаючи на твоє запитання, ми справді Орден.

— Ви — масони?

— Не дивно, що ви нас не знайшли раніше, з такою логікою. Так, ми масони, але важливо не це.

— То про вас правду розповідають — ви керуєте історією? Ви розпалили пожежу і бозна-що ще?

— Пане бургомістре. Ви дуже сильно ображаєте нас, змушуючи переоцінювати ваші розумові здібності. Ви думаєте, що масони — це люди, які збираються за зачиненими дверима і потайки вершать долі Світу? Не певен, чи ви розумієте, але ми — присутні у цій залі — не є Ложею чи то Сходом. Усі ми — члени Ордену, але те, що ви бачите перед собою,—

не Орден. І тим паче не таємна організація з керування світом. Історію роблять люди, тому керувати нею аж ніяк не вийде. І те, що ви займаєте посаду бургомистра ось уже п'ятнадцять років,— яскравий тому доказ.

— Поясніть.

— Ми знали про ваші політичні погляди, які, на нашу думку, межують з екстремізмом, тому намагалися — і це природно — зберегти спокій у місті.

— Тобто ви таки втручаєтесь в історію і контролюєте хід подій?

— Ще раз — ні. Ми робимо тільки те, що від нас вимагається для збереження спокою. Те, для чого правозахист не має доказів чи офіційних повноважень. Бо знаємо значно більше, ніж жандармерія,— у нас дуже широке коло знайомств. Передчуваючи ваше наступне запитання — так, ми спробували, навіть із певними успіхами, усунути вас із посади, коли стало зрозуміло, що ви цілеспрямовано розкопуєте наші таємниці.

— Ваші? Та я й не знав про вас! Хоча тепер можу й вам дещо пояснити. Вся інформація, яку я знаходив, вела мене до того, що можна збудувати нову країну. Не підконтрольну ні Відню, ні Петербургу. Я бачив свідчення про новий порядок рівних країн і народів...

— Історичні документи люблять пафос. А державці у спілкуванні люблять його ще більше. Хочете бачити рівні народи — вони перед вами. Серед нас

немає старшого. А там, нагорі, старші будуть завжди. І буде вічна битва батьків та дітей. Тому ми тримаємо в порядку те, що можна втримати в порядку.

— І тримаєте це під Австрією. Браво.

— І тримаємо це в балансі, Ігнацію. Коли ти востаннє чув про українців, побитих поляками? Про жидів, побитих українцями? Оце те, що ми робимо. Політичну єдність забезпечує Відень, сам розумієш. Але ми докладаємо всіх зусиль, щоб ця єдність була не тільки на словах. Пригадай час, коли нічого цього не було,— релігійні, політичні гоніння, постійні повстання, тисячі щорічних смертей. Пригадай того, з кого ти почав свої пошуки,— Реверу. Пригадай розповіді про його жорстокість у війнах проти Хмельницького. Хіба може бути кращий символ гармонії та порозуміння, ніж закопана в землю булава Станіслава Потоцького — та сама, яку ти стільки часу шукав?

— Але ж мені йдеться не про те! Я кажу про існування на рівних правах — усіх...— тут Ігнацій затнувся.

— Сам зрозумів, так? Ось Австрія, в якій усі мають рівні права. Найкраще те, що вона далеко. Вона не має особливого інтересу ні в поляках, ні в українцях, ні в кому, крім австріяків. Забери її — і всі почнуть гризтися з усіма. Ми надто глибоко перемішалися. Не зможемо вже відділити поміж себе жидів від грека.

— Ми не боготворимо Австрію, пане Ігнацію, що б ви не думали,— із сильним німецьким акцентом за-

говорив інший чоловік.— Ми її приймаємо і створюємо її міф для інших. Що більше людей у цей міф повірить, то легше всім буде жити.

— Дякую, ребе. Але я такої правди не приймаю. Ви, певно, не бачите з-під землі того, що я бачу. Не бачите утисків церкви і розпуску чернечих орденів? Не бачите, як влада виганяє людей із їхніх церков?

— Це політика, Ігнацію,— знову відповів Антін.— А політика, як і релігія, дуже консервативна. Одного дня вони прийдуть до кращих рішень, бо світ рухається вперед. Ми ж намагаємось показати людям ту дійсність, яка, на нашу думку, ще тільки станеться. Чи то могла б статися. Коли людина щиро вірить — правда її не цікавить. Коли людина вірить — вона живе своєю вірою, а не дійсністю.

— Панове, це стагнація, не поступ. Ви б хотіли законсервувати все як є замість заохотити зміни? По-вашому, зараз усе ідеально?

— Ми вже казали, що ні. Але справа не в ідеальності. Чого ж ти хочеш? Війни? Варто буде порушити баланс — і вона почнеться. Але це не наша компетенція. І не твоя. Ми, як і ти, взяли на себе це місто і підтримуємо його життя. А маячню про великий Орден, який колись існував, можеш забути.

— Наша роль у тому,— озвався чоловік, що сидів у дальньому кінці столу,— що ми проминемо непомітно. Хтось із нас помре, на зміну йому ступить інший. Коли світ неминуче зміниться, ми приймемо його правила, але доти з усієї сили будемо опиратись

анархії, що виправдовує себе швидким прогресом, якого ніколи не бачила в очі. Ми не великі благодійники і не великі тирані. Тому наших імен ніхто ніколи не дізнається. Ми просто будемо робити те, що належить.

— Ігнацію,— знову заговорив Антін,— мені залишається тобі лише поспівчувати. Ось те, що ти шукав двадцять років. Воно перед тобою. Ти пройшов дуже довгий і важкий шлях для того, щоб наприкінці його не знайти нічого. Ти шукав таємницю, якої не існує, як не існує більше Ордену Дракона. Існують лише люди, які хочуть миру і порядку. І ці люди не повинні бути великими благодійниками чи великими тиранами. Піднімаючи завісу Таємниці нашого Ордену, який, на відміну від твоєї вигадки, існує, я хочу тобі дещо показати. Ребе,— Антін звернувся до чоловіка, що раніше розповідав Ігнацію про міф щастя,— проведіть нашого Брата до кімнати роздумів, а я тим часом виведу шановного пана бургомістра на поверхню. Пане Ігнацію, можете взяти свій револьвер та записник.

Ігнацій зробив, як було сказано, і вирушив услід за Антіном Шкромидою. Коридор по ліву руку був довгий, прямиий і неосвітлений. Крокували мовчки. Антін ішов квапливо, раз у раз забуваючи про кульгавість Камінського, поспішаючи якомога швидше позбутись несподіваного тягара. Ігнацій же плентався чи не повільніше, ніж дозволяла нога. Ніби відчував, як за кожним кроком на нього додатково падає важ-

ке усвідомлення того, що допіру сталося. Двадцять років його життя — все життя, зрештою,— полетіли за вітром. Пошук, який увінчався нічим. Розчаруванням, яке неможливо було виправити. Таємниця, яку він розкрив, не мала нічого спільного з тією, що він її шукав, сам не знаючи навіщо. Розголошення правди, яку він відкрив, нічого не дасть,— усім буде байдуже. А тоді подумав, що б він зробив, якби знайшов там справжню істину, справжній Орден Дракона. Зрозумів, що також не знає. Був настільки одержимий його пошуком, що не тільки не уявляв, що робити, коли досягне мети,— не розумів, у чому вона може полягати. І що залишалося? Залишалося повернутись додому і мирно жити, як звичайний городянин і бургомістр, приналежний до свого часу,— не більше. Гнів змінився смутком, смуток — прийняттям, і саме коли він майже змирився з тим, що життя, випадково промайнувши, залишило його біля розбитого корита, він почув десь попереду шум ріки.

У Станіславі вибір невеликий, і коридор міг виводити або до Надвірнянської, або до Солотвинської Бистриці. Але йшли вони не надто довго, щоб із середмістя опинитися десь під Микитинцями, тож це, скоріш за все, була таки Солотвинська. Ігнацій слухав шум хвиль і згадував Райн, що на нього колись, ще живучи у Швейцарії, любив дивитися. Хвилі заспокоювали і вимивали думки про майбутнє — як тоді, так і тепер. Антін натиснув плечем кудись на стіну, і перед ними прочинилася вузька дерев'яна

ляда, обкута смугами заліза. За кількадесят метрів від виходу, захованого в глибині кам'янистих розколин, на яких вгадувалися стіни старої мурівлі, справді котилась Бистриця. Позаду німо стояло громаддя парових млинів, заступаючи місто, а небо над Вовчинецькими горами справа від них тільки-тільки сіріло. Коли вони підійшли до води, Антін порушив спокійну тишу:

— Ігнацію, ти знаєш гебрейську?

— Ні. Але, здається, розумію, чому ти запитуєш.

— Не розумієш. Ми зараз стоїмо на місці, яке на карті міста називається Малхут. Гебрейською це означає «королівство». Колись, після перепланування фортеці Каролем Беное, таємниці якого ти так ревно шукав, тут стояв Бельведер — літній палац Потоцьких. Тоді тут і справді розташовувався Малхут. Сьогодні тут добувають каміння, з якого ти, коштом цісарського двору, зводиш нові кам'яниці. *Пάντα ρεῖ!*, Ігнацію. По-своєму це й досі те саме місце, але ти не знайдеш тут нічого, що нагадало б тобі королівство. Хіба що знаєш, куди дивитися, — він поворушив ногою невеликий уламок каменю. — Із цього опертя старої держави постало місто, яке ти не можеш бачити за його перспективами, — і він показав на кількаповерхові юрмища млинів, що виглядали над кручею, — тому я привів тебе сюди. Невдовзі звідси виберуть стільки каміння, що склепіння тунелю обвалиться, і один із виходів — можливо, найстаріший — буде

<sup>1</sup> Усе плине (дав.-гр.).

втрачено. Але це місце не зникне. Воно завжди буде у тому, що тебе оточує. Малхут, найвіддаленіший зі Сфірот, стане нарижним. І ти від нього не втечеш. Я дуже сподіваюся, що ти зрозумієш це, Ігнацію. А зараз — повертайся до Королівства, яке ти вирішив залишити позаду. Скоро задзвонять до утрени.

Із цими словами Антін повернувся, щоб іти назад до тунелю, але за кілька кроків спинився і сягнув до кишені.

— Стосовно ж нашої афери з твоїм начебто привласненням коштів... тут ми справді маємо вибачитися перед тобою. Можливо, таки забагато собі дозволили, намагаючись захиститися. Тому, покладаючись уже повністю на тебе, ми повертаємо нібито зниклі гроші, — Антін нарешті витяг руку, в якій тримав доволі пухкий конверт. — Тут векселі різних банків. На загальну суму півмільйона ринських. Здається, ми з тобою обоє розуміємо, наскільки це астрономічні гроші. Тому я ввіряю цього конверта твоїй, Ігнацію, розсудливості і вірю, що ти скористаєшся з цієї суми на благо всього міста.

— Дякую, що дбаєте про повернення мого чесного імені. Але не думаю, що зараз у цьому буде потреба.

Ігнацій витягнув револьвера і двічі вистрелив, слухаючи, як сухий тріск відлунням розбігається серед круч. Тоді витяг із конверта векселі та один по одному рвав їх на дрібні клаптики, кидаючи в річку. Швидка, досі ще гірська течія несла їх у Дністер, і поки він спостерігав, як маленькі квадратики гру-

бого паперу кружляють на поверхні води, відмовляючись намокати, далеко позаду нього, на площі Франца, вдарив дзвін колегіати, закликаючи парафіян на Великодню месу, що на неї парох, отець Красовський, дійшов швидко і без перешкод коротким підземним коридором.

## ГЛАВА 26

# ПРИТЧА ПРО ЧОЛОВІКА СТАРОГО І МОЛОДОГО

**П**ісля описаних вище подій Ігнацій пробув на посаді бургомистра ще п'ять років, остаточно повернувшись до дружини, але це був радше рух за інерцією. Залишивши посаду 1888 року, він переїхав до невеликого села Делятин, де й прожив у відносній бідності до 1902 року, на кілька років переживши свою дружину. Знайомці та сусіди зазначали, що під кінець життя Камінський почав багато пити — списували це на корупційні скандали, які підірвали його нерви.

Цікавіша доля щоденника, що його вів бургомистр від 1860 до 1883 року, списавши за той час чотири великі зшитки. Серед особистих речей Ігнація після смерті не було знайдено нічого подібного, хоч побічні джерела підтверджували існування такого щоденника, а в 1921 році він раптом виринув у приватній колекції в Будапешті, придбаний з аукціону напередо-

дні війни. Всі особисті папери, які зберігалися в ньому в Делятині, згідно із заповітом, спалили в день похорону, не описуючи та не оприлюднюючи. Вцілілі фрагменти документів були у вклейках до щоденника і тільки дивом дійшли до наших днів.

Паралельно з цим сліди щоденника вдається знайти в Угорщині та на Балканах, де, починаючи з 1906 року, почалось розповсюдження фейлетонів, скомпільованих, як тепер можемо з'ясувати, із розрізнених фрагментів щоденника та цитованих у ньому документів — переважно тих, які стосувалися ранніх періодів існування Ордену Дракона та окремих нотаток стосовно пан'європейського економіко-політичного простору. Фейлетони також містили типову для того часу агресивну критику «спокою понад усе». Вагу цим прокламаціям надає те, що їхнє поширення збіглося в часі з проголошеною Віднем ідеєю реформування Австро-Угорської Імперії та перетворення її на Сполучені Штати Австро-Угорщини — об'єднання дванадцяти основних національних автономій.

Цьому задуму опонували передовсім угорці на чолі з Іштваном Тисою, який відкрито погрожував Відню національним повстанням, оскільки, в разі реалізації такого плану, Угорщина позбувалась контролю над значною частиною своїх територій. З огляду на це, той факт, що розповсюджені на Балканах фейлетони були видрукувані переважно в Будапешті та Печі, напевно чи дивує /прим. упор./.

Двадцять восьмого червня ближче до обіду в магазині Моріца Шиллера було малолюдно. Вулиця Франца Йосипа кишіла людьми, але всі вони ще якусь годину тому уважно дивилися на дорогу, спостерігаючи святкову процесію, а тепер захоплено обговорювали подробиці невдалого теракту. Діти гралися на бруківці, вишукуючи осколки гранати. Медики вже забрали всіх поранених до шпиталю, про інцидент нагадували хіба кілька кривавих плям на бруківці. Годину тому Неділько Чабранович кинув у бік кортежу букет квітів, усередині якого була граната. Але промахнувся, тому зараз сидів десь у поліцейських казематах на допиті. Кортеж швидко забрався з місця невдалого замаху і поїхав до ратуші.

А починалося все з дурної амбіції генерала Оскара Потіорека продемонструвати заступнику Верховного Головнокомандувача маневри своїх військ. Ця амбіція вже коштувала місту кількох життів — включно з життям Неділька, якому, скоріш за все, світила смертна кара. Так розважав Гаврило, спостерігаючи, як пан Моріц крає на шматки свіжу баніцу з м'ясом. Він узагалі любив розважати про політику, щоправда, уникав заходити в плани надто далеко і в розмовах з друзями обмежувався темами, які були йому добре відомі або про які він, принаймні, мав нормальне уявлення. Тут йому була відома лише перша половина історії.

Про те, що після вибуху кортеж усе одно поїхав до ратуші, де гості силою висуслили всі заготовлені

промови, обляяли службу безпеки і вирішили їхати до шпиталю, щоб навідати пораненого графа Меріція, якого зачепило осколками, Гаврило не знав і знати не міг. Ще менше людей знало про те, що барон Морс, член гостьової свити, пропонував розігнати вуличний натовп, але гер Потіорек відмовився. Зрештою, до цієї інформації Гаврило був уже цілком байдужий. Після свого вельми невдалого дня він планував лише дістатись додому і випити гарячого чаю.

Була ще одна дрібниця, що її ні Гаврило, ні взагалі ніхто не міг би навіть припустити, бо та дрібниця була чистим випадком. Оскар вирішив їхати вулицею Аппель Квей, подалі від натовпу, але забув про це попередити шофера. Якби таке рішення ніхто не прийняв, ба навіть якби він не завважив помилки шофера, який знову рушив вулицею Франца Йосипа, цілком можливо, що ніхто й ніколи, крім хіба графа Меріція, не згадав про той прикрий інцидент на площі. У боснійців колись була приказка, схожа до нашої: «Перейти брід — добре, не перейти — теж добре. Погано тільки змінювати коня на переправі». Якби той, хто перший її вигадав, опинився близько полудня на вулиці Франца Йосипа, він був би вражений від того, наскільки буквально справдилися його слова.

Отож, коли Гаврило вийшов із магазину Моріца Шиллера, кусаючи ще гарячу баніцу, на початку вулиці, за якихось кілька метрів від нього, пролунав крик гера Потіорека:

— Bieg ab, du Lump! Siehst du nicht wo du fährst?!

Людей, що сиділи в кортежі, Гаврило впізнав із першого погляду — годину тому бачив їх тут-таки, на цьому ж місці. Машина загальмувала і стала повільно розвертатися, виїхавши двома колесами на залюднений тротуар. Коли шофер уже закінчував маневр, хлопець порівнявся із задніми сидіннями автомобіля і кинув недоїдену баніцу на землю. Ліву руку, в якій доти тримав пиріг, засунув до кишені, намацуючи маленьку ампулу, а правою вихопив з-за поясу браунінг і вистрелив у жінку, що сиділа позаду. Рука від хвилювання тремтіла, тому куля влучила в живіт. Коли чоловік, що сидів на передньому сидінні поруч із водієм, повернувся на звук, Гаврило знову підняв руку — механічно, не цілячись, — і ще раз натиснув на гачок. Тоді дістав із кишені піджака ампулу з ціанідом і ковтнув. Відчуваючи тверду желатинову оболонку, що, гнана слиною, спускалася вниз стравоходом, Гаврило Принцип спостерігав, як короткими хвилями вихлюпується кров із ший ерцгерцога Франца Фердинанда.

<sup>1</sup> Повертай, падлюко! Не бачиш, куди їдеш? (Нім.)

## ЕПІЛОГ

Попри те, що дехто чомусь вважає мене мертвим, я радо запевняю, що почувуюся вельми непогано — достатньо добре, щоб довести до кінця розповідь про химерну долю Ігнація Камінського та його пошуки правди. Принаймні з мого боку це була найчесніша спроба пролити деяке світло на події часів, що їх нині ще дехто пам'ятає, проте не здатен розповісти і крихти правди про те, що відбувалося за відреставрованими новим бургомістром фасадами.

Натомість моя розповідь мало торкається того, про що ви могли чути від діда чи прадіда про старі добрі часи. І хоч у самій історії багато чого бракує — запевняю, ніхто не зміг би зібрати більше інформації про ті непересічні події, які, всупереч здогадам Антіна Шкромиди, вплинули не лише на одне місто. Хіба що настає день, коли інший дослідник, гнаний, як і я, пошуками відповідей, знайде вцілілі папери Ігнація Камінського, проте надії на це, як я згадував вище, небагато.

Насамкінець смію попросити вас про єдине — не спішіть шукати серед дійових осіб правих і винуватих, указувати тим чи іншим на їхні помилки, бо *gota*

*fortunae* не запитає вашої поради, перш ніж перекинути світ із ніг на голову. Цілком можливо, що жодна згадана мною людина не хотіла побачити такі наслідки своїх дій, а більшість із них навіть не припускала можливих масштабів. Принаймні, цитуючи напівбожевільного жида Яна Мільдера (що його справжнє ім'я, виявляється, Давид Гейст), я хочу в це вірити.

Пам'ятаймо, що дії кожної людини приносять свої плоди — добрі чи погані. Ми, споглядаючи щось зі сторони, рідко можемо притомно бодай оцінити їхню роботу, не знаючи всього. Я не знаю всього. І тому не беруся оцінювати. Хоча дещо ми бачимо вже сьогодні. Ігнацій та Антін, як виявилось, сповідували не взаємозаперечні погляди. Різкий поштовх, якого так шукав Ігнацій, не виявився очисною іскрою — можливо, навпаки. Проте він стався, хочемо ми того чи ні. Тепер це справа минулих десятиліть. Що ж до Антіна Шкромиди, то посіяне ним зерно і справді виявилось могутнішим за всі деструктивні пориви європейських народів. Він був не єдиний, хто творив міф Австрії — таких людей вистачало і за межами Станіслава. Якщо ваші батьки чи діди розповідали вам щось про той час, ковтаючи солону сльозу, — знайте, що вони вірили в цей міф до самої смерті. Дивує мене тільки те, що стільки людей вірять у цей міф навіть сьогодні, коли самої Австрії вже немає.

*Щиро ваш,*

*Автор.*

*31.08.1939 р.*



## ВІД АВТОРА

**В**и щойно закінчили читати мою першу книжку, «Малхут». Або ж почали її з кінця. В кожному разі — дякую. Ви прочитали першу розказану мною історію, яку я намагався зробити цікавою для читачів. Але передовсім це була моя власна цікавість. Мені самому безмежно хотілось дізнатися, чим і чому закінчиться історія Ігнація Камінського. І завдяки вам я це знаю. Не забувайте, ще це історична спекуляція, а не історичний роман. Що там правда, а що чиста вигадка — я й сам уже точно не пам'ятаю. До описаних подій можна ставитись серйозно, але не варто вірити мені на слово.

Як стверджує приклад Камінського — мрії не завжди відповідають дійсності. Часто в гонитві за ними можна почати видавати бажане за дійсне. І тим сильніше буде розчарування наприкінці. Але якщо ви дочитали книжку до цього місця, я не повторив його помилки і три місяці моєї роботи (куди там до двадцяти років Ігнація!) минули даремно. Мабуть, я не сказав усього, що міг сказати про той час. Але

для мене ця історія завершена, принаймні сьогодні. Тому, як і завжди в таких випадках, є потреба згадати людей, без яких пошуків Ордену Дракона могло й не бути.

Передовсім це Василь Іваночко та вся «Лілея-НВ», які надали мені основні історичні матеріали, що на їх основі було побудовано сюжет. Без праць Мартина Струмінського, Алоїза Шарловського, Садока Баронча та Зеновія Федунківа я навряд чи зміг би достатньо зануритись у тогочасну географію та суспільні настрої. Також подяка незнайомому мені Богдану Скаврону. Його нариси з «альтернативного краєзнавства» спонукали мене пофантазувати, що могло трапитися з давнім Орденем Дракона, якби його політика проіснувала на кількасот років довше. Саме приклад пана Богдана допоміг мені перенести ці фантазії в моє рідне місто.

Моїй мамі, Оксані Лісовській, та дівчині, Каті Дудці, які три місяці по черзі терпляче вислуховували мої міркування стосовно розвитку сюжету, вносячи присутні корективи. Назарові Розлуцькому та Аліні Нікуліній, які стали моїми бета-читачами, вказуючи хиби ще на ранніх етапах. Тепер уже колезі Олі Русіній, яка прочитала й оцінила цю книжку, мотивувавши мене звернутися до видавництва, завдяки якому вона й побачила світ. А також моєму другові Павлу Шикіну, який нагадав мені, що не все в житті складається так, як я того можу хотіти. Дякую, Павле.

І, звісно, дякую вам. Сподіваюся, це було цікаво.

## ПРО АВТОРА

**ОСТАП УКРАЇНЕЦЬ (1994)** народився в місті Калуш на Прикарпатті в родині вихідців із села. Закінчив три класи місцевої загальноосвітньої школи, після чого переїхав до Івано-Франківська, що його вважає своїм рідним містом. Випускник Української гімназії № 1. 2012 року вступив до Києво-Могилянської академії на філологію та переїхав до Києва. Тоді ж почав перекладацьку діяльність. Із 2013 року разом зі своєю подругою та колегою Катериною Дудкою співпрацює з різними українськими видавництвами. Писати прозу почав у 2016 році, а за рік уже закінчив свій перший великий текст — роман «Малхут». Серед перекладених Остапом Українцем творів — поема Т. С. Еліота «Безплідна земля», низка романів Г. Ф. Лавкрафта, книги Е. Гантер та Н. Стівенсона.

## ЗМІСТ

<i>В. Єшкілев. Реставрація часу</i> .....	3
Пролог .....	7
<i>Глава 1. Мт. 6:21</i> .....	9
<i>Глава 2. Sine Ira et Studio</i> .....	18
<i>Глава 3. Vox Populi</i> .....	30
<i>Глава 4. Vox Dei</i> .....	38
<i>Глава 5. Сцилла і Харибда</i> .....	46
<i>Глава 6. Закон виключеного третього (частина перша)</i> .....	50
<i>Глава 7. Линва над прірвою</i> .....	57
<i>Глава 6. Закон виключеного третього (частина друга)</i> .....	61
<i>Глава 8. Дама і Блукач</i> .....	65
<i>Глава 9. Воз'єднання родини</i> .....	74
<i>Глава 10. Ex Libris З відомої історії Ордену Дракона</i> .....	83

<i>Глава 11. На північ через північний захід</i> .....	88
<i>Глава 12. Loquitur: Clío</i> .....	108
<i>Глава 13. З Лемберга на Черновіц</i> .....	115
<i>Глава 14. Той, що садить на палі</i> .....	124
<i>Глава 15. Онейромантія</i> .....	130
<i>Глава 16. Місто Сонця</i> .....	133
<i>Глава 17. Дама і Блукач: глухий кут</i> .....	141
<i>Глава 18. De Profundis</i> .....	151
<i>Глава 19. Хто без гріха</i> .....	161
<i>Глава 20. Екпіроза</i> .....	170
<i>Глава 21. Бургомістр</i> .....	184
<i>Глава 22. Три маріонетки</i> .....	194
<i>Глава 23. Бажання зла</i> .....	214
<i>Глава 24. Епоха бароко</i> .....	217
<i>Глава 25. Кінець історії</i> .....	231
<i>Глава 26. Притча про чоловіка старого і молодого</i> .....	243
Епілог .....	248
Від автора.....	250
Про автора.....	253